272153.
1

Melchior Lüvis.
1700 s.

magistratus.

Földsepp, M.

Sisset. 9.IV.29
№ 5.

M E E L E O L U L I I V I S

1700.a.

A.A
2384

M.Töldsepp.

I sem.1929.a.

28. veebruaril 1947.a.
TRÜ Op. Nõukogu poolt
kinnitatud ajalooteaduste
kand. kraad.
8.III 1947.
J. Maaroos
Teadusl. sekretär

Magisfritöö.

K i r j a n d u s.

A.Bergengrün, Die grosse moskowitische Ambassade von 1697 in Livland,Riga 1892.
Lühendatult Bergengrün.

H.Baron Bruiningk, Livländische Rückschau,Dorpat, Riga,Leipzig 1879.
Lüh. Bruiningk.

A.Buchholtz, Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls,Riga 1893.
Lün.Buchholtz.

Dr.F.G.v.Bunge u.Dr.C.J.A.Paucker, Archiv für die Geschichte Liv.-Ehst.-und Curlands, Band VII,Reval 1854.
Lüh. Bunge VII.

A.F.Büsching, Magazin für die neue Historie und Geographie,15.Teil,Halle 1781.
Lüh. Büsching.

A.R.Cederberg, Möningaid jooni Tartu-Pärnu üli-kooli ajaloost,Tartus 1927.
Lüh. Cederberg.

F.F.Carlson, Geschichte Schwedens,VI Band, Gotha 1887.
Lüh. Carlson VI.

J.Eckardt, Livland im XVIII Jahrhundert,Bd.I, Leipzig 1876.
Lüh. Eckardt.

A.Feuereisen, Russenfurcht in Livland und Schweden vor Ausbruch des grossen Nordischen Krieges (Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1908)
Lüh. Feuereisen.

Борстель, Бранденбургъ и Москва 1688-1800. (Журналъ Министер. Народ. Просв. 1905, ноябрь). Lüh. Борстель.

F.K.Gadebusch, Livländische Jahrbücher, III Teil, II Abschnitt von 1661-1710, Riga 1782.
Lüh. Gadebusch.

C.Hallendorff, Bidrag till det stora nordiska Krigets förhistoria, Upsala 1897.
Lüh. Hallendorff.

A.Hammarskjöld, Erich Dahlberg in Livland, Ubersetzt von T.Christiani (Baltische Monatsschrift, XXXV Band, Reval 1888).
Lüh. Hammarskjöld.

C.Kelch, Liefländische Historia. Continuation von 1690-1707, Dorpat 1875.
Lüh. Kelch.

J.Köpp, Möningaid lisaandmeid oludest Löuna-Eestis Suure Pöhjasöja algusaastail, Ajalooline ajakiri 1927, № 4.
Lüh. Köpp.

C.Mettig, Geschichte der Stadt Riga, Riga 1897.
Lüh. Mettig, Geschichte der Stadt Riga.

C.Mettig, Johann Reinhold von Patkul (Nordische Rundschau, II Jahrgang, Band III, Reval 1885).
Lüh. Mettig, Johann Reinhold von Patkul.

Napiersky, Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, Riga 1843.
Lüh. Napiersky.

Nordberg, Leben Carl des zwölften Königs in Schweden, I, III Taeil, 1745.
Lüh. Nordberg.

E.Olmer, Om ryssfruktan i Sverige för 200 ar sedan (Sv.Historisk Tidskrift 1903).
Lüh. Olmer.

P.Baron Osten-Sacken, Zur Capitulation der estländischen Ritter-und Landschaft am 29.Sept.1710, Reval 1910.
Lüh.Osten-Sacken, Zur Capitulation

P.Barun Osten-Sacken, Die estländische Ritterschaft im ersten Jahre russischer He Herrschaft (Baltische Monatsschrift, Band LXXI, Riga 1911).
Lüh. Osten-Sacken, Die estl. Ritterschaft.

A.v. Richter, Geschichte der dem russischen Kaisertum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben, II Teil, II Band, Riga 1858.
Lüh. Richter II.

S.Schartau, De Svenska Ostersjöprovinserna vid det Stora Nordiska Krigets Utbrott, Stockholm 1925.
Lüh. Schartau.

A.Seraphim, Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit, Königsberg 1895.
Lüh. A.Seraphim, Des Obersten Both Anschlag auf Livland

E.Sraphim, Livländische Geschichte, II Band, II Auflage, Reval 1904.
Lüh. Seraphim II.

C.Schirren, Die Recesse der livländischen Landtage aus den Jahren 1681-1711,Dorpat 1865.
Lüh. Schirren,Recesse.

C.Schirren, Zur Geschichte des Nordischen Kriges. Rezensionen,Kiel 1913.
Lüh. Schirren,Rezensionen.

C.Schirren, Charaktere und Menschheitsprobleme.Eine Sammlung öffentlicher Vorträge,Kiel 1912.
Lüh. Schirren,Charaktere und Menschheitsprobleme.

C.Schirren, Die Capitulationen der livländischen Ritter-und Landschaft und der Stadt Riga vom 4.Juli 1710 nebst deren Confirmationen,Dorpat 1865.
Lüh. Schirren,Die Capitulationen.

O.Sjögren, Otto Arnold Paykull,übersetzt von Dr.A.Bergengrün (Baltische Monatsschrift XLI Band,Reval 1894).
Lüh. Sjögren.

Schneider, Beitrag zur Geschichte der Universität in Pernau 1699-1710. (Sitzungsberichte der altertumsforschenden Gesellschaft zu Pernau,III Band,1904).
Lüh. Schneider.

Transehe-Roseneck,Gutsherr und Bauer in Livland im 17.und 18.Jahrhundert. (Abhandlungen aus dem staatswissenschaftlichen Seminar zu STrassburg,Heft VII,Strassburg 1890).
Lüh. Transehe-Roseneck.

N.Treumuth, Patkuli küsimus Riia konvendil 1700.a.juuni-ja juulikuus (Ajalooline ajakiri 1927,№ 4,3).
Lüh. Treumuth.

Семевскій, История царствованія Петра Великаго, Санктпетербургъ. 1858.
Lüh. Семевскій.

O.A.Wernich, Der Livländer Joh.Reinh.v.Patkul und seine Zeitgenossen, Berlin 1849.
Lüh. Wernich.

Was wollte Reinhold Patkul? Das Jnland 1861,№ 40,42,43, Dorpat.
Lüh. Das Jnland.

Einige Briefe von Adrian Virginius an den Generalgouverneur in Riga, Graf Erik Dahlberg, von A.R.Cederberg (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1921,Dorpat 1922).
Lüh.Sitzungsberichte 1921

Probst Glücks Berichte aus Marienburg an dem Generalgouverneur, Grafen Dahlberg vom Jahre 1701,mitgeteilt von Dr.Fr.Bienemann (Baltische Monatsschrift,Band XLI,Reval 1894).
Lüh. B.M.41.

Das Tagebuch des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht von Narva 1700,herausgegeben von Dr.Fr.Bienemann jun. (Beiträge zur Kunde Ehst.-Liv.-und Kurlands,IV Band, Reval 1894).
Lüh. Beiträge IV.

Joh.Reinhold von Patkuls Berichte an das Zaarische Cabinet in Moscau,II Teil,Berlin 1795.
Lüh.Patkuls Berichte II.

Dokument Põhjasöja ajaloost, H.Sepp (Ajalooline ajakiri 1925).

Livländische Gouvernements-Regierungs-Patente, gesammelt von C.F.W.Goldmann. Jahrgang 1696-1703.
Lüh. Livl.Gouv.-Regierungs-Patente 1696-1703.

Liefländische Landes-Ordnungen, Anno 1707.

Livonica oder einiger zu mehrer Erläuterung der mit Anfang des 1700 Jahrs in Lieffland entstandenen Unruhe dienlicher Stücke und Actorum publicorum.
Lüh. Livonica.

Arhiivmaterjal.

E.V.Keskarhiiv IV 35-38, Liivi kindral-kuberneri kantselei kontseptid:

1697, 1 vol., lüh.E.V.K. IV- 35.
1698, 2 vol., " E.V.K. IV- 36.
1699, 2 vol., " E.V.K. IV- 37.
1700, 2 vol., " E.V.K. IV- 38.

E.V.Keskarhiiv III - 12, Schwedische Registratur.
Lüh. E.V.K.III-12.

E.V.Keskarhiiv XV-13, Schreiben der livländischen Landgerichte nebst Protokollen-extrakten.
Lüh. E.V.K. XV-13.

E.V.Keskarhiiv XX-2, Schreiben des Ob.der livl. Aadelsfahne.
Lüh. E.V.K. XX-2.

E.V.Keskarhiiv XX-7, Schreiben des Kommandanten von Narva, Oberstl.Rud.Henning Horn an die Gen.-Gouv.E.Dahlberg u. K.G.Frölich.
Lüh.E.V.K.XX-7.

E.V.Keskarhiiv XX-12, Schreiben des Kommandanten von Dorpat Karl Gustav Skytte.
Lüh.E.V.K.XX-12.

E.V.Keskarhiiv XX-16, Schreiben des Obersten Magn. Johann v.Tiesenhausen aus Dorpat, des Kommandanten von Neuhausen Florian Thilo von Thilau u.anderer Personen aus dem östl.Grenzgebieten Livlands.
Lüh. E.V.K. XX-16.

E.V.Keskarhiiv, XX-19, Schreiben livländischer Pastoren, meist an die Gouv.-Regierung.
Lüh. E.V.K. XX-19.

E.V.Keskrahiiv XX-20, Schreiben von verschiedenen Personen an den Gen.-Gouv. Grafen E.Dahlberg.
Lüh. E.V.K. XX-20.

E.V.Keskarhiiv XX-39, Schreiben an die livl.Gouverneure u.Gen.-Gouverneure aus Osel von den Landshöfdingen Peer Oerneclau.
Lüh.E.V.K.XX-39.

E.V.Keskarhiiv XIX-75, Nowellen und Zeitungen aus dem Ausland.
Lüh.E.V.K.XIX-75.

E.V.Keskarhiiv, Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.

Tartu rae protokollid 1700.a., Tartu linna arhiiv.
Lüh.T.L.A.

1 Meeleolu Liivis enne Põhjasõja lahtipuhkemist ja Rootsi vastase koalitsiooni tekkimine.

Põhjasõja lahtipuhkemine langeb ajajärku,mil olid tekkinud suured muudatused Liivi majanduslikkudes kui ka poliitilistes suhetes.Rootsi riigipäeval 1680.a. vastuvõetud otsusega pandi maksma mõisate reduktsioon ka Balti provintside kohta,millise määrusega läks 5/6 kogu haritud pindalast mõisnikkudelt kroonu omanduseks.

Sellega muutusid redutseeritud mõisad kuninglikkudeks domäänideks ja endised omanikud võisid saada neid kasutamiseks vaid ainult rendi teel.Uhes reduktsiooniga uue meetodi järele ettevõetud mõisate katast. reerimine suurendas aga märksa adramaade arvu ja tõstis sellega üldist rendihinda 28% võrra [1].

Sarnased Rootsi valitsuselt ettevõetud korraldused kutsusid esile oppositsioonilise liikumise Liivi aadlis,sest Rootsi laiaulatuslik agraarpoliitika ei ähvardanud viia aadlit üksinda majandusliku vaid

---

1) Richter II -- lhk.151.

ka poliitilise iseseisvuse hääbumisele.Möisate tagastamine tähendas endistelt aegadelt päritolevate eesöiguste tühistamist ja näitas selgesti Rootsi valitsuse tendentsi, hävitada aadli korporatsiooni-vaimu ning selle lahkseisukohta.

Kuid Liivi rüütelkonnalt omi eesöiguste eest peetud võitluses ei ilmne üksinda maa möjukama seisuse vastupanu kasvava absolutismi vastu,mis kehastus K a r l XI,vaid lisaks sellele kerkis päevakorrale põhimötteliselt nii mitmeti tölgitset ja tölgitsetatav küsimus,nimelt Liivi seaduslik vahekord Rootsi valitsusega.

Liivi rüütelkond arvas end olevat Rootsiga ainult personaalunioonis,mis eeldas ühist valitsejat mölemate maade autonoomse, üksteisest täiesti äraripputata valitsuskorra juures.Liivimaas ei nähtud kuidagi Rootsile alluvat provintsi,vaid selle juhtivaks instantsiks peeti oma maapäeva,mille tegevuspiirkond on kindlaks määratud aadlile loovutet privileegidega [1].

Sarnaseid vaateid väljendas eriti Johann Reinhold

---

1) Schirren,Recesse--- lhk.162.

von P a t k u l,aadli eesöiguste eest tulisem võitleja,kelle teadvusse olid sügavasti imbunud Hugo G r o t i u s e ja P u f f e n d o r f i riigi öiguslik öpetus:Jga rahvusliku öiguse aluseks on leping kuninga ja rahva vahel;lepingu rikkumine kuninga poolt vabastab riigiustavusest selle alamaid [1]. Poola kuningate vägivaldne S i g i s m u n d A u g u s t i g a sölmitud lepingu murdmine olevat sundinud rüütelkonda kapituleerima K a r l IX -1601.a. [2] Uute korraldustega ei olnud Rootsi valitsus sugugi arvestanud K a r l IX poolt Liivi aadlile restitueeritud öigustega,seepärast tunduski neile täiesti legaalne olevat,alata võitlust reduktsiooni vastu.

Avalik oppositsioon algas 1681.a.,reduktsiooni komisjoni tegevusse astumisega,ajal,mil K a r l XI lootis veel saavutada mingit kompromissi aadliga [3]. Kuid Liivi rüütelkond oli printsipiaalselt igasuguse, ükskõik missuguses ulatuses läbiviidava reduktsiooni vastu,rõhutades sealjuures eriti K a r l XI poolt

---

1) Mettig,Johann Reinhold von Patkul--lhk.42.
2) Schirren,Recesse-- lhk.162.
3) Seraphim II -- lhk.364-366.

10.mail 1678.a.Liungby's antud lubadust,reduktsiooni maksvusetuks tunnistada Liivimaa kohta.[1]

Valitsuse päälekäimisele ei mötelnudki aadlikud järele anda,vaid ühinedes täiesti Gustav von M e n g d e n i l t omas " Pro Memorias " avaldatud väitega "Ergo rex modernus tenetur jure pactorum"[2] jatkasid vastupanu valitsusele,mis muutus eriti hoogsaks kahe tolleaegsele ajajärgule tähtsa isiku,kindralkuberner H a s t f e r i ja P a t k u l i,tegevuspiirile asumisega.

Olles vörsunud Balti aadlist,said nad mölemad olude sunnil vöitluse erisuunade ägedateks juhtideks. H a s t f e r,Karl XI poliitilise süsteemi energiline pooldaja,katsus löpulikult maha suruda nii mitu aastat kestnud aadli vastupanu,et sellele vägivaldselt pääle sundida allumist kuninga määrustele. Vastukaaluks H a s t f e r i agressiivsele talitusviisile saadeti kuninga nöudel 1690.a.löpul P a t k u l ühes landraat Gustav von B u d b e r g i g a Stokholmi,et kaitsta rüütelkonna corpus privilegiorum'i seaduslikku algupära[3].

---

1) Schirren,Recesse -- lhk.28.-Seraphim II--lhk.365.
2) Schirren,Recesse -- lhk.11.
3) Seraphim II -- lhk.377-378.

Lootustäratavate teadetega tuli P a t k u l kodu-
maale üle aasta Rootsis viibimise järele.Kuningas
oli andnud lubaduse redutseerida Liivis ainult Root-
si kuningatelt doneeritud möisaid.Ühtlasi oli ta
käskinud esitada kirjalikku aruannet rüütelkonna
seisukorra üle.[1]

Järgnes saatuslik maapäev Vönnus 15.märtsil 1692.a.
P a t k u l i üleskihutusel võttis rüütelkond vastu
sarnaseid resolutsioone,millest kuberner Erik S o o p
võis tähendada täie öigusega,et maapäev oli julgu-
nult julgenud esineda niisuguste konstitutsioonidega
ja neid esitada sarnase pidulikkusega,mis öieti kuu-
luksid ainuüksi majesteedi öigusse.[2]

Nimetatud maapäeval vastuvöetud otsusega anti rüü-
telkonna nimel 17.juunil 1692.a.kuningale palvekiri,
milles kirjeldati aadli äärmiselt rasket seisukorda,
kuhu see oli sattunud reduktsioonil ja möisate re-
visjonil taalrite arvu kasvamisega seotud mitmesugus-
te kohustuste ebaöiglasel suurenemisel.[3]

Vastuseks sellele palvekirjale kutsuti kuninga

---

1) Schirren,Recesse--lhk.186.
2) Buchholtz--lhk. 93-94.
3) Schirren,Recesse--lhk.216-221.

käsul P a t k u l ühes landraatide,maamarssali ja rüütelkonna sekretäriga Stokholmi vastust andma valitsusele avaldatud oppositsiooni eest,kus nende süüdistus anti läbivaatamiseks erilisele komisjonile.[1] P a t k u l i ja ta kaaslaste vastu alatud protsess löppes Liivi rüütelkonna täieliku kaotusega. 12.detsembril 1694.a.väljakuulutatud otsusega möisteti P a t k u l surma,kuna landraatide O.F.von Vietinghoffi,L.G.von Budbergi ja J.A.von Mengdeni surmaotsus muudeti kuueaastaliseks vangistuseks.[2] Möni päev pääle saatusliku protsessi löppu ilmus kuninglik määrus,[3] mis hävitas löpulikult ka juriidiliselt aadli poliitilise iseseisvuse olemasolu. Mainitud määrusega kaotati landraatide amet ning kitsendati märksa maapäeva tegevuspiirkonda.Maapäev võis kokku astuda ainult kuninga loal,ja nääleöigus oli üksinda päritavate möisate omanikkudel. Maapäeva eesistujaks oli kindral-kuberner või viimase äraolekul ka kuberner,kes valisidise rüütelkonna

---

1) Buchholtz-- lhk.101-102.
2) Buchholtz-- lhk.107-108.
3) Määrus ilmus 20.detsembril 1694.a.

pääliku,kelle kohustused löppesid kohe ühes maapäevaga.[1]

Hirmunud nendest sündmustest ning väsinud kauakestnud võitlusest oli rüütelkond löpuks sunnitud loobuma oppositsiooni jatkamisest,et vähemalt näilikult end alla anda Rootsi ülemvöimule.Triumfeerivalt võis H a s t f e r teadustada kuningale aadli üle saavutet võidu tulemustest.Aadli oppositsioon on täielikult raugenud,kirjutab ta 28.oktoobril 1695.a.Stokholmi;osa aadlist on katsunud leppida olukorraga,kartes kuninga viha alla sattumist,teine osa on aga täiesti rootsimeelne.[2] Ühtlasi saatis ta ka 66.tolleaegse tähtsama möisniku nimestiku,kes olid tähendanud omad nimed " Liste der Wohlgesinnten" nimelisele dokumendile[3].

Kuid sarnased H a s t f e r i ütelused,olles möjutet esimesest võiduröömust,omasid liigagi optimistliku värvingu töelise seisukorra kirjeldamiseks. Aadlikkude avalik oppositsioon rauges küll Liivis, kuid puhkes seda hoogsamalt esile väljaspool kodumaa

---

1) Richter II -- lhk.165-166.
2) Buchholtz -- lhk.122-123.
3) Buchholtz -- lhk.217-220.

piire nende juhi,Patkuli,tegevuses.

P a t k u l,kes pögenes Stokholmist juba enne protsessi löppu,olles maapaos,astus Poola kuninga A u g u s t II teenistusse,kus ta sepitses plaane Liivimaa vabastamiseks mainitud kuninga abil. 1699.a.alul esitas P a t k u l A u g u s t II oma " Unmassgebliches Bedenken über das dessein, Schweden zu bekriegen " [1].

Söja edukaks löpuleviimiseks soovitas ta liituda Taani,Brandenburgi kuurvürsti ning eriti Vene tsaariga.Söjaline tegevus pidi algama Riia ootamatu vallutamiskatsega,mille tähtajaks oli määratud sama aasta detsembrikuu.Edasi kirjeldas P a t k u l veel Riia kindlustuste seisukorda,millega ta oli tutvunenud Rootsi söjaväes teenimisajal.

24.augustil 1699.a.toimis P a t k u l Varssavis Liivi rüütelkonna nimel kapitulatsiooni A u g u s t II [2].

---

1) Patkuls Berichte II -- lhk.237-266.

2) Kapitulatsiooni koopia ühes lisaga on trükitud Archiv für die Geschichte Liv.-Ehst.-und Curlands,Band VII,herausgegeben von Dr.F.G.v.Bunge u.Dr.C.J.A.Paucker,Reval 1854,- lhk.10-24. Vt.ka C.Hallendorff,-- lhk.159-169.

Selle kapitulatsiooni järele töotas Liivi rüütelkond jääda igaveseks ajaks Poola riigi ja selle kuninga valitsuse alla ning kohustus esinema alati ustava alamana.Edasi lubas rüütelkond varustada maad tugevate kindlustustega ning nendele vastava sõjaväega,et olla barjääriks Poolale ühes Leeduga venelaste ja rootslaste vastu.Maakaitseks oli rüütelkond valmis andma 5000 jalameest ja 600 täielises varustuses ratsanikku.Selle sõjaväe ülalpidamine jäi rüütelkonna kohuseks.

Erilise kaalumisele pidi tulema veel regulaarse maamiilitsa asutamine.Õppeasutused (akadeemiad , koolid,gümnaasiumid ja teised noorsoo kasvatamiseks asutatud kolleegiumid) jäid täielikult rüütelkonna hoole alla.Rüütelkonna privileegid pidid leidma nüüd ja ka edaspidi kinnitust Poola kuningatelt. Poolale inkorporeeritud osana omandas Liivimaa endale koha ja hääleõiguse Poola riigipäeval.

Samuti võis ta ka pidada alalist saadikut kuninga juures,kes seisis üldise julgeoleku ja benefiitsiate protektsiooni all.

Liivi piirid vastu Kura hertzogkonda jäid endisteks.

Rüütelkond sai öiguse "Ritterbank'i" asutamiseks. Riia linn jäi rüütelkonna ülemvõimu alla."Status Provinciae" jäi niihästi poliitilisel kui ka kirik-lisel alal puutumatuks.Kõik need ülalnimetatud prerogatiivid olid maksvad ka Eesti- ja Saaremaa kohta ühes neile kuuluvate maa-aladega.

Kapitulatsiooni lisas väärib erilist tähelepanu I punkt,mille järele Liivimaa pidi jääma Saksi kuurvürstide lääniks juhul,kui viimased ei olnud enam Poola kuningateks.Sellega tekkis teatav vast-olu kapitulatsioonis esitatud väidetega,milles räägiti ainult alluvusest Poolale.Muidugi ei olnud P a t k u l i kui ka A u g u s t i poolt Liivi Poolale allumise konstateerimine möeldud kuigi tö-siselt,vaid viimast asjaolu rõhutati eriti see-pärast,et August saaks Poola riigilt abi ning legaalse volituse Rootsi vastu söja algamiseks. Sellega ongi seletatav kapitulatsiooni lisas I punk-ti tekkimine.

Patkuli agiteerimisel sai Liivi küsimus hoogu-andvaks töukejõuks Põhjasõja põhjustava Rootsi vas-tase koalitsiooni löpulikuks elluastumiseks. Taani-Vene ning Peeter I ja August II suhted näi-

tavad selgesti,et eeltööd selle koalitsiooni tekkimiseks olid tehtud veel enne Patkuli ühendusse astumist Poola kuningaga.Niis sisaldas 10/20.aprillil 1697.a.Taani saadikule Heinsile Moskvast ligiantud instruktsioon juba näilikult üksikasjaliselt läbimöeldud kava söja algamiseks Rootsi vastu[1] Ka Peeter I ja August II koosviibimisel Ravas augustil 1698.a.tuli köne alla mölematelt valitsejatelt ettevöetava ühise kallaletungi vöimalus Rootsile[2] .Patkul oli ainult öieti tabanud tolleaegse Rootsi vastase välispoliitilise suuna,kui ta omas juba ennem tsiteerit "Unmassgebliches Bedenken über das dessein,Schweden zu bekriegen"soovitab liitlaste leidmiseks pöörduda eriti just Taani ja Vene p poole.

Nimetatud kava järele talitatigi.Mai keskel 1699.a.söidab Patkul salaja Kopenhageni offensiiv ja defensiiv lepingu sölmimiseks Taaniga,mis toimuski Dresdenis 25.septembril[3] .Mainitud allianssis, mis oli teatavaks täienduseks 1698.a.Taani ja August II vahel.

---

1) Schirren,Rezensionen--lhk.76.Vt.ka Hallendorff--lhk.40.

2) Ustrjalov III--lhk.512.

3) Carlson VI --lhk.78-79.

tehtud lepingule,töotasid lepinguosalised alata söda Rootsi vastu,kui viimane peaks rikkuma üldist rahu või mingit lepingut [1]).

Varsti pääle Poola-Taani vahelise lepingu ratifitseerimist saadeti kindral-major Carlowitz ühes Patkuliga Moskva,et pidada tsaariga läbirääkimisi Rootsi vastasse liitu astumiseks August II.Läbirääkimisi peeti suures saladuses.Üldise arvamise järele viibis Carlowitz Moskvas abisaamiseks August II rahututе poolakate vastu [2]).

11.novembril 1699.a.ühines Peeter I tähendet lepinguga,milles ta kohustus välja astuma Rootsi vastu, niipea kui on tehtud rahu Türgiga,et tagasi võita neid maid Baltimere juures,mida omasid ta esiisad sääl sama sajandi alul [3]).Viimase aktiga oli teostunud Patkuli plaan.

Avalikku söda Rootsi vastu algas esimesena August II,sest Taani jäi äraootavale seisukohale Karl XII poolt Holsteini suntes ettevõetud korralduste kujunemisel.Peeter I aga ei olnud veel saa-

---

1) Hallendorff -- lhk.144.

2) Vt.Otto Pleyeri kiri Moskvast keisrile 10.XII.1699.a.(Pleyer nimetab Patkuli Badgeliks), Ustrjalov III-lhk.642.

3) Ustrialov III--lhk.521-523.

vutanud rahu Türgiga. Juba 1699.a.alul algas saksilaste väeosade liikumine Poolast Leedu piirile,millist asjaolu seletati August II vajadusega korraldada söjaväe abil Polangeni kindlust. Novembris asusid saksilased juba Kuramaa ligiduses Samogitias ja 1.jaanuaril 1700.a. (tolleaegse Rootsi ajaarvamise järele) sündis esimene Riia vallutamiskatse,mis aga ebaõnnestas täielikult.[1] Salkkond talupoegadena riietatud södureid pidid nägematult tungima linna ning ootamatult võtma oma kätte linnaväravad.Kuid väljasaadetud meeskond oli sunnitud valju külma töttu poolelt teelt tagasi pöörama laagrisse.[2] Uhtlasi oli vaenlastelt otsustatud saata söjaväge ka Saaremaale.Uueaasta öösel lahtipuhkenud suure tormi pärast jäi teostamata ka see kavatsus.[3]

---

1) Anonüümkiri aprillist 1700.a.,E.V.K.IV-38a. Tähendet kiri leidub Liivi kindral-kuberneri kantselei kontseptide hulgas ja on arvatavasti koostatud mõnelt valitsusele ligidalseisvalt isikult.
2) Buchholtz --1hk.143.
3) Vt.Saaremaa landshöfdingi Oerneclau kiri Eestimaa kindral-kuberner Axel de la Gardie'le 5.III. 1700, E.V.K.Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.

Selle ebaönnestunud katse järele hakkasid saksilased tungima täiel jöul Riia poole ning esimene kokkupörge Rootsi vahisalkadega sündis 11.veebruaril Olai juures,millist sündmust võib lugeda Pöhjasöja lahtipuhkemismomendiks.

II. Üldine olukord Liivis

1700 a.

Saksilaste kallaletungimine Liivisse ei tulnud sugugi ootamatult Rootsi võimudele Riias,kuigi August II ning Patkuli plaanidest ligemalt informeeritud isikud püüdsid võimalikult saladuses hoida kavatsetatavat päältetungimist,et Rootsi ei saaks end ette valmistada selleks.August II söjaline võim polnud sugugi nii suur,et ta oleks julgenud astuda avalikku võitlusse Rootsiga ja Vene abile ei võidud veel kindlasti loota,sest viimane oli isegi söjajalal Türgiga. Patkul aga oskas Augustile ette kujutada Liivi allaheitmist kergesti teostatuna,kui ainult läheks korda ootamatult vallutada Riia linna.

Kuid vaenlased ei olnud siin arvestanud tol ajal Liivi valitsust juhtiva isikuga,kindralkuberner krahv Erik D a h l b e r g i g a,kes oli saavutanud pikal poliitilisel tegevusel küllalt kogemusi,et selgeltnägeva pilguga ära tunda diplomaatilisi salasepitsusi.Eriti pidi Dahlberg valvel olema sel põhjusel,et küsimus oli Liivist,kui Rootsi tähtsamaist

provintsest.Karl XI poolt läbiviidud agraarreformid olid tekitanud küllalt pahameelt ning ärevat meeleolu siinsetes seesmistes oludes,et hoiduda võimalikkudest konfliktidest välisriikidega.Ei olnud sugugi kindel, et Rootsi vastane element ei liituks söja lahtipuhkemisel vaenlasega või jääks passiivseks vaenlaste maalt väljatörjumiseks vastavate abinõude korraldamisel[1].

Arvestades selle asjaoluga,oli Dahlbergi esimeseks püüdeks maal alal hoida rahu.Olles korrapärases kirjavahetuses Rootsi esindajatega välismail,oli ta ligemalt informeeritud köikidest naaberriikides aset-leidvatest tähtsamatest sündmustest,mis võiksid olla mingisuguses ühenduses Liivi huvidega ning selle julgeoleku kindlustamisega.

Juba Poola kuninga valimistel tekkinud rahutused äratasid Dahlbergis kartust,et võiks tekkida söda,mis kergesti ulatuks Liivini[2].August II Poola troonile astumisega hakatakse Liivis juhtima erilist tähelepanu Poola,Vene ja Taani suhetele.Oli ju üldiselt teada, et August II seisis sõbralikus vahekorras Rootsi vaen-

---

1) Schartau--- lhk.19-20.
2) Dahlberg komissar Knieperile 7.VIII 1697.a.E.V.K. IV - 35-b.

lase Taaniga [1] .Lisaks sellele teati ka rääkida Poola kuninga sidemetest tsaariga.Stokholmis kardeti isegi Vene,Poola ning Brandenburgi liitumist,mis võiks hädaohtlikuks saada Rootsile [2] .

1698.a.alul levinenud teated August II,Brandenburgi kuurvürsti ja Peeter I võimalikust konverentsist Danzigis äratasid suurt tähelepanu Riia valitsevates ringkondades.Kohe teadustab sellest kuberner Erik S o o p Stokholmis viibivale Dahlbergile [3] kui ka Rootsi komissarile Cnypercronale Danzigi,käskides viimast ligemalt jälgida mainitud sündmust,et teada saada,kuivõrt põhjendet olid kuulujutud Peeter I loodetavast osavõtust konverentsist [4] .

Venes asuvale Rootsi esindajale, komissar Knieperile antakse eriline instruktsioon hoolsasti tähelepanna Taani ja Poola saadikute tegevust Moskvas ning sellest saata täpseid teateid Riga [5] .

---

1) Olmer -- lhk.297.
2) Olmer -- lhk.298.
3) Erik Soop-Dahlbergile 13.I.1698, E.V.K. IV-36 a.
4) Erik Soop-Cnypercronale 10.I.1698,E.V.K. IV-36 a.
5) Erik Soop-Knieperile 21.I.1698, E.V.K. IV-36 a.

Sarnastel olukordadel oleks raske arvata,et saksi-
laste koondumine Kuramaa piirile ei oleks äratanud
Dahlbergi tähelepanu ning manitsenud teda ettevaa-
tusele.Varssavis viibiva resident Wachschlageri kaudu
püüab ta teada saada Saksi söjavägede ümberpaiguta-
mise põhjustest [1], Kuid Rootsi esindaja Poolas ei suut-
nud anda mingit selgitust selles küsimuses,niivört
osavasti osati siiski vaenlaste poolt varjata omi
kavatsusi.

1699.a.alul teati aga rääkida Riias,nagu oleksid
Leedus seisvad saksilaste väeosad määratud tatarlaste
vastu,kes ei pidavat midagi tahtma teada rahust [2].
Kuid sarnased kuuldused ei leidnud Dahlbergi pool-
damist.Üksikasjaliselt jälgib ta alates veebruarist
1699.a.saksilaste väeosade tegevust Leedus,saades [3]
Varssavist ja Danzigist vastavaid informatsioone.
Eriti on ta aga huvitet nendest kindluste ehitustest,
mida arvatavasti pidi ette võetama Polangenis.

---

1)Dahlberg-Wachschlagerile 28.XII.1699, 11.I.1700,
1.II.1700, E.V.K. IV - 37b-38a.
2)Dahlberg-krahv Mellinile 5.III.1699,E.V.K.IV-37a.
3)Dahlberg-Wachschlagerile 16.II.1699,E.V.K.IV-37a.

Wachschlagerile[1] ja Cnypercronale[2] teeb ta üles-
andeks,muretseda mainitud kindluse kavandit ühes
täpsemate teadetega sadama seisukorrast[3].
Saksilaste liginemine Liivile Kuramaa sihis ning
Saksi ohvitseride alalised külaskäigud Riga suuren-
davad veelgi Dahlbergis juba ennem tekkinud kaht-
lustusi[4].
Novembri lõpul teadustab krahv Mellin Brandenburgi
kuurvürsti keelust lubada läbi oma maa Poola kunin-
gal saata abiväge Taanile[5]. See teadaanne ei lask-
nud Dahlbergil enam kahelda Augusti vaenulikkuses
Rootsi vastu ning andis seda enam põhjust olla val-
vel võimalikule pääletungimisele. Lisaks Dahlbergi
isiklisele kartusele tulid veel maal ringiliikuvad
kuulujutud. Teati rääkida,nagu seisaksid saksilased

---

1) Dahlberg-Wachschlagerile 18.X.1699,E.V.K.IV-37b.
2) Dahlberg-Cnypercronale 19.X 1699,E.V.K.IV-37b.
3) Sellega on ka osalt põhjendet August II poolt Liivisse alatud invasiooni õigustuseks avaldatud brošüüris"Justae Vindiciae-----"esitatud süüdistus,et Rootsi salakuulajad on katsunud teha jooniseid Polangeni sadama asendist.(Vt.Nordberg III lhk.35).
4) Dahlberg-Cnypercronale 21.XII.1699,E.V.K.IV-37b. Vt.Dahlbergi kiri krahv Mellinile ja Wachschlagerile 21.XII.1699, E.V.K. IV-37b.
5) Dahlberg krahv Mellinile 6.XII.1699,E.V.K.IV-37b.

Liivi ligiduses,et Rootsile siitpoolt pääle tungida juhul,kui Taanil peaks söda lahti puhkema Holsteini-[1]
ga.

27.detsembril 1699.a.[2] teadustab Dahlberg kuningale omist kartusist saksilaste kallaletungimise võimalusest ning palub kuningat saata abiväge maa kaitseks. Järgmisel päeval,28.detsembril,annab ta käsu Kokenhuseni komandandile, major Hay'le,ligemalt järele valvata saksilaste liikumissihte,sellest saata täpseid teateid Riga ning ka ise olla valvel võimalikule pääletungimisele[3]. Ühtlasi teeb Dahlberg ise tarvilikke korraldusi maa kaitseks.Piirile saadetakse ratsanikkudest vanisalgad,kes pidid hoolsasti kontroleerima reisijaid ning neid laskma minna üle piiri vaid ainult vastavate tunnistuste ettenäitamisel[4].Riia juure koondatakse söjaväge kui ka maamiilits[5].Riias ise suurendatakse valvet,seatakse kindlustused kaitsekorda ja organiseeritakse kodanikku-

---

1) Dahlberg kuningale 27.XII.1699, E.V.K. III-12.
2) E.V.K. III-12.Carlson väidab,nagu oleks Dahlberg teatanud kuningale saksilaste hädaohust alles 6.II.1700.a.(Vt.Carlson VI-lhk.95).See võis aga olla juba Dahlbergi teinekordne teadaanne.
3) Dahlberg major Hay'le 28.XII.1699,E.V.K.IV-37b.
4) Kelch-- lhk.71.Vt.anonüümkiri aprillist 1700.a. E.V.K.IV-38a.
5) Vt.kindral-leitnant Flemmingi kiri August II,dateeritud Janichekist 19.II.1700,Livonica I.

dest meeskond[1] abiks linnas viibivale väiksearvulisele garnisonile[2].

Tänu Dahlbergi ettevaatlikkusele oli Liivi juba teatavas kaitsekorras,kui sündis esimene kokkupõrge saksilastega Olai juures.

Kuid kui söjaline tegevus oli juba alanud ning isegi Kobron-kants langenud vaenlaste kätte,polnud siiski veel teada,kelle poolt ja mil pöhjusel oli sündinud kallaletungimine.Möned päevad pääle vahejuhtumist Olai juures (14.veebruaril) saadab Dahlberg

---

1) Kelch-- lhk.71. Vt.ka Otto von Paykulli kiri Dahlbergile 3/13.II.1700. Livonica I.

2) Sarnased maa kindlustamiseks ettevõetud korraldused ei jäänud tähelepanemata vaenlastelt ning esitatakse nendelt isegi pöhjusena,nagu oleks initsiatiiv invasiooniks tulnud ise Dahlbergilt.3/13.II. saadab Paykull Dahlbergile kirja,milles ta avaldab imestust Riias tehtud söjaliste ettevalmistuste üle.Eriti väljendab ta aga oma pahameelt,et Rootsi vahisalk oli lasknud tulla Saksi desertööridel üle piiri,sääljuures aga kinni pidanud neid tagaajavat ohvitseri.Sellele järgneb Flemmingi kiri 8/18.II.,milles ta toonitab,et Dahlberg püüdvat neid täiesti pöhjusetult teha vaenlasteks.Vastukaaluks Dahlbergilt alatud söjaväe kokkukogumisele vötvat ta ise tarvitusele vastavad kaitseabinöud,mille vöimalikkude tagajärgede eest oleks vastutav ainult nende algataja.(Sellega tähendab Flemming Dahlbergit).Omas vastuses 9.II.törjub Dahlberg tagasi köik need süüdistused,tähendades ainult,et Riias pole sündinud midagi ebaloomulikku, mis ei oleks tarvilik piiriäärse linna kindlustamiseks. (Buchholtz-lhk. 144-145) .

Vastava arupärimise kindral-leitnant Flemmingile.[1] Viimane veeretab aga veel samal päeval Thorenist saadetud vastuses kogu süü Dahlbergile,kes olevat ise provotseerinud oma tegevusega vaenulikkust Rootsi ja Saksi väeosade vahel.Ta ei olevat liginenud Riiale mingil sõjalisel sihil,vaid ainult soovil,nõuda rahuldust desertööride suntes.Dahlberg olevat ise esimesena avanud tule Saksi söjaväele.[2]

Sellest Flemmingi teadaandest oli selgesti näha,et vaenlased varjavad omi kavatsusi. Invasiooni töeliste põhjuste kohta võidi teha vaid ainult teatavaid oletusi.

Teade Brandenburgi kuurvürsti keelust lubada läbi oma maa saata abiväge Taanile soodustas arvamist,nagu oleks saksilaste aktsioon sündinud ainult Taani huvides.Nii kirjutab ka Dahlberg 15.veebruaril krahv Mellinile[3],et põhjusetult alatud sissetungimine tuleb panna üksi taanlaste

---

1) Buchholtz -- lhk.146.

2) Buchholtz -- lhk.146-147.

3) E.V.K.IV-38a. Vt.Ka Dahlbergi kiri Knieperile 16.II.1700, E.V.K. IV - 38a.

arvele,Taani ja Poola vahel sõlmitud offensiiv-defensiiv lepingu[1] põhjal,sest Poola riigiga pole senini tulnud esile mingit konflikti.

Dahlberg teadis juba ennem mainitud allianssist,milline asjaolu andis seda enam põhjust hoolsasti silmas pidada Augusti tegevust.

Kuivört ekslik oli sarnane arvamine,selgus ainult sündmuste edaspidisel arenemisel,kui Liivis ilmus vaatepiirile juba isiklikult Patkul.Söja algusmomendil aga polnud Rootsi valitsusel veel midagi teada Patkuli ühendusest Augustiga ning selle sepitgustest,vabastada Liivimaad Rootsi valitsusest mainitud kuninga abil.Rootsi erakorraline saadik Varssavis,kindral-leitnant Moritz Vellingk,oli avaldanud küll pahameelt,et Patkul oli leidnud vastuvõtu August II juures,kuid Vellingki kahtlusi suudeti sumbutada teadaandega,nagu jääks Patkul sinna ainult

---

1)Sellega tähendab Dahlberg 19/29.märtsil 1698.a. Taani ja Kursaksi vahel sõlmitud lepingut,millest Rootsi saadik Vellingk saatis Hamburgist 3.juunil koopia Stokholmi (Olmer -- lhk.303).Hilisemast Dresdeni lepingust 25.septembril 1699.a.ei võinud Dahlbergil veel olla midagi teada,sest ta toonitab ise ülaltsiteerit kirjas krahv Mellinile: "Jch habe zwar von diesem concert lange gehöret".Vaevalt võis ta seda mainida juba 15.veebruaril 1700.a. viimase lepingu kohta.

lühikeseks ajaks,kuni Stokholmist on saabunud kuninga armuandmisakt [1].

Liivis olid aga teated Patkuli tegutsemisest maapaos viibimisel öige puudulikud.1697.a.keskel oli kuulda, nagu teeniks ta ohvitserina Asovis [2]. 1698.a.alul aga teati koguni rääkida,et tsaari saatkonna saksa- ja ladinakeelsed tunnistused kui ka nende juhtkirjad,mis määratud esitamiseks välisriikidele,olevat koostatud Patkulilt,kes ise viibivat Moskvas Kegeli nime all [3].Mölemal korral saadetakse Riiast järelpärimine Knieperile,et viimane saadaks sellest täpsemaid teateid [4].Siis aga vajub Patkuli nimi unustusse

---

1) Nordberg I -- lhk.108-109.

2) Dahlberg Knieperile 28.VII.1697,s.E.V.K.IV-35b.

3) Erik Soop Knieperile 21.I.1698, E.V.K. IV -36a.

4) Teated Patkuli Venes viibimise kohta on ebaöiged. Alates 1695.a.elas ta vaheldumisi Italias,Prantsusmaal ja Schweitsis,kuni ta hiljem,1698.a.löpul, astus August II teenistusse.(Vt.Buchholtz--lhk.124--125).Kui arvesse võtta,et Venes nähti Rootsi poolt alalist vaenlast,siis on küll arusaadav sarnaste kuulujuttude tekkimine.Üldise arvamise järele oli täiesti loomulik,et Patkul Rootsi pagulasena otsib ulualust köige esiteks just Moskvas.

ja Dahlbergi kirjavahetuses Rootsi esindajatega välisriikides ei mainita enam selle nime. Tundub, et Patkuli on peetud pärast aadli oppositsiooni allasurumist vähe hädaohtlikuks Liivile, et jälgida ta agiteerimist välismail. Patkuli hilisemast tegevusest vastava informatsiooni puudumisega ongi seletatav, miks esialgu Dahlberg hakkas kahtlustama saksilaste invasioonis ainult taanlasi.

Teade saksilaste ootamatust sissetungimisest tekitas äärmist rahutust valitsuses kui ka elanikkudes. Eriti raske ülesande eel seisis Dahlberg. Kuningalé saadetud teadaandele polnud saadetud mingit abi. Söjaväge oli vähe [1], kindlused piiril kui ka Riias ei olnud köige paremas [2]

---

1) Karl XII ei pooldanud Dahlbergi kartust, sest ta ise oli veendunud August II söbralikkudes suhetes Rootsi vastu, mida toonitas ka Vellingk Varssavist. (Carlson VI--lhk. 95).

2) Riias oli ainult umbes 3000. meheline garnison kuna müüride laialise ulatuse töttu linna kaitseks läks tarvis vähemalt 10000 meest. (Hammarskjöld--lhk. 612). Kobron-kantsis oli köigest 41-50 meest. (Vt. Kelch--lhk. 71).

seisukorras [1] .Kogu maa kaitseküsimuse korraldamine seisis sellega üksinda Dahlbergi ölgadel.Vaatamata kõrgele vanadusele asus ta erilise energiaga oma kohustuste täitmisele.

Kuigi ei olnud veel teada,mida saksilased kavatsevad ette võtta,võidi siiski otsustada nendelt alatud vaenuliku aktsiooni järele,et vaenlased ei loobu edasitungimast maale. [2] Seepärast teadustab Dahlberg, kohe pääle kokkupõrget Olai juures,sellest Eestimaa kindral-kuberner Axel de la Gardie'le,paludes üntlasi nii ruttu kui vähe võimalik saata abiks Tiesenhauseni rügemendi ratsavägi ühes Eestimaa aadlilipuga [3] .Veel samal päeval saadeti Nylandi rügemendist kapten Brask viima teateid vaenlase sissetungimisest kuningale,kui ka kõikidele Soome ja Balti

---

1) Nii oli Dünamünd i kindluses eelmisel aastal maha kistud osa valli,mida ei olnud uuesti üles ehitatud (Kelch -- lhk.83).
Riias aga oli linna jõepoolne osa eriti nõrgalt kindlustatud (Richter II -- lhk.280).
Ligemaid teateid Riia kindluse seisukorrast esitab Patkul juba eelpool tsiteerit "Ummassgebliches Bedenken über das dessein,Schweden zu bekriegen" .

2) Dahlberg - Axel de la Gardie'le 12.II.1700, E.V.K. IV - 38 a.

3) Dahlberg - Axel de la Gardie'le 12.II.1700, E.V.K. IV - 38.a.

provintside kubernerídele ja söjaväe ülematele[1]. Samuti teatab ka Dahlberg kohe Riia sündmustest Pärnu komandandile,kolonel-leitnant von Schwengelnile,rõhutades eriti vajadust valmistuda vaenlaste kallalekippumisele juhul,kui need peaksid edasi tungima[2].

Dahlberg ise on väsimatult tegevuses,saates ööd ja päevad vahetpidamatult mööda vahipostidel[3].Ta agarus ja sarnasel kriitilisel momendil ülesnäidatud eriline meelekindlus kutsus esile aukartust juba ta kaaslastes.Dahlbergit nimetatakse Liivi kaitseingliks,kes olevat üksinda valvanud jumala kõrval elanikkude julgeoleku üle ajal,mil kellegil ei võinud veel olla aimugi neid varitsevast hädaohust. Imestatakse Dahlbergi haruldast organiseerimisvõimet,

---

1) Takistavate jääolude tõttu jõudis kuninga juure enne kapten Braski Eestimaa kindral-kuberneri kuller sama teatega,mida kutsus esile köikides suure ärevuse.Ainult Karl XII jäi rahulikuks. Otsekohe andis ta käsu Soome söjaväele,viibimata rutata abiks Liivile (Hammarskjöld - lhk.614).

2) Dahlberg-von Schwengelnile 12.II.1700,E.V.K.IV-38a.

3) Carlson VI-- lhk.98.

nii et ta veel samal õhtul [1], kui teade saksilaste kallaletungist saabus Riga, oskas luua sarnast korda linnas ja kindluses, kui vaenlased oleksid tunginud Riia kallale veel sel öösel, neid oleks kindlasti tagasi löödud suure häbiga [2].

Vaatamata Dahlbergi energilisele tegutsemisele, ei suudetud siiski töket teha saksilaste edasitungimisele. Vaenlastelt saavutet esimesed võidud tekitasid aga elanikkudes üldist paanikat [3]. Maaelanikud pögenevad linnadesse, kas Riga, Pärnu või Tartu. Linnaelanikud on ise ka ärevil, sest linnade kaitseabinõude vilets seisukord kui ka sõjavägede vähesus tekitasid kartust, et vaenlane [illegible] vallutab ligemal ajal kogu maad. Soomest saadetud abivägede kohta ei olnud veel kindlaid teateid.

Kuivört tösiselt hinnati silmapilku näitab asjaolu,

---

1) Nagu tolleaegsetest teadetest näha, juhtus kokkupörge Olai juures 11. veebruaril.
Veel samal õhtul saadi sellest teada Riias. (Vt. anonüümkiri aprillist 1700. a. E.V.K. IV-38a). Buchholtz aga väidab, et mainitud kokkupörge sündis öösel 11. veebruaril vastu 12. veebruari. (Vt. Buchholtz -- lhk. 145).

2) Anonüümkiri aprillist 1700, E.V.K. IV-38a.

3) Kelch -- lhk. 586.

et Riia sündmustest teadete saabumisel Pärnu ülikooli rektor tegi kohe ettepaneku ülikooli raamatukogu sisse pakkida ning asetada akadeemia keldritesse;ühtlasi paigutada sinna-samma ka insignia academica.Konsistoorium arvas siiski,et võiks veel veidi oodata,kuni saabuvad kindlamad teated vaenlaste pääletungist ning edasijöudmisest Pärnu poole.Otsustati ainult paluda komandandilt akadeemia keldrite võtmeid[1] .

Märtsi lõpul tuli konsistooriumi koosolekul koguni harutlemisele küsimus,kas ei tuleks saata ülikooli raamatukogu kui ka muu varandus nii ruttu kui võimalik Stokholmi.Mainitud asjas ei tehtud küll veel mingit kindlat korraldust,kuid otsustati siiski ülikooli arhiivi Tallinna ärasaatmise pärast kirjutada Eestimaa kindral-kuberner Axel de la Gardie'le[2] .

Linnades hakati esijoones organiseerima kaitset vaenlastele vastupanekuks.Kodanikud mobiliseeriti kaitseväkke või jälle ühistöödele linna kindlustamiseks.

---

1) Cederberg -- lhk.16.

2) Cederberg -- lhk.17-18.

korraldamiseks.Eriti agaralt töötati Riias müüride parandamisel,sest oli karta iga moment,et vaenlane piirab ümber linna[1] .Linnades viibivate garnisoni vähesuse töttu katsuti võimalikult suuremal arvul kaasa tömmata elanikke linna kaitsemiseks.Pärnus otsustati isegi võtta kaitseväkke ülikooli alla kuuluvaid isikuid ning seati kokku ka vastav nimestik,kuhu pidi võetama 50 isikut ülikooli perest[2] .Osa üliöpilasi otsustasid ise vabatahtliselt hakata pidama kaitseharjutusi ja konsistooriumi koosolekul avaldati koguni soovi,et ka teised üliöpilased talitaks nende eeskujul[3] .

Sarnased korraldused näitavad selgesti,kuivört vähe elamikud olid kindlad oma julgeolekule.Jsegi Tartus,kui Liivi köige idapoolsemas linnas,mis seisis vördlemisi kaugel Riia liinist,polnud kartust vaenlaste eest sugugi vähem,kui seda võisime konstateerida Riia ning Pärnu kohta.Kuigi Dahlberg ei olnud siia isiklikult teatanud vaenlaste sissetun-

---

1) Carlson VI -- lhk.98.
2) Cederberg -- lhk.16.
3) Cederberg -- lhk.17.

gist,olid elanikud siiski kiires korras informeeritud sündmustest Riia all.

Juba 15.veebruaril saabus Tartu teade Riia eeslinnade pöletamisest[1] ning kohe järgmisel päeval peeti raekoosolek,kus vastu vöeti köige tarvilikumad resolutsioonid linna kaitsekorra organiseerimiseks. Otsustati üles seada kodanikkudest vahisalgad,linna varustada proviandiga ning agulites elavatele isikutele välja jagada söjariiste.Lisaks sellele nöudis komandant,ooberst Carl Gustav Skytte södurite paigutamist agulitest linna ning tarvilikke töölisi ja hobuseid fortifikatsiooni korraldamiseks[2].

19.veebruaril sündis linna kui ka agulite elanikkude vaatlus ja vandeandmine raekoja ees komandant Skytte,bürgermeistri ning rae esindajate juuresolekul[3]."Ühtlasi anti ka raekojast 14.isikule söjariiste, kuna teistele kodanikkudele lubas komandant neid ise välja jagada.

"Ühes vaenlastelt veebruari löpul ettevöetud röövkäikudega Vöndu,Volmari ja Lemsalu kasvas ärevus ka

---

1) 15.veebruaril pöletati Riia eeslinnad.
2) Tartu rae prot. 15.II.1700,T.L.A.
3) Tartu rae prot. 19.II.1700, T.L.A.

Tartus.Jga päev oodatakse vaenlase sissetungimist[1], väravatel suurendatakse valvet,kusjuures kesklinna elanikkudest moodustet kaitsesalk asetatakse Vene värava juure[2] ,kuna agulite elanikud paigutatakse Toomimäele.Hoogsalt jatkatakse ka linna kindluse korraldamist,milliseks otstarbeks raeotsusega 23.veebruarist iga maja pidi andma kolmeks päevaks üne töölise.(See määrus käis eriti Saksa värava[3] juures asuva revellini demoleerimiseks).

Ainult märtsi alul,kui vaenlased olid juba tagasi pöördunud sisemaa retkest Riia juure,muutub meeleolu Tartus rahulikumaks,ning kodanikud esitavad palve neid vabastada vahil käimisest,sest ei olevat enam karta hädaohu liginemist[4].

Üldiselt isegi juba ärev meeleolu muutub veel rahutumaks maal levinevate kuulujuttude tõttu vaenlaste arvatavatest edusammudest ja nende suurtest abivägedest,mille arv ulatuvat koguni 18-tuhan-

---

1) Tartu rae prot.23.II.1700, T.L.A.
2) Tartu rae prot. 24.II.1700, T.L.A.
Vene värav asus praeguse Lai uulitsa lõpul.
3) Tartu rae prot.23.II.1700, T.L.A.
Saksa värav asus praeguse Kivisilla vastu.
4) Tartu rae prot. 1.III.1700, T.L.A.

deni.Sarnased ebatäpsed teated levinesid kiiresti üle Liivi,valgudes isegi väljaspoole selle piire Eestimaale,et koguni valitsus oli sunnitud karmide ähvardustega tegema tökkeid niisuguste teadete laialilaotamisele.

19.aprillil 1700.a.saatis kindral Otto von Vellingk Narvast Tartu komandandile Skytte'le kaks kirja,mis olid adresseeritud Narva kodanikule Peeter Rodele.Esimeses kirjas 11.aprillist teadustab keegi Christian Rode,et vaenlased,arvult 5000 meest,olevat möne päeva eest ümber piiranud Riia linna nii tiheda ahelikuna,et keegi ei pääsevat enam välja linna väravatest.

Sel põhjusel olevat ka karta,et vaenlase saagiks langevad need tuhat või rohkem koormat toiduaineid,mis olid määratud linna varustamiseks.

Teises kirjas 12.aprillist mainitakse suurtest abivägede saamisest [1] ,millest 4000-5000 meest olevat tulnud juba üle jõe,et blokeerida linna.

Kirja lõpul aga tähendatakse,et paljud kantlevat veel selle teate töelikkuses,kuni pole saadud täpsemaid andmeid. Vellingki käsul

---

1) Kirjas räägitakse 18000.mehest.

nõuab Skytte linnavalitsuselt,et tehtaks noomitus kirja kirjutajale söja sündmustest ebaõigete teadete[1] levitamise pärast ning ühtlasi hoiatataks ka teisi kodanikke sarnase kirjavahetuse eest,sest vastasel korral võivad nad langeda raske karistuse alla.[2]

Söja alguspäevil Liivis tekkinud üldine ärevus ei olnud põhjustatud üksinda saksilaste ootamatust sissetungist,vaid võib olla veel suuremal määral kartusest,et venelased kasutavad soodsat juhust ning algavad söjalist tegevust.

Kartus venelaste eest oli traditsiooniline Baltimaal. Venelaste alalised endised retked ja teadmine nende püüetest saada omale geograafiliselt asendilt nii soodsaid provintse ei lasknud kunagi unustada varitsevat hädaohtu idast.

Alates 1697.a.sai Vene küsimus erilise tähelepanu

---

1) Märtsi lõpul oli tõsisem hädaoht möödunud Riiale 25.märtsist kuni mai alguni,mil Soome abiväed jõudsid pärale,muutus söjaline tegevus rahulikumaks,välja arvatud ainult mõned väikesed kokkupõrked Riia ümbruses.Suurtest abivägedest ei või olla juttugi. (Vt.Buchholtz--lhk.153-154).
2) Skytte kiri Tartu raele 23.IV.1700, T.L.A.

objektiks Rootsi valitsusele.Põhjust selleks andis Taani valitsuselt,kellega Rootsi oli Holsteini küsimuse pärast öige pinevas va-hekorras, saadiku saatmine Moskva.Selle sündmuse puhul kirjutas Rootsi esindaja Leijonclo Kopenhagenist: " Paistab olevat natukene kahtlane,miks Taani saadab praegustel rahulikkudel aegadel oma saadiku Moskva,kui ta ei mötleks söja pääle,millesse oleks segatud Rootsi" [1] .Paar päeva hiljem teadustas ta Stokholmi,et taanlased,kartes söja lahtipuhkemist Holsteini küsimuse pärast Rootsiga, püüdvat meelitada venemaad liituma endaga.Samasugusel arvamisel oli ka Knieper Moskvas [2] .

Juuli alul 1697.a.tuli Stokholmis isegi harutlemisele küsimus,kas ei tuleks saata piirile abiväge kaitseks Vene vastu.Kuid arvestades nende raskustega,mis oleksid seotud väeosade transporteerimisega ja et ligemal ajal ei olnud siiski veel oodata venelaste sissetungimist,otsustati esialgu jätta Narva komandeeritud söjavägi abiks

---

1) Olmer -- lhk.296.

2) Olmer -- lhk.297.

linna garnisonile [1] .Jngeri ja Liivi kindral-kuberneridele antakse aga eriline instruktsioon,hoolsasti silmas pidada naaberriiki ning end varustada tarvilikkude kaitseabinöudega [2] .

Kuid rääkimata sellest Stokholmist saadud hoiatusest,oli 17.sajandi viimastel aastatel Liivi suhetes Venega ilmsiks tulnud nii mitmedki asjaolud, mis äratasid elanikkudes kui ka valitsuses kahtlust Vene söbralikkuses Rootsi vastu.

Nii laotasid Peetri läbisöidul Riiast 1697.a.mõned isikud saatkonnast elanikkude keskel laiali teateid,et venelased tungivad veel samal kevadel Liivisse,et seda oma alla heita [3] . Asjaolu aga, et venelased ei lubanud näljaajal 1697.a.vilja sisse vedada Liivisse,ja et see ei sünniks salaja olid isegi valvurid seatud piiriäärsetele maanteedele,tekitas siin suurt pahameelt [4] .

Dahlberg hakkab juhtima erilist tähelapanu Vene oludele alates Peetri Riias viibimisest. Venelaste suur huvi Riia kindluste vastu ei lasknud

---

1) Olmer -- lhk.297.
2) Olmer -- lhk.298.
3) Dahlberg - Knieperile 19.V.1697, E.V.K. IV-35a.
4) Erik Soop-Dahlbergile 5.ja 11.XI.1697, E.V.K. IV-35b.

enam kahelda nende kavatsustes vallutada Liivimaad ligemal või hilisemal ajal. Sellest ajast pääle jälgib Dahlberg üksikasjaliselt Venemaa seesmisi olusid, mis võisid olla mingisuguses ühenduses Rootsi huvidega. Ühtlasi annab ta ka Knieperile käsu saata järjekindlaid ning täpseid teateid Venes valitsevast meeleolust, rõhutades eriti vajadust tähele panna Taani saadiku tegevust Moskvas [1]. Riia raele soovitab ta lõpetada kiires korras linna fortifikatsiooni töid ning kohe teadustada köikidest sissesöitnutest isikutest kubermanguvalitsusele [2].

Läbikäimises venelastega katsutakse hoiduda pisematestki sekeldustest, mis võiksid anda Venele otsitavat põhjust söjaks. Eriti võib seda näha Vene saadikute vastuvötmistel ülesnäidatud auavaldustest, mis ületasid Dahlbergi enese üteluse järele isegi lepingus ettenähtud nöudmisi [3]. 6. detsembril 1698. a. uuendati juba 1684. a. väljaantud määrus, mille järele Vene alamate kaebtused kuulusid otsekohe kubermanguvalitsuse otsustamisele [4].

---

1) Dahlberg-Knieperile 19.V.1697, E.V.K. IV-35a.
2) Bergengrün- lhk.83.
3) Dahlberg-Knieperile 4.X.1699, E.V.K. IV-37b.
4) Feuereisen -- lhk.18.

Kui tähelepanelikult valitsus jälgis elanikkude suhtumist venelastele,püüdes eemaldada nende vahekorrast köiki venelaste rahulolematust tekitavaid väärnähtusi,näitab Skytte kaebtus Tartu linnavalitsusele raeteenrite üle,kes vaevavat oma jootraha nöudmistega alaliselt venelasi,kellega pidavat aga ümber käima köige delikaatsemalt[1].

1698a.löpul eriti hoogsalt levinenud teated Vene vaenulikkudest kavatsustest Rootsi vastu tekitasid üldist rahutust Liivi elanikkudes vöimaliku kallalekippumise kartusel.Nii kirjutati väljamaa ajalehtedes,et tsaar kavatsevat Rootsilt omale nöuda Riga,Tallinnat,Narva ning kogu Jngerit.Vastasel korral omandavat ta neid väevöimuga[2].1698.a.löpul kuuldus koguni Kopenhagenis,et venelased olevat sisse tunginud Jngerisse ning ümber piiranud Narva[3].

---

1) Feuereisen-- lhk.17.
2) Olmer -- lhk.299.
3) Teade venelaste sissetungimisest Jngerisse ilmus 28.oktoobril 1698.a."Relationes Courier" № 163, täiendavalt 15.novembril samas ajalehes. Sel puhul kirjutab Dahlberg 4.detsembril resident Rohtlieb'ile:"Ob nun zwar solche Spargementen so von übelwollenden allein (arvatavasti mötleb Dahlberg nende all taanlasi,sest kirjutis viimases numbris oli dateerit Kopenhagenist)zu in-caminirung ihrer Jntention ausgestreuet worden,nicht eben so sonderl.zu apprehendiren hat, ~~so erwekt~~ es doch bey hiesigen unterthanen

Sarnastest teadetest põhjustatud üldise ärevuse möjul hakkasid Tartus liikuma kuulujutud 400. üliõpilase-strelitsi kavatsetavast invasioonist Liivisse.Tartu Vice-komandant major Wallenstedt teadustas novembril 1698.a.Dahlbergile kuuldusest, et 400 venelast kavatsevat tulla siinsesse ülikooli.Tema isikliku arvamise järele ei olevat need mingisugused üliõpilased,vaid öigemini küll üliõpilastena maskeeritud strelitsid.Sel põhjusel olevat küll soovitavam ülikooli üle viia Petseri kloostrisse,kui et sarnaseid üliõpilasi lasta tulla Tartu. 1)

Vaatamata nendele kuulujuttudele,oli Liivi valitsusringkondades juba 1698.a.alul tösine kartus venelaste invasioonist.Pöhjust selleks andis venelaste söjajöudude koondumine Leedu piirile,millises asjaolus nähti kohe üldiselt valitseva umbusalduse

---

u.sonst allerhand ombrage die man billig so viel mügl.zu supprimiren hat,bevorab da man wed.aus Schweden noch Muscou die geringste gewissheit davon hat". (E.V.K. IV-36b,vt.ka Dahlbergi kiri krahv Mellinile 8.XII.1698, E.V.K.IV-36b).

1) Feuereisen--lnk.9.

töttu venelaste vastu hädaohu liginemist Liivile.Tähelepanelikult jälgitakse Liivist nende söjavägede liikumissihti ning saadetakse sellest kohe täpsed teated tol ajal Stokholmis viibivale Dahlbergile[1] .Kuidas Dahlberg ise suhtus mainitud sündmusele,pole kahjuks teada.Et Liivis tuli alaliselt olla valvel venelaste eest,seda näitavad ta enese ütelused.Nii tähendab ta 16/26. detsembril 1698.a.Riiast läbisöitvale Brandenburgi kuurvürsti salanõunikule Printz'ile,niipea kui venelased ainult saavutavad rahu Türgiga, tungivad nad Liivi kallale.Sel põhjusel olevat isegi otsustatud ehitada uus kindlus Liivi keskkohta,milleks aga ei olevat veel välja valitud parajat kohta[2] .

Kui tösiselt Dahlberg vöttis üldist poliitilist seisukorda ja kui öieti ta hindas Peetri ekspansioonipüüdeid Balti-merele,ilmneb ka ta valitsusele esitatud aruandest Rootsi kindluste seisukorra üle.Jseäranis rõhutab Dahlberg vajadust

---

1) Erik Soop - Dahlbergile 29.III.1698,E.V.K.IV-36a.

2) Forsten -- lhk.81.

kindlustada Nyenit Jngeris,et see oleks küllalt kaitstud venelaste eest,sest tsaar olevat nii mitu korda ise maininud,ta püüdvat köigest väest omale saada kindlat seisukohta Baltimere juures, et sellega stabiliseerida Hiina,Jndia ning Persia kaubandust Jnglismaa ja Hollandiga[1] .

Eriti on Dahlberg huvitatud Vene sidemetest välisriikidega.Nagu juba on mainitud sellest eelpool, ei jälgi ta üksinda Taani saadiku tegevust Moskvas, vaid juhib ka tähelepanu August II vahekorrale Venega.Sääljuures äratavad erilist kahtlust Dahlbergis Poola kindral-major Carlowitzi sagedased reisid Moskva.[2] Ligemate teadete saamiseks pöördub

---

1) Olmer -- lhk.299.

2) Detsembri alul 1699.a.viibis Carlowitz Moskvast tagasisöidul möned päevad Riias.Dahlberg vöttis teda vastu köikide auavaldustega,ning Carlowitz ise kinnitas oma söbralikkust Rootsi vastu. Riiast ärasöidul andis Carlowitz Dahlbergile möista,et ligemal ajal pidavat ta jällegi tagasi söitma Moskva.

(Vt.Dahlbergi kiri Wachschlagerile 14.XII. 1699, E.V.K. IV-37b).

Dahlberg Wachschlageri poole,tehes viimasele ülesandeks katsuda jõuda selgusele,milles öieti seisab Carlowitzi ülesanne [1]. Kuid Varssavist ei suudetud anda selles küsimuses mingisuguseid täpsemaid teateid.

Et aga Dahlbergile olid teada taanlaste püüded ässitada Venemaad Rootsi vastu,samuti ka August II ja Taani vahel sölmitud leping,siis oli küllalt põhjusi arvamise tekkimiseks,et Carlowitzi sagedased reisid Moskva ei tähenda midagi nääd Rootsile.Nii näemegi,et saksilaste sissetungi ootel kardetakse ka venelaste invasiooni.

29.detsembril 1699.a.,sellega samal päeval,mil Dahlberg saadab hoiatuse saksilaste eest Kokenhuseni komandandile,major Hay'le,annab ta ka käsu Vastseliina komandandile,leitnant Thilo von Thilau'le otsekohe teatada Riga ekspresside kaudu, kui peaks midagi juhtuma piiril [2].

Venelaste suured söjalised ettevalmistused ning vägede koondamine Novgorodi ja Pihkva ümbrusse, tegid seisukorra eriti kriitiliseks.23.veebruaril

---

1) Dahlberg- Wachschlagerile 14.XII.1699, E.V.K. IV- 37b.

2) Dahlberg -Thilo von Thilau'le 29.XII.1699, E.V.K. IV- 37b.

1700.a.[1] teatab Thilo von Thilau Dahlbergile, otsustades köikide asjaolude järele pole Venemaalt oodata muud kui söda. Söjavägi on koondatud Pihkva ja Novgorodi ümber ning terve aadel on mobiliseeritud. Köikidesse piiriäärsetesse veskitesse on kogutud suured jahutagavarad, ning iga talupoeg on kohustatud viima Pihkva toidumoona proportsionaalselt oma maa suurusele. Samuti on ka sulutud köik teed läbikäimiseks ~~üle~~ 7 versta kaugusel piirist. Edasi teatab ta veel 3 Saksi ohvitseri päralejöudmist Pihkva, et säält edasi jatkata teekonda Moskva. Üks nendest olevat kindral-major Carlowitz, kes pidavat Moskvast ligi tooma 6000 meest. Ka olevat oodata ligemal ajal tsaari päralejöudmist Pihkva, kelle jaoks olevat juba korda seatud kellegi Pihkva kodaniku maja. Venelaste kartusel laskis ka Skytte kohe pääle saksilaste sissetungimist Marienburgi ja Vastseliina meeskonna üle viia Tartu. Vastseliina jäi vaid ainult komandant Thilo von Thilau ühes ainsa korporaaliga, et jälgida piiril asetleidvaid sündmusi ning nen-

---

1) E.V.K. - XX - 16.

dest otsekohe teadustada Riga või Tartu[1].

Venelaste söjavägede kogumine Liivi ligidusse hoiab ka elanikke ärevil ning üldine pögenemine ei sünni üksinda saksilaste eest Riia ümbruses, vaid ka Vene piiril kartusel, et venelased algavad söjalist tegevust. Vaenlaste tegevus Peipsil möjub isegi kuni Äksini, kus juba tuntakse, et enam ei või tund aegagi olla kindel oma elu eest[2].

Veebruari löpul teatab ka Thilo von Thilau Vastseliinast Dahlbergile, et nende ümbruses on köik möisnikud ja talupojad pögenenud, osalt kartusel poolakate, osalt venelaste eest. Elamud seisavad tühjad, et ei ole näha peaaegu ühtegi inimest, millist asjaolu kasutavad röövlid, kes võivad täiesti vabalt tegutseda siin[3].

Veebruari löpul oli isegi kuulda, et 40.000 venelast kavatsevat tungida üle piiri, et takistada Soome abivägede päralejöudmist[4].

Kartus venelaste eest absorbeeris täiesti piiri-

---

1) Thilo von Thilau-Dahlbergile 23.II.1700, E.V.K. XX-16.
2) Köpp -- lhk.206.
3) Thilo von Thilau-Dahlbergile 23.II.1700, E.V.K. XX-16.
4) Livonica I --lhk.23.

äärsete elanikkude tähelepanu,huvisündmuste vastu Riia frondil nihkus seda enam tagaplaanile, ning isegi sarnane ~~suur~~ rootslaste suur kaotus, nagu see oli Dünamündi langemine 13.märtsil,ei kutsunud esile suuremat rahutust.Üldine tähelepanu oli juhitud vaid ainult Novgorodi ja Pihkva juures seisvale Vene söjaväele[1)].

Saksilased ise omalt Liivis rahutuse tekitamiseks levitatud valeteadetega suurte abivägede saamisest möjusid kaudselt kaasa,miks venelaste väljaastumist kardeti just ühenduses saksilastelt alatud söjaga.Saksilaste ohvitseride sagedased käigud Moskva ei lasknud enam kahelda,kust vaenlased otsivad omale abiväge.Mis aga eriti soodustas arvamist venelaste võimalikust koostöötamisest saksilastega Liivimaa suhtes,oli Dahlbergis tekkinud eksiarvami-

---

1) 28.märtsil 1700.a.kirjutab Thilo von Thilau Vastseliinast Dahlbergile: " --- ob gleich vor etl.tagen die übergabe der Dünamunde-festung alhir auch celatiret,hatt man doch bey dehnen hiesigen leuthen dessfals keine besonder intimidation verspühret,sondern es hatt ein jedes nur insonderheit seine absicht auf dehnen bey Nowogrod stehenden reuschen trouppen gerichtet".

(E.V.K. XX - 16).

ne,et kogu invasioon on sündinud ainult Taani ja August II vahel sõlmitud offensiiv-defensiiv lepingu põhjal,mis kohustas viimast aitama taanlasi sõjaliste jõududega Rootsi vastu.Taanlased olid juba alates 1697.a.otsinud sõprust Venega ning seepärast näis olevat väga võimalik,et nad katsuvad ka praegusel sõjakäigul meelitada venelasi välja astuma Rootsi vastu.

Kuid need näilikud poliitilised kombinatsioonid omandasid uue kuju Patkuli tegevuspiirile ilmumisega.Veebruari keskel tungisid Flemming Patkuliga ühes salkkond ratsanikkudega sügavamale Liivisse,et elanikkudes,eriti aadlis, propageerida neid suuri poliitilisi ning majanduslisi soodustusi,mis pidid nad saavutama, kui võitjateks jääksid ainult saksilased.[1]

---

1) 27.veebruaril 1700.a.saadab Pärnu komandant von Schwengelm Axel de la Gardie'le koopiad 22.veebruaril Võnnus väljaantud Flemmingi ja 22.veebruaril Lemsalust dateeritud Saksi ooberst Moritz Friedrich von Mülekau proklamatsioonidest,milles lubatakse Liivi aadlile ning ametkonnale endiste õiguste restitueerimist ja Poola kuninga kaitset,kui igaüks nendest ainult tooks teatava normi toidumoona vaenlaste päälaagrisse.Viimases lendlehes leidub järelmärkus,milles tehakse õpetaja Gruweliusele kohuseks,ette lugeda talle saa-

Vönnus oli Patkulil ligem kokkupuutumine Papendorfi öpetaja Tempelmanniga,kellele ta selgitas üksikasjaliselt oma tegevust maapaos viibimisel, ning sel ajal tekkinud kavatsust Liivi vabastamiseks Rootsi valitsuselt,mille teostamiseks olevat ta saanud abi Poola kuningalt.Ligemal ajal saatvat ka Brandenburgi kuurvürts veel 6000 meest,nii et kindlasti võivat loota,et varsti on vallutatud kogu Liivi.Liivi pidavat tagasi saama Poola valitsuse alla,sest ei olevat kinni peetud Oliva rahulepingust,ning maa olevat kaotanud oma vabaduse. Sääljuures on Patkul näidanud Tempelmannile koopiat Liivi rüütelkonna kapitulatsioonist August II ja sellest ette lugenud ühe paragrahvi. Etteloetud osas toonitakse Poola kuninga töötust jätta rüütelkonnale köik privileegid,regaaliad ja maa immuniteedid ühes täielise vabadusega usulistes kui ka poliitilistes küsimustes [1]. Patkuli könelused Tem-

---

detud proklamatsioon kogudusele pühapäeval kirikus ning siis edasi saata teistesse kihelkondadesse. Antud käsu mittetäitmisel ootavat teda karistus. (E.V.K. Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv).

1) Vt.Pastor Tempelmanns Bericht an Graf Dalbergh. Papendorf den 19.März 1700. (Buchholtz -- lhk.237-244).

pelmanniga ei jäänud teadmatuks Dahlbergile.
Juba 11.märtsil teadustas sellest Volmari advokaat Melchior Martens Riga,saates ka ühtlasi sinna Patkulilt 23.veebruaril Vönnus temale adresseeritud kirja[1] .Nagu juba vöib arvata,ei jätnud see teadaanne,mis seotud Patkuli nime äkilise üleskerkimisega Liivi söja sündmustikus,huvitamata Dahlbergit.
Päev hiljem pääle Melchior Martensi teadaande kättesaamist saadab Dahlberg otsekohe arupärimise öpetaja Tempelmannile,et viimane saadaks pöhjaliku ning töelise aruande köigest sellest,mis on juhtunud,räägitud ja kirjutatud koosviibimisel Patkuliga[2] .19.märtsil järgneb ka Tempelmanni kiri Dahlbergile,milles ta üksikasjaliselt refereerib oma juba ennem kirjeldet jutuajamist Patkuliga[3] .

---

1) Buchholtz -- lhk.150-151.
Patkuli kiri emale 23.veebruarist on ära toodud Buchholtzi nimetatud töös-- lhk.236-237.

2) Dahlberg-Tempelmannile 14.III.1700,E.V.K.IV-38a.

3) 28.märtsil saatis Dahlberg kuningale koopia Tempelmanni kirjast,mis näitab,kui tähtsaks ta pidas mainitud teadaannet Patkuli kohta. Tähendet Dahlbergi kiri kuningale on trükitud Karolinska förbundets årsbok ,1915--lhk.55-65.

Patkuli ilmumisega avalikule tegevusele ja tema Liivi vabastamiseks Rootsi valitsuselt sepitset plaanide selgumisel valgustub kogu söja sündmustik teisest seisukohast.Nüüd ei tegutse August II enam Taani huvides,vaid invasiooni töeliseks pöhjuseks peetakse üksinda Patkuli,selle Liivi C a t i l i n a äraandlikke intriige.Käesolev saksilaste kallaletung Liivile ei olevat muud kui Patkuli kättemaksmisakt,kes maapaos viibimisel olevat püüdnud äärmise agarusega üles ässitada mitmeid teisi Euroopa riike Rootsi vastu.Kuskilgi ei olevat ta leidnud aga sarnast poolehoidu,nagu Poola kuninga juures, kes ei olevat teda vötnud üksinda oma kaitse alla, vaid elnud on andnud talle ka söjalist abi omi äraandlikkude plaanide teostamiseks [1].

Ühes sellega muutub ka üldine suhtumine saksilaste söjalisele aktsioonile.Dahlberg nimetab ise invasiooni jumalavastaseks teoks,mis on sepitset möningate äraandlikkude inimeste poolt [2] ning loodab sellest jagu saada,niipea kui ainult pärale jöuab

---

1) Anonüümkiri aprillist 1700, E.V.K. IV-38a.

2) Dahlberg- Knieperile 16.V.1700, E.V.K.IV-38a.

kuningalt saadetud abivägi[1].

Üntlasid väheneb ka kartus teiste riikide osavõtust sarnasest õiglusetust kallalekippumisest Rootsile.Siinjuures võis küsimuse alla tulla pääle Poola ja Venemaa veel Brandenburg,kellelt abivägede saamist toonitas eriti Patkul omas jutuajamises Tempelmanniga.Kohe pääle sissetungimist Liivisse kiitsid ka saksilased ise,et Brandenburgi kuurvürst saatvat nendele ligemal ajal möni-tuhat meest[2].

Poolast aga tulid kindlad teated,et senat ei sega end saksilaste ettevõttesse ning on koguni protesteerinud kuninga teguviisile[3].

August II
Varssavist informeeriti Dahlbergit nurjaläinud katsetest,võita senatorite nõusolekut ja toetust alatud söjakäiguks Liivisse.Senati konsiiliumil olevat löpuliku seisukoha võtmine Liivi küsimuses jäetud riigipäeva otsustamiseks,kus kuningas arvatavasti leidvat vähe poolehoidu,et vägivaldselt

---

1) Dahlberg - Thilo von Thilau'le 28.III.1700, E.V.K. IV-38a.
2) Dahlberg -krahv Mellinile 15.II.1700, E.V.K. IV-38.a.
3) Dalhberg-Knieperile 28.III.1700, E.V.K. IV-38-a.

omandanud enesele öiguse otsustada söja ja rahu üle[1]. Samuti ei saanud vaenlased ka Brandenburgist loodetavat toetust,ning kuurvürsti keeldumine lubada Augustil tuua läbi Preisi abiväge Saksist Poolasse oli uueks tõenduseks,et vaenlased ei võinud loota selle abile.[2]

Kuigi Venes+ jatkusid söjalised ettevalmistused, vähenes Dahlbergil Patkulİ sepitsuste selgumisel kartus venelaste osavõtust saksilastelt alatud

---

1) Dahlberg- assessor Ceumernile 4.VI.1700, E.V.K.IV- 38a.
7.mail 1700.a.otsustas senat kokku kutsuda detsembril üldist riigipäeva,kus pidi tulema löpulikult arutamisele kuningale abiandmise küsimus.Senini tuli Augustil ise jatkata söda omal jöul. (Nordberg I --lhk.139-140).

2) Dahlberg+ komissar Vinhagenile 13.VI.1700, E.V.K.IV-38a.
August II katsus möjuda tsaarile,et viimane meelitaks Brandenburgi kuurvürstⅈ liituma nendega. (Vt.August II kiri-Peeter I 17.VII 1700, Ustrjalov III--lhk.552-553).
Kuid põhjamaade sündmustes 17.sajandi löpul jäi Friedrich III neutraalseks kuni 1701,katsudes rahu alal hoida tülitsevate protestantliste võimude vahel.Jsikliste sümpaatiatega kaldus ta rohkem Taani kuninga ja August II poole,kuid kui protestant ei tahtnud ta rikkuda vahekorda ka Rootsiga.

(Forsten--lhk.62).

Ex bibl. univ. Tart.

söjakäigust.Nii kirjutab ta 28.märtsil 1700.a. Knieperile Moskva,et arvestades tsaari isiklise kalduvusega õiguslikule korrale ming teiste riikidega sõlmitud lepingutest kinnipidamisega,võib arvata,et tsaar ei võta osa sellest söjakäigust. Küll võib ta aga teha sarnasest sündmusest teatavaid järeldusi,kuidas tuleb suhtuda neile,kes on rikkunud kogu ilma ees rahu [1].

Sellega osutusid vaenlaste hooplemised suurte abivägede saamisest petlikeks,milline asjaolu kinnitas veel enam teiste riikide neutraalseks jäämist Liivi küsimuses.Saksi sõdurite teadete järele seisis kogu nende abiväği ainult mõnest sajast Leedust kokkukogutud mehest. [2] Ka Dahlbergi enese üteluse järele olevat vaenlaste söjaväği ainult vilets hulk,mis koosnevat leedulastest ja kasakatest kokkuajatud meeskonnast [3].

"Jhr seecourss bleibet aus," kirjutab Dahlberg 9.mail Knieperile, " weil kein christlicher Potentat sich dieser ungerechtigkeit theilhafftig machen

---

1) E.V.K. IV - 38-a.
2) Dahlberg - komissar Herbers'ile 29.V.1700, E.V.K. IV-38a.
3) Dahlberg- Knieperile 18.VII.1700, E.V.K.IV-38b.

will,welches man von Jhr Zaarl.M^tt .berühmte gerechtigkeit u.grosse Jnclination zur observance der teuer beschworenen Pacten ebenfalls hoffen will".[1]

Kuid vaatamata Dahlbergi isiklistele veenetele, ei kao piiriäärsetes elanikkudes hirm venelaste eest,mis oli küll suurel määral põhjustet maal levinevate kuulujuttudega,venelastelt suurte abivägede saamisest saksilastele.Nii teati rääkida suurest hulgast proviandist,mis on saadetud mööda Ewesti saksilaste laagrisse[2] .Samuti oli ka kuulda,et venelased seadivat korda omi Poola-Liivisse viivaid silde,et ei oleks takistet abiväe saatmine saksilastele[3] .

Aprilli keskel palub Vastseliina õpetaja Johann Heinrich Thiele Dahlbergilt piiri kaitseks mönda kompaniid ratsanikke,et neid asetada siinpool Kirumpääd olevatele teedele,sest venelased võivat iga moment kallale tungida ning muuta rusuhunnikuteks köik kuninglikud domäänid siinpool Tartut

---

1)E.V.K. IV - 38a.
2)Dahlberg-Ceumernile 10.V.1700, E.V.K. IV-38a.
3)Dahlberg-Thilo von Thilau'le 29.V.1700, E.V.K. IV-38.a.

enne veel kui keegi suudaks avaldada neile vastupanu. Nagu seda Venest möned usaldustäratavad isikud olevat kuulnud, tähendab Thiele, valmistavat end venelased sissetungimiseks Liivisse, mis võivat juba sündida kohe pääle Jüripäeva. Ka olevat Thiele ise kuulnud kellegilt naabri Vene möisniku loomaarstilt, kes ise rahvuselt saksalane, et hiljuti Poola laagris viibivale Vene aadlikule olevat isegi ära näidatud kohad, kus saavad asuma Vene ja Poola söjaväed. Eriti aga, mainib Thiele, hoiab meeli ärevil iga päev Vastseliina kaudu Venest tulevad isikud (umbes 20 isikut päevas), kes käivad mööda maad seemneid ja sibulaid müütamas, sääljuures aga ise võivad olla täiesti rafineeritud isikud, kes viibivad siin ainult salakuulamise otstarbel[1]).

Kuid venelastelt saksilastele abisaatmise viivitus[2]) põhjustab küllalt Dahlbergi arvamist,

---

1) Thiele-Dahlbergile 11.IV.1700, E.V.K. XX-16.

2) Peeter I ei võinud saata abiväge saksilastele, ega ise kuulutada veel söda Rootsile, sest Venest liikusid kuuldused, et türklased ei tahtvat üldse teha rahu tsaariga. Sarnasel korral oleks tsaar pidanud saatma kogu oma söjaväe lõunasse. (Ustrjalov III -- lhk. 368).

nagu oleksid köik need teated venelaste koostöötamisest saksilastega laiali laotatud vaenlastelt, et sellega suurendada kartust omi suurte söjajöudude eest.Nii osutusid ebatäpseteks kuuldused,nagu oleksid Poola-Liivis sildade korraldamine sündinud ainult sel otstarbel,et oli oodata Venest abiväge de päralejöudmist.Sel pöhjusel väljasaadetud luuresalk leidis aga,et sildade ehitamine oli ettevöetud ainult kohalikkude nöuete sunnil [1].

Moskvast aga saadab Knieper rahustavaid teateid. Nii olla tsaar Knieperile pühalikult kinnitanud, et tal ei olevat mingit vaenu Rootsi vastu,ja ta ei mötlevat iialgi murda öiglusetu söjakäiguga Rootsiga sölmitud lepingut [2].Ka Thilo von Thilau teatab juuli keskel Vastseliinast,et Vene piiril ja Pihkva ümbruses on jäänud köik vaikseks ja rahulikuks.Otsustades nende eelduste järele,vöivat küll arvata,et venelased ei saada saksilastele abiväge.Jsegi Saksi ohvitsere ei lastavat enam Moskva [3].Samuti konstateerib juuni löpul ka Narva

---

1) Dahlberg-Thilo von Thilau'le 6.VI.1700, E.V.K.IV-38-a.

2) Knieper-Dahlbergile 16.V.1700,Livonica VI--lhk.56.

3) Thilo von Thilau-Dahlbergile 14.VII.1700, E.V.K.XX-16.

komandant Horn,et saksilastel pole loota mingit abi,sest venelaste söjalised ettevalmistused on köik määratud türklaste vastu [1]. Mis aga eriti pani Dahlbergi uskuma Vene söbralikkudesse suhetesse Rootsiga,oli Golovini teadaanne 17.aprillist Knieperile,et tsaar kavatsevat ligemal ajal saata suurt saatkonda kui ka alalist residenti Stokholmi, milleks olevat juba tehtud köik eeltööd.Knieper vöivat sellest teadustada kuningale,et Vene saadik saaks Rootsis vastu vöetud köikide väärilisteauavaldustega [2]. Sel puhul kirjutab Dahlberg 4.juu-

1) Horn-Dahlbergile 29.VI.1700,E.M.K. XX-7-a.

2) Nordberg I -- lhk.199.
Aprillil saadeti Moskvast Vene esindajana vürst Andrei Hilkov Rootsi,kes pidi teadustama Vene saatkonna tulekut Stokholmi,et kinnitada tsaari soovil Rootsi ja Vene vahel igavest rahulepingut (Nordberg I--lhk.200).Need olid ainult näilikud põhjused esindaja saatmiseks Rootsi,millega Peeter I püüdis varjata omi töelisi kavatsusi. Salajases instruktsioonis tehti aga Hilkovile ülesandeks,saada täpseid teateid Rootsi suhetest välismaadega,eriti,kelle vastu on sihitud Prantsusmaa ja Rootsi omavaheline leping, miks Poola kuningal on praegu söda rootslastega,kui suur on saksilaste ja rootslaste söjavägi,kas Rootsil on Taani ja Brandenburgiga söda vöi rahu.Jnstruktsioonis esitatud üksikud küsimused näitavad meile,et tsaar ei usaldanud täiesti Augusti,vaid ta püüdis ise saada täpset ülevaadet Rootsi poliitilisest seisukorrast eriti selle suhetest välisriikidega.
(Jnstruktsioon on avaldatud Ustrjalovi mainitud teoses, III köide-- lhk.530-531).

nil assessor Ceumernile: " Moskvast teatatakse,et tsaar ei saada üksinda saatkonda Rootsi,vaid määrab sinna ka alalise residendi,mis tunnistab Vene söbralikku suhtumist Rootsile[1]. 5.juulil teadustatakse ka Nyenist,tsaar olla kirjutanud Brandenburgi kuurvürstile,ta ei mötlevat segada end saksilaste söjakäiku,vaid otse selle vastu,ta tahtvat elada Rootsiga püsivas söpruses.[2]

Sarnaste andmete põhjal teadustab Dahlberg 13.juulil kuninglikule kantseleikolleegiumile,et üldiselt levinenud teadetel vaenlaste abisaamisest Venest,ei olevat mingit alust.Kuigi Pihkvas teatatakse suurtest söjalistest ettevalmistustest,võivat siiski ennem uskuda Knieperi teadaannet 16.maist, et tsaar on ise kinnitanud oma rahupüüdeid Rootsi vastu.[3]

Juuli löpul aga muutuvad teated Venest rahutumaks.22.juulil kirjutab Rootsi komissar Herbers Pihkvast Skytte'le,Venes räägitakse juba avalikult, et köik need suured söjalised ettevalmistused olevat sihitud ainult Rootsi vastu.Edasi teatab veel Herbers Saksi ohvitseride sagedastest käikudest Pihkva abipalumistega[4],kuid senini olevat neid tagasi saade-

---

1) E.V.K. IV-38-a.
2) E.V.K. XIX-75.
3) E.V.K. III-12.
4) Saksilased kiirustasid tsaari väljaastumisele. August II pöördub isiklikult 17.juulil palvega tsaari poole,saata võimalikult kiires korras abiväge,püssirohtu ning proviante.(Ustrjalov III --lhk.552-553).Sarnased abipalumised korduvad alatasa.(Vt.Ustrjalov III--lhk.541,556).

tud vaid ainult lubadustega.18.juulil söitnud jälle 2 Saksi majori läbi Pihkva Moskva,et saada tsaarilt lõpulikku vastust abisaamise kohta,nii et ligemal ajal võivat juba kindlasti teada saada, missugusele seisukohale asub tsaar selles küsimuses[1] .Samuti teatab ka Knieper augusti alul Moskvast,et rootslased ei peaks enam olema nii kindlad rahu pääle Venega.Üldiselt olla küll veel raske teadustada midagi kindlat Venest,ent kui läheks ainult korda sobitada rahu Taaniga,võiksid asjaolude kujuneda siin veel päris teisiti.[2]

Augusti keskel Vene poolt piiride sulgumine läbikäimiseks ei lasknud piiriäärsetele elanikkudel enam kahelda,et söda Venega on möödapääsemata[3] .Lisaks sellele tulid veel augusti lõpu poole Pihkvast teated,et köik lootused on kadunud rahuliku vahekorra jatkamiseks Venega[4] .

Kuid vaatamata nendele uutele hoiatustele,ei

---

1) Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv. E.V.K.
2) Knieper-komissar Wesslingile 9.VIII.1700, E.V.K.Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.
3) Thiele-Dahlbergile 26.IX.1700,E.V.K.XX-16.
4) Thiele-Dahlbergile 26.IX.1700,E.V.K.XX-16.

uskunud Dahlberg siiski venelaste söjalistesse kavatsustesse Rootsi suhtes ja veel 2.septembril rahustab ta Thilo von Thilau'd,et köik kartused venelaste sissetungimisest on pöhjuseta.[1] Sellega tuli venelaste söjakuulutamine Rootsile isiklikult Dahlbergile küll täiesti ootamatult. Kuigi Venest kardeti söda juba enne saksilaste sissetungimist,ei uskunud Dahlberg veel hilisema ajani,et tsaar oleks mingisuguses ühenduses Patkulilt ülesöhutet söjakäiguga.Seepärast ei hoolitsetudki söjaväe saatmise eest Vene piirile ega korraldatud säälseid kindlusi.Nii teadustas Hilkov 23.juulil Golovinile Stokholmist,et Narva garnisoon koosneb köigest 300.södurist.Needki olevat vanad ja haiged,kuna linnas viibiv söjavägi on saadetud Riia alla[2].Veel oktoobril,kui venelased olid alanud söjalist tegevust,oli Thilo von Thilau lagunenud Vastseliina lossis 14.musketääriga ainukese

---

1) Thiele-Dahlbergile 26.IX.1700,E.V.K.XX-16. 20/30.augustil kuulutas tsaar Rootsile söda. Millal Dahlbergile saabus sellest teade Stokholmist,pole kahjuks teada.

2) Ustrjalov III -- lhk.555.

söjalise eelpunktina enne Tartut.Tähelepanemata olid jäetud Vastseliina õpetaja Thiele palved,saata kaitseväge piirile.Sarnastel olukordadel on ka arusaadav see pahameel,mis ilmneb Thiele kirjas 26.septembril Dahlbergile,miks valitsus eim olnud arvestanud nende hoiatustega Venega söja lahtipuhkemise paratamatusest [1].

Dahlbergi lootused,et venelased ei sega end Patkulilt ülesõhutet söjakäiku,olid tingitud ligemast informatsiooni puudusest nendest poliitilistest kombinatsioonidest,mis olid sepitset Taani,August II ja Peeter I vahel.Rootsi esindajatele Moskvas ja Varssavis osati näidata olukordi päris teises valguses,kui need olid töeliselt,et oleks võidud saada neilt täpsemaid teateid mainitud riikide omavahelistest suhetest.Dahlberg teadis küll 19/29.märtsil 1698.a. Taani ja Kursaksi vahel sölmitud lepingut, aga täiesti tundmatuks jäi talle hilisem Taani, August II ning Peeter I vahel sölmitud Rootsi vastane allianss [2].Saksilaste sissetungimine Liivisse näis

---

1) E.V.K.XX-16.
2) Siinjuures ei saa tähendada,nagu ei oleks teated nimetatud lepingust ulatunud Liivini.Teine

olevat vaid Patkuli initsiatiivil alatud vähese poliitilise tähtsusega väikseulatuslik invasioon,millest loodeti ruttu jagu saada.Et möni teine riik segaks end sarnasesse öiglusetusse söjakäiku,selle üle kahtles Dahlberg.

Otse selle vastu leidus 1700.a.teisel poolel nii mitmeidki pöikeid selleks,mis lasksid loota söja peatset löpetamist.

8.augustil Travendalis Taaniga sölmitud rahu puhul avanes rootslastele vöimalus koondada suuremat söjaväge Riia frondile.Oli kuulda,et Karl XII saabub isiklikult suurema söjaväega (vähemalt 20.000 meest) ligemal ajal Liivisse,et anda otsustavat lööki saksi-

---

küsimus oli juba,kuivört kindel vöidi olla söja ajal levinenud teadete töelikkuses,ja kas vaenlased ise oma huvides polnud välja möelnud neid.12.mail saadab Saaremaa landshöfding Oerneclau Kuresaarest Axel de la Gardie'le 17.aprillil Varssavist dateeritud kirja milles leidub teade,et August II on vastanud keisri saadikule krahv Selnickile,ta ei saavat anda löpulikku otsust keisrilt avaldatud nöusolekule olla vahetalitajaks rahu sobitamisel Rootsiga,ilma et ta ei oleks sellest teatanud oma liitlastele-Vene ja Taanile. (E.V.K.Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv).Sellega sisaldas tähendet teadaanne juba otsekoheseid andmeid mainitud riikide omavahelisest lepingust,mis oleksid vöinud saada teatavaks juhtnööriks Rootsi valitsusele Liivis tsaari Rootsi vastase poliitika selgitamiseks. Kuidas de la Gardie ise suhtus sellesse teatesse ja kas ta teadustas sellest ka Dahlbergile,pole kahjuks läinud korda kindlaks teha vastavate andmete puudusel. Kuid Dahlbergi edaspidisest Vene-Rootsi poliitikast selgub,et kuigi ta oleks olnud informeeritud teadaandest Varssavist,ta siiski vähe arvestas selle töelikkusega.

lastele[1].

Saksilaste söjaline seisukord ei olnud sugugi kiiduväärt. Travendali rahuga vabanenud Rootsi söjavägi tungis Holsteinist Saksimaale[2], ning marssal Steinau'lt juunikuus uute söjajöududega alatud kallaletung Riia linnale ebaönnestus täiesti[3]. Lisaks sellele tulid Poolast ja Leedust veel teated sääl valitsevast rahutust meeleolust. August II neile vägivaldselt pääle-surutud söja pärast[4].

Nende sündmuste möjul pöletasid saksilased septembri keskel omad patareid Riia all ning tömbusid tagasi teisele poole Düüna jöge. Samal ajal algasid saksilaste laagris viibivad Prantsusmaa, Taani ja Brandenburgi esindajad läbirääkimisi rootslastega vaherahu tegemiseks, millised püüded ei andnud aga mingisuguseid positiivseid tagajärgi, sest Dahlberg tahtis ära oodata Karl XII päralejöudmist Liivisse[5].

---

1) Dahlberg-Herbersile ja Thilo von Thilau'le 18.IX.1700, E.V.K. IV-38b.
2) Dahlberg-Herbersile ja Thilo von Thilau'le 18.IX.1700, E.V.K. IV-38b.
3) Seraphim-II -- lhk.508.
4) Dahlberg-Herbersile ja Thilo von Thilau'le 18.IX.1700, E.V.K. IV-38b.
5) Dahlberg-Knieperile 18.IX.1700, E.V.K.IV-38b.

Dahlberg ise oli kindlas usus,et Karl XII seab rahu jalule Liivis.Selle teostamiseks ei keelduvat ta enese üteluse järele ka teised riigid oma kaasabi andmast,kes suhtuvat pölgtusega sarnasele öiglusetusele söjakäigule[1] .Veel 18.septembril,mil venelased olid juba faktiliselt söjas Rootsiga,kirjutab ta Rootsi komissaridele Herbersile ja Knieperile,ei olla karta,et teised kristlikud võimukandjad end segaks sellesse jumalavallatusse söjasse,milles keegi ei leidvat püsivat önne ning önnistust[2] .Seepärast ei tulnud Peeter I diplomaatiliste salavõtete selgumine üksinda teatava üllatusena Dahlbergile ,vaid möjusid ühtlasi ka rusuvalt ta otsekohesele hingele.

Kohe pääle teadete saabumist Vene söjaväe koondumisest Narva alla[3] ,kirjutab ta Pärnu komandandile von Schwengelmile:"Teade Narva sündmustest on juba jõudnud siia,mis näitab kogu ilmale,kuidas meie naaber

---

1) Dahlberg-Knieperile 18.IX.1700,E.V.K.IV-38b.
2) E.V.K.IV-38b.
3) Dahlberg sai teada venelaste sissetungimisest alles septembri lõpul (kindlat päeva ei ole teada) vastavast Thilo von Thilau informatsioonist.
(Vt.Dahlbergi kiri Thilo von Thilaule 3.X.1700, E.V.K.IV-38b).

on senini ülesnäidatud söpruse katte all varjanud meile hädaohtlikke kavatsusi [1].

Peeter I söjakuulutamisega Rootsile muutub seisukord Liivis vörratult kriitilisemaks. Esialgu puudusid küll veel ligemad teated venelastelt kavatsetavatest söjalistest operatsioonidest. Oli vaid kuulda, et August II on saanud tsaarilt abiväge ning lasknud neid hertsog Croy juhatusel tungida Narva kallale [2]. Kuid elanikkude kartuseks, et venelased tungivad ka Liivis üle piiri, oli küllalt pöhjust. Nii peeti Tartus 4. septembril Skytte korraldusel eriline raekoosolek, kus bürgermeister Johann Remminn ette kandis komandandi nöudmise, lubada töölisi linna kindluste parandamiseks, sest naabrusest olla saadud mitmesuguseid ebameeldivaid teateid. Koosolekul otsustatakse, et iga kodanik peab andma ühe töölise kaheks päevaks [3]. Ka saadeti Tartu linnanöukogult kuulduse saabumi-

---

1) Dahlberg- von Schwengelnile 2.X.1700, E.V.K. IV- 38b.

2) Dahlberg- Cnypercronale 2.X.1700, E.V.K. IV-38b.

3) Tartu rae prot. 4.IX.1700, T.L.A.

sel,et Narva piiratakse vaenlastelt,voorimees Jochim kiirkäskjalana vaatama,kuidas asjaolu on Narva all.Jochimilt Tartu tagasijöudmisel 20. septembril saadud teadetest esitas veel samal päeval Remminn relatsiooni komandant Skytte'le, kes selle edasi saatis 21.septembril Axel de la Gardie'le.

Nagu see selgub Remminni relatsioonist[1], oli venelaste sissetungimine tekitanud suurt ärevust Narva ümbruses.Elanikud pögenesid,talupojad rüüstasid mahajäetuid möisaid ning tarvitasid omavoli.Arusaadavalt kasvas nende teadete möjul ka Liivis hirm venelaste eest.Eriti on seda märgata Peipsi äärsetes maaalades.Talupojad ühes öpetajatega on vahest koguni sunnitud pögenema "vösastikku",kartusel,et venelased on liginemas. Kui selgub,et vaenlane jääb peatuma oma piiridesse tuldakse vösastikust välja.Möisnikud pögenevad linnadesse,Tartu või Tallinna[2].

Ühtlasi tulid ka Riia frondilt pahad teated

---

1) Remminni relatsioon on trükitud Ajaloolises ajakirjas 1925.a.--lhk.62-63.
2) Köpp -- lhk.206.

27.septembril kapituleerus saksilastele Kokenhusen. Oli koguni kuulda vaenlaste kavatsustest edasi tungida sügavamale Liivisse,et vallutada Tartu linna[1]. Söjaväge oli aga vähe,et organiseerida vastupanu korraga kahel liinil.Seepärast katsutakse koonduda kindlamatesse kohtadesse.3.oktoobril teeb Dahlberg Thilo von Thilau'le korralduse saata oma meeskond Vastseliinast Tartu,ise aga jääda piirile ainult vähese vahisalgaga[2].

Köik lootused seisid vaid ainult Karl XII. Dahlberg oli kindlas arvamises,et Karl XII annab venelastele otsustava löögi Narva juures,milline[3] vöit oleks osutunud ühtlasi ka saatuslikuks saksilaste söjalisele edule.Seepärast tervitataksegi suure röömuga Karl XII maabumist Pärnus,ning kuninga tervitamiseks saadetakse Riia linnalt eriline saatkond,mis koosneb rae kui ka gildide esindajatest[4].Pönevusega oodetakse Narva sündmuste lahendumist.

---

1) Dahlberg-Skytte'le 2.X.1700, E.V.K.IV-38b.
2) Dahlberg-Thilo von Thilau'le 3.X.1700, E.V.K. IV-38b.
3) Dahlberg-Cnypercronale 2.X.1700,E.V.K.IV-38b.
4) Dahlberg-kuningale 15.X.1700, E.V.K.IV-38b. Sellest saatkonnast ligemalt--lhk. 158.

Rootslaste hiilgav võit Narva juures 20.novembril päästis maa ajutiselt venelaste hädaohust.

Ülevas meeleolus pühitsetakse tähtsat sündmust erilise pidulikkusega.Selle "kuulsusrikka"ja varemalt tundmata suure mõju " puhul kirjutab ette Dahlberg 5.veebruaril 1701.a.pidada tänupüha köikides kirikutes,kus muuseas ette loetakse selleks konsistooriumilt kokkuseatud"tänukiri" [1].

Ühtlasi raugeb söjaline tegevus ka Riia juures.Kokenhuseni kapitulatsiooni järele taganesid saksilased Leedu ning Kuramaale,talvekorteritesse asumiseks.Ainult Dünamünd ja Kobron-kants jäid veel saksilaste kätte,muidu oli kogu maa vaenlastest vaba.Nii võidi rahuldustundega lõpetada 1700.a.viimseid päevi.

---

1) Köpp-- lhk.207.

III. Poliitiline orientatsioon

Liivis 1700.a.

Venelaste söjakuulutamisega ja Karl XII pärale-jõudmisega Baltimaale võtab August II alatud söjali-ne tegevus juba hoogsama kuju.Kogu Liivi-ja Eestimaa muutub ajajooksul söja tallermaaks ning mitmete aastate ägeda võitluse järele langevad löpuks möle-mad Rootsi provintsid Vene valitsuse alla.

Patkulilt plaanitsetud autonoomse aadliriigi asuta-mine August II ülemvalitsusel jäi teostamata Pee-ter Suure ülemvõimu pärast,kes,andes Poltava lahin-gus otsustava löögi Karl XII,määras ühes sellega ka Liivi-ja Eestimaa saatuse.[1)]

Rootsi valitsusel oli olnud seda raskem kaitsta tähendet provintse vaenlaste eest,et ei tulnud siin üksinda võidelda lahinguväljal,vaid olla ka valvel elanikkude,eriti aadli,eest,keda vaenlased katsusid

---

1) Mis Patkul oli kavatsenud,sai osalt teostatud Peeter I. Liivi rüütelkonnaga tehtud kapitu-latsioonis 4.juulil 1700.a.kinnitas ta aadlile endiste privileegide restitueerimist ning möi-sate reduktsiooni ärakaotamist. (Vt.Schirren,Die Capitulationen--).

arvestades nende rahulolematusega valitseva korraga,meelitada köikide soodustuste lubadustega oma poole.Nagu juba tähendatud sellest eespool, tegid saksilased ühes Patkuliga ägedat propagandat elanikkude keskel,et neid meelitada avalikult üle tulema vaenlase ridadesse.Dahlberg oli isegi sunnitud 17.veebruaril väljaantud patendis hoiatama elanikke,et need ei usuks vaenlase lubadusi, vaid jääksid truuks oma kuningale ja isamaale.[1] 16.oktoobril 1700.a.saatis ka Peeter I Narva linna erilise proklamatsiooni,milles ta ei lubanud üksinda kodanikkudele vanade privileegide kinnitamist, vaid ka uute juurelisamist ning aadlilt äravõetud möisate restitueerimist.[2]

Kuna Peeter I ekspansiooni poliitika oli sihitud Baltimaade äravõitmisele,ainult sel põhjusel, et Läänemere kaudu luua otsekohest ühendust lääne Euroopaga,oli August II alatud söjakäigul päris teised sihid ja motiivid.Siin tegutses Patkul ja küsimus ei olnud Liivist kui Balti provintsist, vaid selle vabastamisest Rootsi "survelt".

---

1) Livonica I -- lhk.8-12.
2) Beiträge IV-- lhk.391.

Muidugi olid ka osalt Liivi küsimusega seotud August II isiklised huvid,kes lootis Liivi vallutamisega suurendada oma võimu territoriaalset piirkonda ning ühes sellega kindlustada köikuvat seisukohta Poolas.Tähendet kavatsuste kergemaks teostamiseks kutsus Patkul köiki Liivi elanikke ühinema temalt alatud võitlusega Rootsi võimu vastu.Missugusele seisukohale aga asusid Liivi elanikud lahtipuhkenud söja/sündmustikus,ja kuidas nad suhtusid Patkulilt ülesöhutet ettevöttele, jääb selgitamiseks järgnevatele ridadele.

Pöördugem esiteks Liivi aadli vahekorra vaatlemisele Patkuli kui ka Rootsi valitsusega.

Kindel on fakt,et Patkul,toimides kapitulatsiooni August II,ei teinud seda üksinda omal isiklisel initsiatiivil,vaid tal oli selleks volitus Liivi aadlilt.Selle töestuseks on säilinud ajalooliselt tähtis dokument,28.veebruaril 1699.a.adresseerit kiri 12 truu patrioodi poolt, kes olid kokku tulnud salaja,et valmistada soovitud volitust kapitulatsiooniks.Alguses kavatsenud küll need Patkuli truud söbrad saata mönda landraati kindral Flemmingi juure,löpuks on nad

siiski loobunud sellest,et ei tuleks ilmsiks nende plaanid.Kogu sellest loost,tähendatakse edasi kirjas,teavad ainult 12 truud patriooti, kuid ei või kahelda,et Riia vallutamisel ka teised ei oleks sarnasel arvamisel.Kindluste vallutamine ei tekitavat mingit raskust,sest komandantideks on nende sugulased,ja nemad,s.t.koosviibijad,hoolitsevad juba selle eest,et önnestuks kogu ettevöte.[1] On alal hoidunud ka samal päeval dateerit Liivimaa rüütelkonna pitsatiga varustet instruktsioon Patkulile,milles on üles tähendatud möned punktid,mis pidid olema Patkulile teatavaks juhtnööriks kapitulatsiooni teostamisel.[2] 28.veebruaril 1699.a.kirjutab ka landraat Gustav von Budberg Flemmingile kirja,avaldades viimasele kogu rüütelkonna nimel tänu nende päästmiseks ülesnäidatud kaasabi eest.[3]

Nagu nendest üksikutest säilinud dokumentidest näha,olid möned Liivi aadlist täiesti infor-

---

1) Büsching -- lhk.292-293.
2) Jnstruktsioon on toodud artiklis " Was wollte Reinhold Patkul?"das Jnland 1861,№ 42.
3) Das Jnland 1861-lhk.647.

meeritud Patkuli plaanidest ning töötasid koguni nende teostamiseks nii palju kaasa,kuivört see oli neil võimalik,olles Rootsi valitsuse valve all. Siinjuures võiks aga tekkida kahtlus,et kuigi Patkulil oli poolehoid Liivi aadlis,ei tähenda veel,et need 12 isikut,kellelt anti Patkulile volitus tegutsemiseks,oleks väljendanud sellega kogu rüütelkonna soove.Kuid arvesse võttes Liivi aadlilt nii mitu aastat peetud võitlust Rootsi valitsuselt tehtud korralduste pärast,mis tegelikult hävitasid rüütelkonna kui iseseisva korporatsiooni poliitilise ning majaduslise iseseisvuse,ja neid suuri vabadusi,mis Patkul lubas neile saavutada August II kaasabil,oleks küll raske uskuda,et aadel omast tervikus oleks jäänud passiivseks sarnase kardinaalse küsimuse vastu,mis käis nende endise priviligeeritud seisukoha uuesti maksmapanemise kohta. Mis olekski öieti Liivi rüütelkonda sidunud Rootsi valitsusega? Liivi oli ja jäi vaid Rootsilt vallutet provintsiks,mille saatuse üle otsustas Rootsi riigipäev,arvestamata endistelt valitsejatelt aadlile antud eesöigustega.Patkulil ei olnud

ju võimalik pidada salajaid läbirääkimisi kogu aadliga,vaid ta astus otsekohesesse ühendusse ainult mõningatega nendest,[1] kelle all ei saa möista muud,kui terve rüütelkonna esindajaid.Nende 12"truu patrioodi" hulgast leiame isikuid,kes ühes Patkuliga olid võidelnud Liivi rüütelkonna öiguste eest. Kui nad tookordses võitluses figureerisid kogu aadli esindajatena,miks siis ei võinud nad nüüdki tegutseda samasugustel volitustel.Et aadel oli kontaktis Patkuliga ning lootis selle pääle,näitab ka Sesswegeni öpetaja Johann Neudahli teade Dahlbergile et major Klodt olevat juba enne vaenlaste sissetungimist trööstinud Selsau talupoegi Patkuliga.[2]

---

1) Patkul viibis veebruari keskel 1699.a.möned päevad Riias,et saada rüütelkonnalt volitust kapitulatsiooniks,mille vajadust ta toonitas ka omas märgukirjas August II.Enne kui ette võtta entreprise,tähendab Patkul selles,tuleks maa seisustega teha pacta subiectionis (vt.Büsching--lhk.283-284).Seepärast valmistataksegi ühel ja samal päeval kiri Flemmingile ning instruktsioon Patkulile.Raske on teha kindlaks,kes kuulusid nende hulka,kellega Patkul pidas läbirääkimisi 1699.a.alul.Schirren nimetab Plateni,Vietinghoffi ja Budbergi (Schirren,Rezensionen--lhk.70). Nende hulka võis veel kuuluda major Klodt,nagu seda näitab Sesswegeni öpetaja Johann Neudahli teadaanne Dahlbergile 18.märtsil 1700.a.

2) Neudahl -Dahlbergile 18.III.1700,E.V.K.XX-19.

Asjaolu aga,et Liivi aadel ei läinud saksilaste sissetungimisel avalikult vaenlase ridadesse,on andnud põhjust väidete esiletoomiseks,nagu oleks Liivi aadel,vaatamata rahulolematusele,siiski jäänud truuks Rootsi valitsusele.Aadli loiaalsuse töestusena toob Schirren esile fakti,et saksläste ülemineku1 üle Düüna vöeti aadlilt Patkuli nöul nende hobused,sest kardeti,et vaatamata kibestusele,mis valitses maaomanikkude keskel Rootsi valitsuse vastu,aadlikud vöisid siiski välja astuda oma kuninga eest [1]. Kuid hobuste rekvireerimine vaenlastelt on harilikuks nähtuseks söjas ning vöis küll sündida pigemini saksilaste soovil,et rootslased ei saaks end varustada hobustega Liivis. [2]

Avalik väljaastumine Rootsi vastu oleks olnud liig riskant sammuks,mille vöimalikkude tagajärgedega juhul,kui ettevöte ei önnestuks,pidid rehkendama aadlikud,kelle tegevuses üldse ilmneb ennem reaalpoliitiline kui ideeline tendents. [3]

Jseloomustava näitena ses suhtes vöiks esile tuua landraat Reinhold von Ungern-Sternbergi manitsust

---

1) Schirren, Rezensionen- lhk.71.
2) Vt.Schartau--lhk.46.
3) Vrdl.A.Hammarskjöld,Grefve Jakob Johan Hastfer, Historisk Tidskrift 1888,Stockholm.

rüütelkonna päämehe Taubele tegutseda ettevaatlikult, et muutlikkudel aegadel endale võtta mingit vastutust,kui küsimus oli,kas järgneda Tallinna piiramisel 1710.a.Peeter I aadlile avaldatud proklamatsioonis esinevale käsule lahkuda linnast ja tagasi tömbuda möisatesse.[1]

Ei olnud ka suuremaid tagatisi selleks,et Patkulilt kavatset ettevöte önnestuks tingimata.August II Liivi vallutamiseks antud söjavägi oli vördlemisi väikearvuline,ning lootused Venelt saadava abile veel küllalt küsitavad.Rootsi aga oli tol ajal vägevaim riik põhja Euroopas,kelle löpulikku kaotusse ei tahtnud rüütelkond uskuda ka veel siis,kui Peeter I oli andnud juba otsustava löögi Rootsi vägevusele. Nii vöetakse 1710.a.Peetriga sölmitud Eesti-[2] ja Liivimaa[3] rüütelkondade kapitulatsioonidesse üles punkt, milles räägitakse veel nende mölemate provintside Rootsile tagasilangemise vöimalusest.

Oleks Riia vallutamiskatse önnestunud ja August II suurema jöuga kippunud Liivi kallale,oleks suurem osa aadlist (erandid on ikka vöimalikud)toi-

---

1) Osten-Sacken,Zur Capitulation-- lhk.23.
2) Osten-Sacken,Zur Capitulation-- lhk.29.
3) Schirren,Die Capitulationen -- lhk.44.

minud teisiti [1] .Seepärast ei saa veel näha erilist truudusavaldust Rootsi valitsusele,kui Patkuli kutsel mail 1700.a.aadlikud ei ühinenud temaga [2] . Otse selle vastu,leidub nii mõnigi töendus,mis laseb kahelda aadlikkude loiaalsuses ning nende püüetes tegutseda Rootsi huvides,kuigi nad ei liitunud Patkuliga avalikus tegevuses.

Saksilaste sissetungimisel oli Dahlberg kohe isiklikult teatanud endistele Rootsi söjaväe ohvitseridele [3] ,käskides neil koguda omas kreisis vabatahtlik meeskond aadlikkudest,arendatoritest, ja talupoegadest,et teha töket maad mööda liikuvatele vaenlase röövsalkadele.Kuid keegi nendest (isikutest) polnud tähele pannud Dahlbergi käsku, nii et viimane oli sunnitud 11.mail pöörduma uute manitsustega tähendet isikute poole,et need tea-

---

1) Schartau-- lhk.47.
2) Schirren, Characktere und Menschheitsprobleme, --lhk.207.
3) Tähendet kiri oli saadetud Dahlbergilt 12. veebruaril 1700.a.6.isikule:ülemleitnantidele Brakelnile,Billinghausenile,parun Schoultzile, landraat Budbergile,Pahlenile ja Albedyllile.

(E.V.K. IV-38a.)

dustaks vähemalt kirjalikult Riga,kui suure meeskonna igaüks nendest on kokku kogunud enk mötleb veel koguda [1].

Vaenlaste sissetungimisel pögenevad aadlikud linnadesse,kas Riga,Tartu või Tallinna,ilma et nad teeksid mingit katset organiseerida kaitset vaenlase vastu.Kindral-kortermeister Carl Magnus Stuart nägi aadlikkude pögenemises vaenlaste eest erilist truudusavaldust Rootsi valitsusele.Kuid Dahlberg ei leidnud kuidagi kiiduväärt olevat aadlikkude loobumist vaenlaste röövsalkadele vastupanu organiseerimisest [2].

Jsegi Liivi elanikkudest tundub teatav rahulolematus aadli teguviisi vastu,kes vaenlaste eest ärapögenemisega tekitasid üldist segadust ning andsid talupoegadele seda enam võimalust mahajäetud möisate röövimiseks.Paljutähendavalt mainitakse kaasaegsetes kirjades,et " man das geringste mit der flucht salviret,dem feinde sichere nachfolge und das meiste zum Raube lässet" [3].

---

1) E.V.K.IV- 38a.
2) Schartau-- lhk.47.
3) Theophil Johann Brianda(?)-Dahlbergile 3.III.1700, E.V.K. XX- 20.

12.veebruaril 1700.a.avaldas Dahlberg patendi, milles ta kutsus üles köiki elanikke end varustama tarvilikkude söjariistadega,et siis ühineda ligiduses seisvate söjaväe osadega[1] .Kuid mainitud üleskutse ei saavutanud kuigi röömustavaid tagajärgi.Nii teatab Martzeni ja Grossdohni arendaator Grünmann 14.märtsil 1700.a.Riga omale söbrale,et nende kreisis ei leidu ühtki aadlikku,kes oleks valmis,vastavalt patendis avaldatud käsule,minema vaenlase vastu.Nende ümbruses võiks küll moodustada tuhandeliikmeline väesalk,kuid selle organiseerimiseks ei olevat tehtud veel mingit katset,ehk ta küll ise on esinenud vastava ettepanekuga oma "körge härra naabri" pool.Kuid viimane pole avaldanud selle teostamiseks erilist nöuaolekut,vaid on lubanud sellest kirjutada oma söpradele,millest siiski,arvab Grünmann,ei tule midagi välja,sest " sie wihsen es wohl mit ihrer Politesse steilen auf zu schyben dass es ön kein werk kan komen"[2] .

---

1) Livl.-Gouv.-Regierungs-Patente 1696-1703.

2) E.V.K.XX-20.
Mainitud kiri on anonüümne,sest kirja autor ei ole julgenud avalikult üles tähendada oma nime, kartes,et kiri võib segaduse töttu sattuda möne vööra isiku kätte.Kirjas leiduvate tähtsate andmete pärast toimetati see edasi Dahlbergile,

Samuti teatab ka landraat von Vietinghoff 8.märtsil 1700.a.Dahlbergile,et ainult vähe maaomanikke on järgnenud tema kutsele söjaväkke astumiseks. Aadel on ära pögenenud ning sellega avanud soodsa juhuse röövimiseks ja rüüstamiseks talupoegadele kui ka vaenlasele.[1] Analoogilised on teated major Ritterilt, kes 29.märtsil 1700.a.esitab Dahlbergile kaebtuse, et vabatahtliku meeskonna moodustamiseks valitsuselt avaldatud patendi väljakuulutamisel on teatavad isikud avaldanud isegi vastupanu.[2] Millisel kujul ja kellelt on avaldatud vastupanu,pole kahjuks võimalik

---

kes tegi kohe sellest tarvilikke järeldusi.19.märtsil 1700.a.kirjutab ta kirja autorile,arendaator Grünmannile (sellest saame teada selle nime),et ta ei keelduks lubamast oma kaasabi temalt tähendet tuhandeliikmelise meeskonna organiseerimiseks ning sellest teadustaks ka ooberst von Buddenbrockile. Löpuks manitseb Dahlberg Grünmanni ühutada ka teisi astuma kaitseväkke oma isamaa päästmiseks,mille eest ta teened ei jäävat tasumata vastaval kohal. (E.V.K. IV - 38a.).
20.märtsil 1700.a.kirjutab Dahlberg von Buddenbrockile,et ta oleks abiks Grünmannile vabatahtliku meeskonna formeerimisel.
(E.V.K. IV-38a.).

1) Dahlberg-Vietinghoffile 14.III.1700,E.V.K.IV-38a.

2) Dahlberg-Ritterile 2.IV.1700, E.V.K.IV-38-a.

teha kindlaks vastavate andmete puudusel.Et mainitud loosse ei olnud segatud just tähtsuseta isikud, selgub Dahlbergi korraldusest major Ritterile,viibimata saata nende isikute nimestik,et võiks neid üles märkida (damit man dieselbe notiren könne)[1].

Mitte üksinda väesalkade organiseerimisel, vaid ka söjaväe varustamiseks tarviliku proviandi muretsemisel ei olnud aadel kuigi vastutulelik valitsusele.Riia konvendil,juuni-ja juulikuus 1700.a., Soomest päralejöudnud söjaväe ülalpidamiseks Vellingkilt nöutud kontributsiooni viljas ja rahas on aadel nöus lubama ainult osaliselt.Pikas ja väga alandlikus toonis kokkuseatud vastuses[2] Vellingki memoriaalile loetakse üksikasjaliselt üles köik pöhjused,miks aadel ei saa rahuldada nöudmisi söjaväele varustuse muretsemises.Eriliselt toonitatakse selles üldist rasket majanduslist kriisi,mis tingitud mitmeaastasest viljaikaldusest ning sellega seotud raskest nälja ja katku ajast;mainitakse aadli viletsat seisukorda,millesse ta on sattunud eelpool nimetatud pöhjustel.Kuigi rüütelkond on nöus lubama ainult

---

1) Dahlberg-Ritterile 2.IV.1700,E.V.K.IV-38a.

2) Schirren,Recesse-- lhk.278.

osa nõutud viljast,ei taha ta aga sugugi rahuldada rahalisi nõudeid.Põhjusena esitatakse söja lahtipuhkemisel kaubanduse seisaku töttu valitsevat üldist rahapuudust.

Meil puuduvad otsekohesed teated tolleaegsest majanduslisest seisukorrast,mis laseksid võrrelda aadlilt kirjeldatud olukorda reaaloludega.Kuid kaudsete andmete abil võime siiski teha teatavaid järeldusi,kas Vellingki nõudmised töesti ületasid nende rahuldamise võimaluse piire.

Tösi on,et 1695.-1697.a.oli raske nälja-ja katkuaeg,kuid 1698.a.ja 1699.a.oli löikus jälle hää.Ka 1697.a.polnudki häda nii kohutavalt suur, nagu seda harilikult konstateeritakse.31.juulil 1697.a.teatab Dahlberg Rootsi resident Storrele Varssavi [1] ,et kaheaastase ikalduse tagajärjel ei leidu siin vilja küll külluses,kuid pole ka märgata rasnast puudust,et leiba ei saa osta enam ranagi eest.Vilja hind pole üldiselt töusnud üle 40.taalri sälitise eest.Ka eitab Dahlberg fakti, nagu oleks üksinda nälja pärast tekkinud üldine

1) E.V.K. IV-35b.

surevus ja katk.Viljapuudus on küll osaliselt kaasa mõjunud selleks,kuid katku pääpõhjustavaks faktoriks on olnud äärmiselt külm tali,mis kevadel tekitanud palavtöve.Üldisest katkust ei olevat midagi teada.

1698.a.on majanduslik seisukord juba niivõrt paranenud,et aprilli alul kaotatakse kuninga loal osalt vilja väljaveo keeld.Sellejärele võisid Riia linna kodanikud eksporteerida teatav hulk vilja,olles selle eest kohustatud saatma suurema osa väljaveetavast viljast Stokholmi või Soome [1]. 1700.a.on üldine seisukord juba tuntuvalt parem. Rukki vakk,mis maksis 1696.a.1 rubla 20 kop.,langeb 1700.a.45.kopika pääle,muutudes sellega pea kolm korda odavamaks [2].Ka ei olnud vilja tagavarad Liivis 1700.a.alul sugugi nii väiksed.Üksinda Tartu linn pakkus maikuus kroonule müüa 180 sälitist rukist,tähendades sääljuures,et kodanikkude vilja tagavarad pidavat olema palju suuremad, kui ainult mainitud hulk.[3]

---

1) Erik Soop-Dahlbergile 14.IV.1698,E.V.K.IV-36a.
2) Richter II--lhk.244.
3) Tartu rae prot.15.V.1700,T.L.A.

Arusaadav on,kui söja kestvusel elanikud ei suutnud rahuldada alalisi valitsuse nöudmisi,kuid 1700.a.polnud majanduslised olud veel sugugi nii rasked,et aadel ei oleks suutnud,kui ta ka oleks tahtnud,annetada riigi kaitseks nii hädatarvilist abi.Võib ju ka arvata,et valitsus ei esitanud omi nöudmisi ~~küllalt~~ teadmatult,ilma kas või ligikaudsegi iga elaniku maksuvöimaluse väljaarvamiseta. Aadlikud konstateerivad ise hiljem,olles juba Vene valitsuse all,Bauerilt päälepandud raske kontributsiooni puhul,et Rootsi valitsus ei oleks iialgi esinenud sarnaste nöudmistega,mis oleks vöimata täita[1].

Erilist vastutulekut Rootsi valitsusele ei näita ka see asjaolu,et Vellingkilt Riia konvendil nöutud hobuste asemel on möisaomanikud kui ka arendaatorid nöus andma teatava summa raha,millega valitsusel oleks juba ise vöimalik muretseda endale hobuseid.Arusaadav on,kui löuna Liivis saksilaste rüüstamise[2] tagajärjel ei olnud hobuseid,kuid

---

1) Osten-Sacken- Die estl.Ritterschaft--lhk.140.
2) Nii teatas kreisi-foogt Gerh.Joh.Krebs 19.juunil 1700.a.Dahlbergile,et Riia ümbruses 10 miili kauguses leidub nii vähe toidualneid,et mönes talus ei ole seda enese tarbekski.Elanikud on viinud omad moonatagavarad osalt Riga,osalt on aga vaenlased röövinud ära.(E.V.K.XX-8a.).

põhja Liivis leidus neid siiski.1696.a.pidas Karl XI isegi ebatarvilikuks keelata hobuste eksporteerimist Venesse.Näljaaeg või s/küll nävitada palju hobuseid,kuid siiski mitte sarnasel määral,et ei oleks võimalik olnud nendest anda möndagi valitsusele.Keeldumine hobuseid andmast valitsusele ei kao ka pääle Riia konventi söja edaspidisel kestvusel,kuigi Karl XII andis välja määruse,et hobuste andmine kroonule pidi sündima teatava normi järele ning vastava tasu eest,missugune summa oleks maha arvatud üldisest rendi-
1)
hinnast või ka teistest maksudest .Jsegi kuninga päralejöudmine Liivisse ei suutnud parandada olukorda ses suhtes.Kuningalt novembril 1700.a.nöutud 600 hobuse muretsemiseks ei leitud teist abinöud,kui ainult neid võtta sunniteel.Vabatahtlikult ei tahtnud keegi anda neid,ehk küll valitsus oli üldiselt teinud teatavaks,et hobuseid ei võe-
2)
ta tasuta,vaid otsekohe väljamakstava raha eest .
Nii teadustab ka kreisifoogt Gern.Joh.Krebs 1701.a

---

1) Schartau-- lhk.49.
2) Dahlberg--rittmeister Weissfeldile 5.XI.1700, E.V.K.IV-38b.

kevadel,et ta ei ole hää ega kurjaga suutnud viia aadlikke nii kaugele,et nad oleksid andnud proviandi transporteerimiseks tarvilikke hobuseid.Selle järele andis Dahlberg kuninga loal käsu,sõjaväele tarvisminevaid hobuseid võtta sunniteel [1].

Ka mainitud konvendil valitsuselt ülesvõetud küsimuses talupoegadest miilitsa asutamiseks,asuvad aadlikud eitavale seisukohale,esitades põhjusena talupoegade sõnakuulmatust ja mässulikku meelsust, nii et keegi nendest ei usaldaks võtta oma kätte nende juhtimist [2].Sarnased aadlilt esitatud põhjused ei ole aga küllalt kaaluvad.Saksilaste sissetungimisel hakkasid küll talupojad mässama ja rüüstama mahajäetuid mõisaid,kuid Adrian Virginiuse,probst Glücki ja Kelchi teadetest on näha,et energilisel juhatusel suutsid ka talupojad olla abiks vaenlase väljatõrjumisel.

Venelaste sissetungimisel sõjalise frondi suurenemisega tingitud vajadusest andis Dahlberg 11.novembril 1700.a.välja patendi,mille järele iga arendaator pidi andma 2 kerge varustusega dragunit iga 15.adramaa päält.Vastav tasu (40 taalrit iga

---

1) Schartau -- lhk.49.
2) Schirren, Recesse-- lhk.283.

antud draguni eest) pidi maha arvatama üldisest rendihinnast[1].

Kuid väljakuulutatud patent ei andnud kuigi röömustavaid resultaate. 3.detsembril 1700.a.teadustab ooberst von Buddenbrock Dahlbergile,et keegi arendaatoritest pole veel ära saatnud nõutuid draguneid,kuigi mõnedel on need juba ammu valmiks muretsetud.Suurem osa vabandavat end,et neil olevat materjaalselt täiesti võimata täita patendis avaldatud nõudeid.[2] Samasugused teated saabuvad ka ooberst Brakelilt 5.detsembril 1700.a.[3] Dragunite sissenõudmiseks ei jäänud muud üle,kui toimida seda jälle sunniteel, niivõrt vastutulematu oldi

---

1) E.V.K. IV-38b.

2) E.V.K. XX-2.
Buddenbrocki teadaandele vastab Dahlberg 7.detsembril 1700.a.erilise pahameelega,miks viimane ei ole otsekohe üle võtnud tema teadmisel valmisseisvaid draguneid.Arendaatoritelt esitatud põhjused ei vabastavat neid veel nõutud kohustuste täitmisest,seda enam,et ratsanikke ei võeta tasuta,vaid nad võivad ise vastava summa maha arvata nende kasutamisel olevate mõisate rendist.

(E.V.K. IV-38b.)

3) Dahlberg-Brakelile 15.XII.1700,E.V.K. IV-38b.).

valitsuse nõudmiste täitmisel.Sarnase käsu annabki Dahlberg 26.detsembril 1700.a.ooberst Brakelile[1]. Kaatamata sellele uuele määrusele,sündis dragunite üleandmine valitsusele öige visalt. 17.jaanuaril 1701.a.teatab ooberst Brakel Dahlbergile,et kogu Tartu kreisist on saadud senini ainult 7 ratsanikku. Nendest 4 on liht talusulased,kes ei oska sõnagi saksa ega rootsi keelt.Tähendet ratsanikkudele pole ka ligi antud mingit toidumoona ei enese ega hobuse jaoks[2].

Vastutulematudolid aadlikud ka valitsuse nõudmisele,laenata riigile raha nende käes rendil olevate mõisate kindlustusel.Olukordavei suutnud isegi parandada Karl XII aprillil väljaantud määrus,milles ei lubatud üksinda maksta võlausaldajatele riigile laenuksantud summa eest teatavaid protsente, vaid anti koguni lootust reduktsiooni läbi kaotatud mõisate tagasisaamiseks neile,kellel läheb korda kindlaks teha,et öiglusetult on võetud nende omandus[3].Dahlberg leidis kahjatsemisväärt olevat,

---

1) E.V.K. IV-38b.

2) E.V.K. XX- 2.

3) Schartau-- lhk.49-50.

et arendaatorid Tartu kreisis ja põhja Liivis, millised maaalad ei olnud sugugi kannatanud vaenlaste röövimise all,keeldusid andmast riigile laenuks raha.Seepärast andis ta asehaldur Strömfeldile öiguse pantida möisaid ka vöörastele isikutele,kui endised arendaatorid ei taha jöuda kokkuleppele.Siinjuures aga ei saa tähendada,nagu oleks aadlikkudel olnud täiesti vöimata vastu tulla valitsuse soovidele,vöi oleks nende keeldumine olnud koguni tingitud kartusest,et pantimisaja löppemisel vöiksid nad kaotada möisaid.Viimase tähtaeg oli määratud 15.kuni 20.aasta pääle [1] .

Mitte üksinda riigile laenuandmises,vaid ka nende kasutamisel oleva maa eest tarviliku rendi öiendamises ei olnud aadlikud kuigi täpsed.Pöhjusena esitatakse harilikult eelmisi ikaldusaastaid, mille jooksul ka talupojad ei olevat suutnud täita omi kohustusi maaomanikkude vastu [2] .Arvestades tolleaegse majandusliku kriisiga,tuleb küll möönata,et aadlikkudelt tähendet pöhjused olid omaette küllalt kaaluvad.Küid leidub ka juhuseid,kus rendi

---

1) Schartau--lhk.50.
2) Carl Friedrich von Schoultz-Dahlbergile 1.VI. 1700, E.V.K. XX-20.

mittemaksmine oli tingitud ainult teatavast hoolimatusest kohustuste täitmisel valitsuse vastu. Jseloomustava näitena võiks siin esile tuua Saaremaa landshöfding Oerneclau kaebtust Axel de la Gardie'le rittmeister von Nierothi üle,kes olevat kulutanud möisate sissetulekud oma isiklisteks otstarveteks,aga mitte rendi öiendamiseks riigile. Aastate jooksul maksmata jäänud rendivölg ulatuvat 20000 taalrini,mille tasumiseks määratud viimase tähtaja olevat ta jätnud täiesti tähele panemata[1]. Samuti kaebab alalise rahapuuduse üle ka Carl Friedrich von Schoultz Ascheradenist,kui küsimus on riigile völgujäänud rendi maksmisest[2]. Samal ajal aga teadustab ta ise Dahlbergile,et advokaat Röhn (?) olla kuritahtliselt ära tarvitanud tema päralt Stokholmis olevad 450 taalrit.[3] Sellega ei võinud Schoultzi vabandused rendi mitte maksmise kohta olla üksinda tingitud viletsast majanduslikust seisukorrast,vaid siin olid möödu-andvad teised põhjused,nimelt,nagu tähendatud

---

1) Oerneclau-Axel de la Gardie'le 14.II.1700, Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.
2) Schoultz-Dahlbergile 1.VI.1700,E.V.K.XX-20.
3) Schoultz-Dahlbergile 18.VII.1700,E.V.K.XX-20.

juba eelmise juhuse kohta,lihtsalt hoolimatus valitsuse nõudmiste vastu.Selle asemel,et paiguta-da raha Stokholmi,oleks võinud ta osaltki tasuda oma võlga riigile.Ka Dahlberg ei arvestanud Schoultzilt esitatud põhjustega,vaid 31.maiL 1700.a.annab ta viimasele valju käsu,viibimata ta-suda võlgujäänud rendiraha,ähvardades vastasel kor-ral ära võtta möisat ning renti sisse nõuda sea-duslikus korras[1].

Nii oli valitsus alatasa sunnitud söja pärast tekkinud uute maksude sissenõudmisel võtma tarvi-tusele sunniabinõusid,mis ei olnud tingitud niivõrt üleliigsest maksudega koormatusest tekkinud üld-isest maksujõuetusest,kuivõrt vastutulematusest rahuldada valitsuse nõudeid.Leidus isegi juhuseid, et varandus jäeti meelsamini vaenlasele,kui et se-da oleks antud kroonule[2].

Sarnane aadli toimimisviis oli paratamatu,kui võtta arvesse seda kriitilist seisukorda,millesse ta oli asetatud.Jgal vähemalgi Rootsi huvides tegut

---

1) Dahlberg- Schoultzile 31.V.1700,E.V.K.IV-38a.
2) Dahlberg- Vellingkile 15.X.1700,E.V.K.IV-38b.

semisel oleks Patkulil olnud seda raskem realiseerida omi kavatsusi.Ja kui oli valida Rootsi valitsuse ning igatset vabaduse vahel,siis ei või tekkida kahtlust,mille poole rüütelkond kaldus oma soovides.Ei saa ka nii kõrgelt hinnata aadlikkude idealismi,et vaatamata kibestusele,mis valitses nende keskel,nad oleksid toiminud otse oma huvide vastu,sõdides selle dünastia eest,kes nendega oli " brutaalselt" ümber käinud,nagu seda mõned tooni-
tavad veel praegugi.[1] Sarnases valguses nähtakse Liivi rüütelkonda hilisemal ajal,Balti orientatsiooni seisukohast.Kuid tõeaegsed aadlikud ise ei törku näitamast avalikult oma oppositsioonilist meelsust.Vastuseks Dahlbergilt saadetud manitusele koguda vabatahtlikke vaenlaste vastu võitlemiseks,kirjutab ülemleitnant Clodt kuigi alandlikus, siiski täis kibestust avalduvas toonis: "Võib vaid ohata ning valada pisaraid selle raske seisukorra üle,millesse oleme sattunud meie ja meie isamaa.Kuna meie esiisad võisid ise omal kulul moodustada terved kompaniid,eskadroonid ja rügemen-

---

1) Vt.Bruiningk--lhk. 147.

did võitluseks oma kuninga eest,ei ole meil võimalik varustada paarigi meest söttaminekuks,sest asehaldur ei taha anda isegi rendile neid möisaid, mis olid esiisadel pärisomanduseks"[1].Sellega tahtis Clodt tähendada,et nende esiisadel olid möisad pärisomanduseks,seepärast võitlesid nad ka kuninga eest;nendelt on aga võetud nende omandus,nii pole nendel ka mingit huvi täita omi kohustusi valitsuse vastu.

Aadlikkude oppositsiooniline meelsus kinnitas neid kartusi,mis oli Dahlbergil ses suhtes juba enne söja lahtipuhkemist.Asudes Liivi juhtivale kohale kohe pärast Hastferi surma[2],avanes Dahlbergile soodne võimalus siinsete olude ligemaks tundmaöppimiseks.Redukstiooni pärastpeetud võitlus oli küll raugenud näilikult,kuid seesmine rahulolema-tus kestis ikka edasi.Jseloomustava näitena tolleaegsest Liivi aadlikkude meelsusest võiks esitada Brandenburgi kuurvürsti salanöuniku Printzi Moskva reisi aruandest esinevad teated Liivi olude

---

1) Clodt-Dahlbergile 7.III.1700,E.V.K.XX-20.
2) Dahlberg saabus Riga 31.augustil 1696.a. (Buchholtz-- lhk.124).

kohta.Selles toonitatakse: " Durch ganz Liffland ist die noblesse dergestalt übel zufrieden,dass viele unter Jhnen mehr wünschen als befürchten einen Krieg und überzug von denen Moskowitern und wann man aus Jhnen eigenen discoursen urtheilen darff,so würde auf dem fall die meisten mehr dem feinde als dem König von Schweden anhangen".[1]

24.juulil 1698.a.mainib Dahlberg erilises memoriaalis kuningale,ta ei võivat olla sugugi kindel alamate truudusele.Aadlikud,kes endistel aegadel,olles möisate pärisomanikkudeks,tundsid isiklikku huvi kaitsta oma varandust vaenlaste eest,võivat nüüd,olles enamikus ainult arendaatoriteks,söja lahtipuhkemisel jätta möisad vaenlaste hoolde ning ise ära pögeneda,ilma et nad teeksid mingisugust katset vaenlaste väljatörjumiseks.[2] Seepärast tegi Dahlberg ettepaneku,moodustada kohe tuhandeliikmeline ratsarügement piiride kaitseks,asetades ohvitsere ja södureid elama piiriäärsetesse möisatesse ning varustada neid sääl tarviliku maaga[3]." Uhtlasi katsus Dahlberg lepitada

---

1) Forsten--lhk.81.
2) Schartau--lhk.19-20.
3) Schartau--lhk.20.

aadlit Rootsi valitsusega.Samas 24.juulil 1698.a. Stokholmi saadetud märgukirjas väljendas ta muuseas ka soové,et kuningas avaldaks aadlile mingit " erilist armu",kas kinnitades mönda endist privileegi,vöi muutes hiljuti läbiviidud maksustamissüsteemi,mille teostamisega aadel arvab enese ruineeritud olevat.Kuid vastav ettepanek jäi tähelepanemata Rootsi tsentraalvöimult Stokholmis[1].

Käesolevas söjas pidi Dahlbergi umbusaldus aadli vastu olema veel seda suurem,et siin tegutses Patkul,rüütelkonna eesöiguste eest äge vöitleja.Patkul tegi aadli keskel suurt propagandat, laotades laiali paljutöotavaid proklamatsioone, ässitades neid mässule Rootsi vöimu vastu.Küll öpetajate,patentide ja eraisikute kaudu püüab Dahlberg manitseda rahvast mitte uskuda vaenlase meelitusi,vaid jääda truuks oma kuningale.Kas suudaga vad sarnased mainitsused anda soovitud tagajärgi, selle üle kahtles ta ka ise.Nii teatab ta 13.juunil 1700.a.kuninglikule kantseleikolleegiumile,

---

1) Schartau-- lhk.19.

et maa kaitsemises võib vähe usalduda elanikkude truudusele,kuni pole kindlate töenduste põhjal öigeid eraldatud valelikkudest.[1]

Kuivört Dahlberg oli informeeritud aadli osavõtust kapitulatsiooni toimimisel August II, on raske selgitada käesolevate andmete põhjal. Kindel on aga fakt,et talle ei jäänud teadmatuks aadlikkude kontakt Patkuliga saksilaste Liivisse sissetungimisel.Sellekohased teated saatis Riga juba märtsi keskel Johann Neudahl.Nii jutustanud major Klodti proua rittmeister Tiesenhauseni prouale kirikus,et neil olevat Patkulilt mingisugune kirjutis ühes kaitsekirjaga.Sedasama kinnitanud ka majori rätsep pastoraadis,kes teadnud veel rääkida möne saadiku läkitamisest saksilaste laagrisse.Major Klodti pojad reisivat kord Eesti-,kord Kuramaale.Ka major Klodt ise olevat kord lahkunud kodust ettekäändel,nagu oleks tal tegemist kindral-kuberneriga.Pärast on aga selgunud,et ta on kokku saanud päris teise isikuga.[2]

---

1) E.V.K. III-12.
2) Neudahl -Dahlbergile 18.III.1700,E.V.K.XX-19.

Sarnastel olukordadel oli raske leida vahendeid, mis oleksid sundinud aadlit täitma Rootsi valitsuse nõudeid.Aadli abi oli hädatarvilik,sest maa üldine kaitsekorraldus oli viletsas seisukorras; puudus sõjavägi kui ka varustus.Kuigi ei oleks just kardetud aadli ühinemist Patkuliga,mis aga siiski oleks võinud sündida kergesti,võisid aadlikud vähemalt loobuda osavõtust maakaitse korraldamisest ning jääda passiivseteks päältvaatajateks sõja sündmustele.Arvestades nende asjaoludega,jälgis Dahlberg oma suhetes aadliga endist poliitikat. Ta püüdis toimida võimalikult pehmel käel,et sellega hoiduda igasugustest põhjustest,mis oleksid suurendanud aadlis juba isegi valitsevat rahulolematust.Sellega on ka seletatav,miks Dahlberg ei reageerinud Neudahli teadetele major Klodti suhtes, kus olid avalikult üles antud viimase äraandlikud sepitsused.Ka ülemleitnant Clodti selgesti ilmneva oppositsioonilise meelsusega kirjale vastab Dahlberg küllalt tagasihoidlikus toonis,manitsedes teda vaid truudusele kuninga vastu ning tuletades talle uuesti meelde kohustust kaasa aidata vaenlaste väljatõrjumiseks.[1]

---

1) Dahlberg-Clodtile 16.III.1700,E.V.K.IV-38a.

Maksude sissenöudmisel on Dahlberg iga radikaalsema abinöu tarvitusele vötmise vastu,toonitades vajadust elanikkudelt mitte vägivaldselt vötta seda, mis nad ise ei taha anda vabatahtlikult.[1] Söjaväele tarvismineva varustuse muretsemine tee hakse peaasjalikult arendaatorite kohuseks,sest nendel oli üldisel rahapuudusel tasu kättesaamine sedavört kergendatud,et riigil völgnev summa arvati maha maksetavast rendist.[2] Sellega hoiduti ülelliigsest rahulolematuse tekkimisest,nagu oleks riik ekspluateerinud elanikke oma huvides.[3] Jgasugune konflikt aadliga ei olnud soovitav üksinda kartusel nende liitumise võimalusest vaenlasega, vaid vähemgi rahulolematuse avaldus valitsusele

---

1) Dahlberg-Ritterile 2.IV.1700,E.V.K.IV-38a.
2) Dahlberg-kreisifoogt Weissfeldile 22.VII.1700, E.V.K.IV-38b.
3) Kuivört Dahlberg oli järelandlik aadli vastu, näitab ka Sangaste möisa pantimislugu.Mainitud möisa kuulus patun Budbergile,kes oli nöus andma vastaval kindlustusel riigile 4000 taalrit. Vaatamata sellele,et leidus isikuid,kelle pakkumised ulatusid koguni 10-12000.taalrini,ei tahtnud Dahlberg siiski vötta Budbergilt ta möisat, vaid kirjutas viimasele,et see suurendaks pakkumissummat vähemalt 6000.taalrini. Ka lubas Dahlberg köigiti kaasa möjuda selleks, et Budbergile jäetaks tähendet maaala. (Vt.Dahlbergi kiri Budbergile 19.XII.1700, E.V.K.IV-38b).

võis olla teatavaks töenduseks saksilaste süüdistustele,et Liivi elanikud vaevlevad Rootsi raske suve all [1] ,kelle päästmiseks August II on andnud oma abi Patkulile.Ühes sellega oleks kogu saksilaste invasioon omandanud õigluslikuma aluse,ning Rootsi valitsus oleks olnud kompromiteeritud teiste riikide ees.Vaenlaste süüdistuste tagasitõrjumiseks tuli näidata,et elanikud olid täiesti rahul valitsusega ning,vaatamata vaenlaste meelitustele,jäid siiski truuks kuningale [2] .

---

1) Nii rõhutatakse August II õigustuseks ilmunud kirjutises "Justae Vindiciae...." Liivimaa kohta:"...dum tristem servitutem sub gravi jugo gementes et qvaerimoniis sidera pulsantes deplorant livones:alii Bonis,Fortunis et Honoribus mulctati,alii moti suis sedibus dura dolerant exilia,alii rigidissimis carceribus constricti, aut exqvisita carnificina lacerati extrema subiere supplicia..... "(Nordberg III-lhk.32).

2) Viimase asjaoluga on selgitatav,miks,kahest erilisest orientatsiooni suunast juhituna, Balti(Seraphim,Schirren)ja vanemad Rootsi ajaloolased,(Nordberg,Sjögren) ühinevad arvamises aadlikkude loiaalsuses Rootsile.Uheltpoolt katsutakse päästa sellega aadli,teiseltpoolt aga Rootsi riigi prestiizi.

Sel põhjusel on aru-saadav,miks Dahlberg püüdis esineda teatava vahemehena aadlik lepitamisel kuningaga.Vaatamata sellele,et ta ise väne usaldas aadlikke ja sellest teatas kuninglikule kantseleikolleegiumile,rõhutab ta kirjas kuningale 18.oktoobril 1700.a.aadli truualamlikku meelsust, juhtides iseäranis tähelepanu Budbergile,kes konvendi direktorina olevat eriti südikalt tegutsenud kuninga huvides.[1] Sarnases Dahlbergi püüdes naidata aadlikkude suhtumist Rootsi valitsusele teises valguses,kui see oli reaalselt,ning otse vastu oma isiklistele veenetele,ilmneb ta endine diplomaatiline võte,mis sihitud aadlikkude lepitamisele kuningaga.Selle kaudu ~~a~~ lootis Dahlberg saada juba 1698.a.tehtud ettepaneku teostamist, et kuningas näitaks oma armu Liivi aadlile,millega ta seoks neid ligemalt Rootsi valitsusega.
Kuid Karl XII oli tol ajal veel liig kindel vaenlaste üle võidu saavutamises,et juhtida tähelepanu Liivi seesmistele oludele ning katsuda võimalikult suuremal arvul kaasa tömmata elanikke vaen-

---

1) E.V.K. IV-38b.

laste vastu võitlemiseks.Nii jäidki tagajärjetuks Dahlbergilt nii mitu korda tehtud katsed, hankida valitsuselt mönda soodustust aadli seisukorra parandamiseks,et viimane ei keelduks andmast oma abi maa kaitseks.

Nagu juba mainitud sellest eelpool,oli Dahlberg oma korraldustes aadlikkude suhtes eriti järelandlik.Teatavaks erandiks võib vaid olla ta esinemisviis Riia konvendil juuni-ja juulikuus 1700.a.Patkuli vastase deklaratsiooni nöudmisel. Tähendet konvendil Patkuli küsimuse ümber tekkinud vaielused iseloomustavad eriti aadlikkude suhtumist Patkuli ettevöttele,mis väärib seepärast ligemat käsitlust.

Kuninglik kantseleikolleegium oli saatnud Dahlbergile 29.mail 1700.a.koopia Breslaust dateeritud Wachschlageri kirjast.Selles teatab Wachschlager,tal olevat kindlaid teateid Patkuli agiteerimisest Varssavis senaatorite ja kardinaali juures,kujutades nendele ette neid kasusid,mis Poola pidi saama Liivimaa tagasivallutamisega. Ka olevat Patkul esitanud volituse nendelt Liivi

aadlikkudelt ja Riia kodanikkudelt,kes temaga olevat ühelemeelel selles " ilusas entreprise's". Jga senaator pidavat saama Riia raelt ja kodanikkonnalt öige märgatava gratiaali,mis üldiselt moodustavat kaunis suure summa.Kantseleikolleegium tegi Dahlbergile ülesandeks,seda teha teatavaks aadlile ja kodanikkudele ning ühtlasi võtta neid ka vastutusele.[1)]

Mainitud ülesande täitmine osutus seda kergemaks, et Dahlberg oli juba 24.mail 1700.a.avaldanud patendi konvendi kokkukutsumiseks,et nõuda kokkutulnud seisustelt varustust Vellingki päralejõudnud vägedele.21.juunil kantakse konvendil ette " Nohtwendige Puncta und Vorstellung,worüber E.E. Ritter- und Landschafft,sampt der Convocirten stände aus der Ehrwürdigen Priester-und Bürgerschafft und den Städten bey dem 16.Junii angesetzten Convent zu Riga gerührige Erklährung erfordert und begehret wird",milles 11.punkt puudutab üksinda Patkuli küsimust.Tähendet punktis mainitakse Patkuli intrigeerimist maapaos olemisel ja teiste riikide üles-

---

1) Buchholtz -- lhk.157.

ässitamist Rootsi vastu;selle järele tsiteeritakse Wachschaageri kirja sisu,kuigi ei nimetata otsekohe Wachschlageri nime,vaid ainult tähendatakse, "nagu kuninglik minister sellest teadustab Varsaavist".Löpuks toonitatakse vajadust,et kokkutulnud seisused vabastaks end kirjaliku seletusega sarnasest laimdusest[1]. Samuti puudutab Patkuli küsimust ka konvendil ettekantud Vellingki memoriaal, mis erineb eelmise propositsiooni sisust radikaalsema iseloomuga[2]. Patkuli küsimuse sissepöimimine memoriaalis esitatud kontributsiooni nöudmisse oli Vellingkilt kavatsetud vaid teatava abinöuna seisustelt suurema normi varustuse hankimiseks. Juhul,kui seisused tunnistavad Patkuli süüdlaseks, on nad kohustatud seda suuremal määral kaasa aitama Rootsile öiglusetult päälesunnitud söja löpetamiseks.

Patkuli vastase deklaratsiooni nöudmine oli rüütelkonnale küll köige raskemaks katsumismomendiks kogu senini kestnud söja sündmustest.

---

1) Schirren,-Recesse-- lhk.265-266.
2) Schirren,Recesse-- lhk.266-271.

Et aga valitsusele alistumine on paratamatu ning anda tuleb mingisugune deklaratsioon,selles üle jõudis rüütelkond kohe otsusele.Võimata oli aadlil leida teist pääseteed,sest abiväe päralejõudmisega oli söjaline ülemvõim Rootsi käes ning saksilased olid sunnitud pögenema Düüna pahemale kaldale. Agedad vaielused aga tekkisid konvendil nöuetava seletuse sisu üle.Aadel oli nöus andma üldist seletust,nimetades valetajateks köiki neid,kes julgeksid kahtlustada rüütelkonda sarnases tegeviisis. Dahlberg aga nöudis,et oleks otsekohe nimetatud Patkuli nimi,seades eeskujuks Riia linna,kes selles küsimuses toimivat nagu tublid kodanikud ning andvat sarnase apoloogia trükki,mis jäävat püsima igavesti.Konvendi direktorilt,Budbergilt esitatud vastuses Dahlbergi teadaandele ilmneb selgesti see oppositsiooniline meelsus,mis täitis kogu konvendi õhkkonda Patkuli küsimuse harutlemisel.Ta tähendas,et linna raes leiduvat palju öpetatud mehi, kes võivat toime saada sarnase apoloogia koostamisega;rüütelkond ei saavat hakkama sellega.Löpuks avaldas Budberg lootust,et Dahlberg rahuldub juba esitatud seletusega[1] . Sarnase naiivi kuid ühtlasi

---

1) Schirren,Recesse-- lhk.275.

ka iroonilise vastusega oli Budberg teinud kohe selgeks Dahlbergile,mille poole sihib aadel.Missuguse tähtsusega aga oli aadlilt nõuetava deklaratsiooni saamine,kus oleks just otsekohe nimetatud Patkuli nimi,sellest sai Dahlberg väga hästi aru ning oskas ka väärilisel hinnata seda.Seepärast tegutsebbta erilise energiaga konvendil ja muidu nii järeleandlik ei nihku ta siin oma nõudmistes. Otsekohe tähendab ta Budbergile,kui rüütelkonnal puuduvad sarnased mehed,siis laseb ta ise koostada formulaari,mille järele nad võivad sisse anda oma kirjutise.Erilist pahameelt avaldab Dahlberg kuuldda saades,et mitmed aadlikkudest on juba ära söitnu eelmisel päeval,kartes,et neid peetakse veel kaua Riias.Ta nimetab sarnast toimingut sõnakuulmatuseks ja nõuab nende otsekohest tagasitulekut,vastasel korral laskvat neid " tagasi tuua" [1] .

Aadel ei tahtnud aga järele anda ning esitas Dahlbergile supliigi "pro Avertenda subscriptione", milles olidesile toodud põhjused,miks nad keelduvad allakirjutamast en corps formulaarile,kus oleks otsekohe nimetatud Patkuli nimi.Selles olid üles

---

1) Schirren,Recesse-- lhk.274-275.

tähendatud järgmised punktid:

1/ Patkul olevat vandealune ja seepärast ei tahtvat nad vaielda sarnase isikuga.

2/ Kuningliku ministri kirjas ei süüdistata volituse andmises kogu rüütelkonda, vaid ainult möningaid nendest.

3/ Kuninglik majesteet ei nöudvatki rüütelkonnalt teatava formulaari allakirjutamist, vaid ainult üldist süüdistuste tagasitörjumist, millist nöuet rüütelkond olevat juba rahuldanud esitatud seletuses.

4/ Köikidelt formulaarile allakirjutamisel ei saavat eraldada süütuid süüdlastest.

5.punktis toonitatakse Patkuli vindikatiivset iseloomu, kes ei jätvat kätte tasumata tema vastu sihitud formulaarile allakirjutajatele juhul, kui kuninglik söjavägi ei suudaks kaitsta maad[1]. Vastava supliigi ligemal vaatlusel selgub, et punktides 2, 3, 4 esiletoodud pöhjused on köige kaaluvamad. Dahlberg oli ise propositsioonis esitatud nöudmiste ebatäpse formuleerimisega öigustanud need aadlikkude körvalepöiklemise püüded. Punkt esimene ja viimane olid

---

1) Schirren, Recesse-- lhk. 285-286.

Sama ebaönnestunud kui Budbergi seletuski öpetatud meeste puudusest.Kartus Patkuli kättemaksu eest andis selgesti möista,kuivört passiivseks katsus aadel jääda maa kaitsmisel.See oli suuremalt jaolt nende kohuseks hoolitseda,et Patkulile ei avaneks sarnane võimalus.Nii öigustaks kartus vaenlase eest iga kodaniku keeldumist sötta minemast oma riigi kaitseks.Töeliselt puudusid aadlil kaaluvamad pöhjused,et kindlamal ning öigustatumal kujul motiveerida oma keeldumist.Sellega ongi seletatavad need vähepöhjendavad väited,mis ajasid aadli ise ummikusse.

Dahlbergilt ettekirjutatud formulaari harutlemisel tegi rüütelkond veel viimaseid pingutusi, et vabaneda päälesunnitud seletuse allakirjutamisest.Toonitati,et rüütelkonnal olevat võimata anda tervikuna mingit seletust,kui rüütelkond ametlikult enam ei eksisteeri,sest puuduvad landraadid ja maamarssal.Allakirjutamine võivat sündida ainult eraldi,igalühel omaette formulaaril [1].

Löpuks,kauakestvate vaieluste jätele,toimus

---

1) Schirren,Recesse-- lhk.287.

9.juulil allakirjutamine formulaarile ja 10.juu-
lil selle üleandmine Dahlbergile[1] .Tähendet dekla-
ratsioonis konstateeritakse,et rüütelkond ei ole
en corps ega üksikult kunagi olnud ühenduses
Patkuliga ega ole talle ka antud mingit volitust.
Kui kellegilt avaldatakse sarnane volitus või
nimestik,tunnistatakse see juba ette ebaõigeks
ning väljamõelduks[2] .
Sellega lõppes konvent Dahlbergi täieliku võidu-
ga.Kuid saavutatud võit oli vaid ainult näilik.
Rüütelkond ei olnud end vabatahtlikult lahti
ütelnud Patkulist,vaid tegi seda ainult Dahlber-
gilt avaldatud surve mõjul.Dahlberg ise tähendab
27.juulil 1700.a.kirjas kuninglikule kantselei-
kolleegiumile,et möödunud konvendil saanud ta
rüütelkonnalt ainult "suure vaevaga" Patkuli vas-

---

1) Schirren,Recesse-- lhk.289-290.
2) Kelch -- lhk.102 s q q.
Eraldi on seletuse juure lisanud Otto F.von Vietinghoff,C.G.Clodt ja Wilhelm Meck,kes ei olnud konvendil.Üldiselt on deklaratsioonil, välja arvatud kolm viimast,135 allkirja. Rüütelkonna,Riia linna magistraadi ja gildide deklaratsioonid on ilmunud ka eribrošüürina päälkirja all :" Der Liefländischen Ritter-schaft (wie auch) des Magistrats und der Bür-gerschaft zu Riga ....Deklarationes und Erklä-rungе".

tase deklaratsiooni .Visa oli ka allkirjade saabumine,nendelt isikutelt,kes üldse ei ilmunud konvendile või olid säält lahkunud juba enne lõppu.17.juulil 1700.a.saadab Dahlberg kreisi-foogt Remahlile nende isikute loenduse,kelle allkirjad veel puudusid formulaaril,ühes formulaari tekstiga.See esitatagu igale nimekirjas tähendatud isikule kui ka nendele,kes kuuluvad "zum corpore Nobilitatis" ja veel ei ole alla kirjutanud,ning võetagu nendelt allkiri ja pitsat,et ei saaks ütelda,nagu oleks need isikud kõrvaldatud formulaarile allakirjutamisest. Peaks aga leiduma keegi,kes keeldub alla kirjutamast,tuleb sellest kohe teadustada.Allkirjadega varustet formulaar saadetagu aga niipea kui vähe võimalik Riga[2].

Vaatamata Dahlbergi energilisele korraldusele, sündis allkirjade andmine öige visalt.Oktoobri lõpul 1700.a.teatab Dahlberg kuninglikule kantseleikolleegiumile[3],et senini on saamata allkirjad

---

1) E.V.K. III-12.

2) E.V.K. IV -38b.

3) E.V.K. IV -38b.

veel mõnelt rüütelkondlaselt,eriti Tartu ja Pärnu kreisist,kes ei olnud ilmunud konvendile. Nendele olevat saadetud küll allakirjutamiseks vastav eksemplar,kuid selle kättesaamine olevat viibunud vaenlaste edasitungist tingitud ühenduse katkestamisest.

Dahlbergil ise näis olevat väne lootust allkirjade saamiseks köikidelt aadlikkudelt.Seepärast saadabki ta 20.oktoobril 1700.a.kuningale Pärnu ainult osaliste allkirjadega varustet koopia rüütelkonna deklaratsioonist,lubades küll,niipea kui saabuvad ka teistelt allkirjad,neid kohe edasi toimetada kuninga kätte[1] .Samuti polnud ta 26.oktoobril 1700.a.kuninglikule kantseleikollee-giumile saadetud vastava dokumendi originaaltekstil köiki allkirje[2] .

Vaatamata sellele,mil viisil saadi rüütelkonnalt Patkuli vastane deklaratsioon,oli siiski tähendet dokumendil kapitaalne väärtus.Valitsus oli sellega saanud tähtsa abinõu liivimaalaste truudusetusest ning nende kaastöötamisest Patkuli

---

1) Dahlberg-kuningale 20.X.1700,E.V.K. IV-38b.
2) Dahlberg-kantseleikolleegiumile 26.X.1700, E.V.K. IV-38b.

ga levinenud teadete tühistamiseks.Juba konvendil toonitas Dahlberg rüütelkonna saatkonnale vajadust kirjalikult konstateerida oma süütust nende laimujuttude ümberlükkamiseks,mis on kirjutatud Hamburgi"Gazettides"nende truudusetusest. Sarnased laimdused võivat koguni sattuda ajalooraamatutesse,mis ei haavaks vähe rüütelkonna hääd kuulsust[1] .Seepärast teeb ka Dahlberg kuningale[2] ja kantseleikolleegiumile[3] ettepaneku, avaldada rüütelkonna ja Riia linna deklaratsioonid trükis.Eriti väärtuslikkudeks osutusid need seletused vaenlastelt avaldatud Rootsi valitsust süüdistavate artiklitele esitatud vaidluskirjutistele.Nii näemegi,et August II õigustuseks ilmunud lendkirja "Justae Vindiciae" väidete ümberlükkamiseks avaldatud vaidlusbrošüürid kasutavad ära Riia konvendil saadud Patkuli vastase seletuse.Näitena võiks siin tuua kirjutist "Die wider falsche Beschuldigungen gerechtfertigte Wahrheit; oder gerechte Antwort abseiten Jhro Königlichen Majestät von Schweden,wodurch die boshaften

---

1) Schirren,Recesse-- lhk.275.
2) Dahlberg-kuningale 20.X.1700,E.V.K. IV-38b.
3) Dahlberg-kantseleikolleegiumile 26.X.1700, E.V.K. IV-38b.

Erfindungen und Nachreden des Königs von Polen, damit derselbe seinen ganz ungerechten und nach göttlichen sowol,als menschlichen Rechten zu verabschäuenden Krieg zu beschönigen,und zugleich wider die Pacta Conventa und den,von ihm geleisteten,Eid, die Freiheit der Republik,deren Oberhaupt er ist, wenn er kann,zu ünterdrücken gedenket,an den Tag geleget worden.Jm Jahre Christi 1700".[1] Selles toonitatakse: " Es hat der König aus dem letzten Decrete der Livländer,worinnen Sie diesen Verräter (Patkul) ehrlos erkläret haben,abnehmen können wie sie gegen ihn gesinnet sind".[2]

Kuigi mainitud deklaratsioonidel oli vastuvaidlemata oma väärtus tolleaegsetes põleemilistes kirjutistes,ei saa aga sellega veel väita,et Patkuli vastase otsuse allakirjutamine oleks tähendanud Patkulist lahtiütlemist,tema mahajätmist oma seisuskaaslaste poolt.[3] Konvendil Dahlbergilt saavutet võit

---

1) Nordberg III-- lhk.107-197.
2) Nordberg III-- lhk.143.
   Köikide näidete üleslugemine viiks liigkaugele. Seda küsimust on ligemalt käsitanud N.Treumuth omas artiklis " Patkuli küsimus Riia konvendil 1700.a.juuni-ja juulikuus",Ajalooline ajakiri 1927.a., № 3,4.
3) Vt.Mettig,Johann Reinhold von Patkul--lhk.45. Ka Helmi Neggo toonitab,et Dahlbergi tegevus olnud löögiks Patkuli erakonna tugevusele. (Vt.Helmi Neggo,Johann Reinhold Patkul,Tallinn 1920,--lhk.36).

oli ainult näilik,seisis vaid aadlikkude allkirjadega varustet soovitava dokumendi kättesaamises,mida võidi näidata kogu ilmale,et tühistada vaenlase süüdistusi.Kuid reaalsemaid tagajärgi,Liivi aadli töelist lahtiütlemist Patkulist,ei saadud veel sellega kätte.Ei või arvata,et sunniteel antud seletus oleks kohustanud rüütelkonda loobuma endistest vaadetest ning leppima Rootsi valitsusega.[1]

---

1) Siinjuures on huvitav ära märkida,kuidas Patkulise suhtus tema vastu antud deklaratsioonidele. Ta 1702.a.ilmunud teoses "Echo,oder:Rechtmäszige Beantwortung auff die von denen Jnfamen Schwedischen Ehren-Dieben wieder Se. Königliche Majest. in Pohlen und churfürstl.Durchl.zu Sachsen insonderheit wider den Hr Geheimbden Rath v.Patkul ausgetreute unverschämte Pasquillen und andere verübte brutale Proceduren:samt einer kurtzen Replica pro Justicia Armorum Regiae Majestatis Poloniae contra Sveciam,durch eine umparteyische Feder abgefasset von T.S.i.Z.K.M.v.P.u.C.D.Z. S.G.S.i.M." toonitatakse,et Dahlberg olevat väevõimuga pääle sundinud rüütelkonnale,Riia linna magistraadile ja kodanikkudele deklaratsiooni andmise.Dahlberg olevat lasknud koguni sulgeda linna väravad ning on hoidnud konvendil olejaid otse kui vangis.Olevat imekspanemisväärt,kuidas öiglased inimesed on suutnud sarnastel olukordadel veel vastu panna ning resoneerida. Sellest Patkuli ütelusest selgub,et ta ise ei suhtunud deklaratsioonidele kui rüütelkonna töelise meelsuse avaldusele.

Otse selle vastu.näeme,et 1701.a.lõpul areteeritakse hulk aadlikke,keda kahtlustatakse läbikäimises Patkuliga[1] .Kuigi nende vastu alatud protsess lõppes köikide süüaluste,välja arvatud ainult major Otto Wilhelm Klodt,[2] vabaksmöistmisega, näitab juba üksinda fakt nende areteerimisest, et aadlikkude tegevuses pärast Riia konventi ilmnevad nii mitmedki asjaolud,mis lasevad kahelda nende lõpulikus loobumises Patkulist.Rüütelkondlaste süüdistamised Rootsi vastases tegevuses ei kadunud ka söja edaspidisel kestvusel.1705.a.möistetakse Carl Friedrich von Schoultz Ascheradenist kolmenädalaliseks vangistuseks "vee ja leiva pääle" kirjas komandant Bosele Rootsi ülemate kohta tarvitatud haavavate üteluste pärast[3] . Juba 1701a. lõpul kahtlustati Schoultz läbikäimises Patkuli

---

1) Areteeritute aadlikkude nimestiku esitab A.Buchholtz oma töös " Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls";Riga 1893.--lhk.170.

2) Tartu öuekohus möistis major Klodti surma,milline otsus viidi täide 18.juulil 1702.a. (Buchholtz--lhk.173).Klodti süüdistati läbikäimises vaenlasega,Rootsi kuninga ja söjaväe teotamises ning saksilaste ülistamises. (Vt.Tartu öuekohtu otsus 5.juulil 1702.a. Buchholtz -- lhk.244-250).Kas oli Klodti süü töesti suurem teistest süüalustest,on käesolevatel andmetel võimata selgitada.Võib olla,et teisedtoimisid ainult ettevaatlikumalt.

3) Buchholtz-- lhk.171.

ja August II.Kuid tookord möisteti süüdistuse puudusel vabaks.[1] Missugust osa etendas Schoultz August II ja Patkuli võitluses Rootsiga,on raske käesolevatel andmetel teha kindlaks.Kuid kahtlustäratav on ta tegevus juba 1700.a. alul.13.veebruaril 1700.a.teadustab Schoultz Dahlbergile,ta olevat kuulnud oma naabritelt,[2] et saksilaste sõjavägi,üldarvult 13000 meest,koosnevat kahest osast, millest üks osa asuvat Æmischekis,teine - aga Leedu piiril.Leedu piiril olevat veel 20000.meheline Brandenburgi sõjavägi ning Poola piiril seisvat 60000 venelast.Poola kuninga käsutuses. Kuulduste järele olevat sõjavägi kogutud Poola kuningalt Birseni vallutamiseks,kuid,arvab Schoultz ise,raske on uskuda seda,sest Birsen on iseenesest väike ja tähtsuseta ning vaevalt hakkaks kuningas sõdima sellega.Keegi üliõpilane teatanud talle 10.veebruaril 1700.a.Miitavist,et ühe tähtsa ohvitseri üteluse järele olevat kogu see sõjavägi määratud Liivi jaoks.Jsegi sõduritele olevat juba välja jagatud toidumoona neljaks päevaks.[3]

---

1) Buchholtz-- lhk.170.
2) Schoultz nimetab leitnant Schlippenbachi,leitnant Sackenit ja von Hausenit (?).
3) E.V.K. XX-20.

Siinjuures on huvitav ära märkida mainitud kirja sisu osalist ühtelangemist leitnant Löwenwalde[1] kirjaga ooberst Wrangelile, dateeritud Miitavist 4. veebruaril 1700.a., mis oli kavatsetud eriti esitamiseks Dahlbergile, et kuulujuttude levitamisega kohutada Riia kaitsjaid ning ühtlasi julgustada ka Rootsi salajaid vaenlasi. Nagu möödaminnes mainib Löwenwolde, et venelased valmistavat end söja vastu, et Brandenburg kavatsevat saata tsaarile 4000 meest ning saksilased plaanitsevat anda abiväge Venele. Kuid see köik olevat vaid paljas kuulujutt. Töeliselt aga, nagu seda hiljuti saabunud teated töendavat, olevat saksilaste edasiliikumissiniks Pilten, mis ajanud Kuramaalasi hirmu, et nendele sunnitakse väevõimuga pääle uus kontributsioon. Uks saksilaste ohvitser olevat aga tähendanud, et ligemal või hilisemal ajal saksilased tungivat Liivisse. Kuid sarnase teate üle võivat veel kahelda, sest saksilaste söjaline jõud olevat selleks liig nörk, kuni nad pole ühinenud teistest riikidest

---

1) Löwenwolde oli segatud Patkuli protsessi ning möisteti 8. juulil 1695.a. Stokholmis surma. Saanud kuningalt armu, läks ta Kuramaale, " da er sein Wesen mit Patkulm sicherer treiben konnte". (Kelch--lhk. 40).

saadetud abiväega.[1]

Võrreldes ülaltsiteerituid kirje,paistab nagu oleksid nendes tähendatud teated võetud ühest ja samast allikast,muidugi teatava modifikatsiooniga üksikasjades.Mölemates toonitatakse saksilaste,Brandenburgi ja Vene ühtekuuluvust söjalises ettevöttes ja,mis eriti tuleb alla kriipsutada,mölemates nendes figureerib keegi saladuslik ohvitser Liivile kallaletungimise teate edasiandjana.Eriti torkab silma Schoultzi kiri oma kindlate andmetega vaenlase söjalisest tugevusest.Teada on,et August II algas vördlemisi väiksearvulise armeega kallaletungi Liivisse, rääkimata kirjas nimetatud suurtest abivägedest Venest kui ka Brandenburgist.Nii tekib küsimus, millised asjaolud sundisid Schoultzi Dahlbergile edasi andma sarnaseid ebatäpseid teateid,kas sündis see vale informatsiooni või sihilikkuse töttu.

Vaevalt võiks uskuda,et Schoultz,asudes Kuramaa piiril,ei olenud teadlik Patkuli plaanidest veebruari keskel 1700.a.,kui sellest olid

---

1) Sjögren-- lhk.483.

informeeritud nii mitmed aadlikud juba 1699.a. alul ning võib olla juba ennemgi.

Arvesse võttes ka Schoultzi pärastist mitmekordset süüdistamist riigivastases teguviisis,seisab küll väljaspool kahtlust,et Dahlbergi informeerimine vaenlaste tugevusest ei sündinud truualamlikust kohusetundest,nagu ta ise seda toonitab kirjas,vaid mingisugusel teisel motiivil.Võimalik on,et Patkul,viibides 1699.a.Kuramaal major Gotthard Wilhelm von Vietinghoffi pool[1], oli ligemas ühenduses piiriäärsete Liivi mõisnikkudega, ühtlasi ka partun Schoultziga.Säält siis saigi Schoultz tarvilikke instruktsioone kirja koostamiseks,mis ei olnud mõeldud ekslikult töekspeetud faktide konstateerimiseks,vaid hirmu äratamiseks vaenlaste suurte sõjaliste jõudude eest. Sellega on ka seletatav tähendet kirja sarnasus Löwenwolde omaga.Tähelepanuväärt on Ascheradeni õpetaja Bartholomäus Rederi ütelused,kes on nimetanud Schoultzi kelmiks ning on tähendanud selle Riia konvendilt päralejõudmise puhul:"Jch (s.t. Schoultz) wäre aus Riga verlassen,man würde mich

---

1) Buchholtz -- lhk.142.

bald wieder hinein holen und auf das Rad legen".[1] Reder ei pöhjenda küll ligemalt omi süüdistusi, kuid nii raskel kujul karistuse määramine Schoultzile näitab selgesti,et viimase süütegu pidi olema eriliselt suur.Köikidest võimalikkudest kuritegudest võiks siin peatuda vaid ainult Schoultzi osavõtul äraandlikkudest sepitsustest Roosti vastu,millest teadis Reder.Pole mingit põhjust arvamiseks,et Reder oleks välja möelnud süüdistuse Schoultzi laimduseks,seda enam,et ta ise on lubanud kinnitada omi sönu kohtu ees.[2]

---

1) Schoultz-Dahlbergile 16.VII.1700,E.V.K.XX-20.

2) Schoultz-Dahlbergile 16.VII.1700,E.V.K.XX-20. Vastuseks Rederi süüdistusele esitab Schoultz 16.juulil 1700.a.kaebtuse Dahlbergile,et see teda kaitseks " wieder diesen treulosen,Gott und Ehr vergessenen priester".(E.V.K.XX-20). Reder omalt poolt aga süüdistab Schoultzi toores ümberkäimises tema ja ta talupoegadega. Nii olevat Schoultz peksnud üht Rederi sulast sarnasel kombel,et "vaene poiss" pidanud lamama 8 päeva voodis.Samuti olevat Schoultz temalt vägivaldselt võtnud tüki maad ning lasknud ära viia ta kalavörgud.Schoultzi staarost aga ähvardanud läbi peksta Rederit,kui see talle vastu hakkaks.(Reder-Dahlbergile 18.VII.1700, E.V.K.XX-19).Dahlberg saadab mölemate kaebtused kuninglikule maakohtule,kus igaüks nendest võivat kaitsta omi öigusi.(E.V.K. IV-38b). Millise otsuse maakohus tegi vastavas protsessis,pole korda läinud tena kindlaks.Kuid 5.detsembril 1700.a.annab Dahlberg Schoultzile käsu,viibimata tagasi anda Rederile kuuluvad paadid ja kalavörgud.(E.V.K. IV-38b).

Schoultzi kasuks ei räägi ka juba eelpool tähendatud sekeldused,mis tal olid Dahlbergiga rendi sissenöudmisel.

Riigilt renditud Jungfernhofi möisa ülevötmisel avaldas Schoultz vastupanu vöimudele,ässitas talupoegi sönakuulmatusele ning vedas ära möisa inventari ilma sellekohase loata.[1] Dahlbergilt nöutud selgituses sarnase tegaviisi eest ilmneb selgesti sama oppositsiooniline meelsus,mis avaldus juba ennem tsiteeritud Clodti kirjas. 15.detsembril 1700.a.vastab Schoultz Dahlbergile: " Allein nun muss ich mit blutigen trähnen beweinen,dass dassjenige so meinen Seel.Eltern und mir so saur worden,und worinn ich meine meiste armuth stecken hab einem andern hingegeben werden,und derselbe in mein adelich Recht tretten soll".[2]

Sellega kuulus Schoultz ünes major Klodti ja Budbergiga nende aadlikkude hulka,kes seisid ligemas kontaktis Patkuliga veel enne söja lahtipukemist.Kuivört igaüks nendest aga tegelikult vöttis osa Patkuli kavatsuste teostamisest,on teadmata.

---

1) Dahlberg-Schoultzile 2.XI.1700,E.V.K.IV-38b.
2) Schoultz-Dahlbergile 15.XII.1700,E.V.K.XX-20.

Välja arvatud ainult major Klodt,on aadlikud, hinnates olukordi,tegutsenud väga ettevaatlikult ning on osanud osavasti kinni katta oma äraandlikkude sepitsuste jälgi.Eriti võiks seda mainida Budbergi kohta,kes,vaatamata osavõtule kapitulatsioonist Patkuliga,suutis niivõrt simuleerida oma tegevust,et Dahlberg määras teda 1699.a.maapäeva ja 1700.a.konvendi direktoriks. Kuigi Dahlberg ei usaldanud aadlikke,ei või arvata,et ta,olles teadlik Budbergi äraandlikust tegevusest,oleks määranud viimase sihilikult nii tähtsale kohale,et sarnase usaldusavaldusega teda ligemale tömmata Rootsi valitsust pooldavale erakonnale[1] .Mälestus Patkulist oli liig elavaks näiteks sellest,kuivört isiklik möju võis olla mööduandev kogu rüütelkonna meelsuse suuna määramiseks,et oleks juletud panda rüütelkonna juhiks oppositsioonilist isikut,eriti veel sarnaste tähtsamate küsimuste harutlemisel,nagu need

---

1) Vt.A.R.Cederbergi artikkel Budbergi üle "Svensk Biografiskt Lexikon"is.

esinesid Riia konvendil.

Konvendil toimib Budberg üksmeelselt aadliga, avaldades vastupanu Dahlbergi nõudmistele. Ainult konvendi lõpposas, nähes ära isegi juba pikaleveninud Patkuli küsimuse ümber tekkinud harutuste asjatust, talitab ta resoluutsemalt, et saada nõutud allkirje. Ta jättis tähelepanemata rüütelkonna soovi muuta mõnda punkti Dahlbergilt esitatud formulaaris ning saatis kohe sekretäri kindralkuberneri kantseleisse teatama, et aadlikud on otsustanud alla kirjutada aktile.[1] Dahlberg ise näitas Budbergile vastutulelikkust. Konvendilt mitmete isikute omavolilise lahkumise puhul ei lange süüdistus konvendi nõrga distsipliini pärast sugugi Budbergi kui selle juhatajale. Erilise kergendusena oli mõeldud ka, et Budbergile võimaldati aktile allakirjutamine konvendi direktorina,[2] mis andis ta tegevusele väga ametliku ilme[3].

---

1) Schirren, Recesse -- lhk. 288.

2) Budberg laskis järele pärida Dahlbergilt, kas ta ise peab alla kirjutama " en particlier" või direktorina. Dahlberg vastas, et Budbergil tuleb alla kirjutada kui määratud direktoril. (Schirren, Recesse -- lhk. 290).

3) Treumuth -- lhk. 143-144.

Omas Rootsi vastases tegevuses on Budberg selgeks näiteks sellest oppositsioonilisest liikumisest,mis algas Liivi rüütelkonnas reduktsiooni läbiviimisel ja sai uut hoogu Patkulilt ülesõhutet söjalise aktsiooni algatamisel.

1697.a.vabastati Budberg 1694.a. "majesteedi haavamise" pärast möistetud karistusest[1], mis võis sündida ainult selle järele,kui ta oli lubanud muuta omi poliitilisi vaateid.Vaatamata sellele, on ta 1699.a.alul jällegi ühenduses Rootsi salajate vaenlastega.Nii ei suutnud teda hirmutada oppositsiooni jatkamisest juba kord kantud karistus ega hiljem antud lubadus loobuda sellest.

Vihavaen Rootsi vastu oli sügavasti imbunud Liivi aadlikkude hinge.Kuigi leidus möningaid nendest,kes södisid vapralt Karl XII söjaväes[2], ei saa siiski surnuks vaikida tösiasja,et paljud ootasid suure igatsusega vabanemist Rootsi valitsuselt ja ühinemist Poolaga vabamatel tingimistel[3].

---

1) Buchholtz--lhk.124.
2) Nagu Albedyll,mitmed Tiesenhausenid,H.von Lieven ja teised. (Vt.Otto Sjögren,Johann Reinhold Patkul,Stokholm,--lhk.77).Heinrich von Lieven võttis söja alul vabatahtlikult enda pääle 5000.mehelise pataljoni moodustamise. (Lieven-Dahlbergile 11.V.1700,E.V.K.XX-20).
3) Vt.Schartau--lhk.51.

Seepärast tervitati suure röömuga Patkuli Vönnus, võeti pidulikult sääl vastu ning nimetati koguni omaks "südame sõbraks" [1]. Nende keskel leidus isikuid, nagu ülemleitnant Clodt ja ooberst Buddenbrock, kelle kohuseks Rootsi ohvitseridena oleks olnud kaasa töötada vaenlaste maalt väljatõrjumiseks ja kelle abile lootis ka Dahlberg. Selle vastu pidasid nad aga salajaid läbirääkimisi vaenlasega, millist nähtust ei saa sugugi pidada loiaalsuse avaldusena Rootsi valitsusele.

---

1) Buchholtz -- lhk.150.

Mitte üksinda aadlikkudes,vaid ka talupoegades ei leidnud Rootsi valitsus suuremat poolehoidu ega toetust.

Saksilaste maaletungimisel hakkasid talupojad mässama,rüüstasid ja põletasid mahajäetuid härrasmaju ettekäändel,nad tahtvat tagasi saada Poola valitsuse alla[1] .Vene piiril ühinesid nendega venelased,kes ei aidanud üksinda talupoegi rüüstamisel, vaid viisid ka röövitud saagi endaga ligi üle piiri.Selle nähtuse äranoidmiseks pöördus Dahlberg Pihkvas asuva Rootsi komissari Herbersi poole,et seesitaks säälsetele võimudele kaebtuse Liivis röövimas käivate Vene alamate pääle ning nõuaks nendele väärilist karistust kui ka röövitud saagi tagasiandmist[2] .

Rahutus talupoegade keskel levines kiiresti üle maa.Jsegi Liivi põhjapoolsetes osades keeldusid talupojad kohe pääle teadete saabumist vaenlaste sissetungist möisas teolkäimast ning ähvardasid läbi peksta neid selleks sundivaid kupjaid.Möisapidajad olid hädas.Omal jõul ei suutnud nad midagi

---

1) Livonica I.
2) Dahlberg-Herbergile 6.VII.1700,E.V.K. IV-38b.

ette võtta talupoegade vaigistamiseks ning olid koguni sunnitud paluma abi valitsuselt.

Nii esines veebruari lõpul 1700.a.Tartu linna patrimoniaalmõisate arendaator kaebtusega linna raele/oma rahutute talupoegade üle,nõudes ühtlasi vastavaid instruktsioone,kuidas tuleks toimida sarnastel olukordadel.Raelt otsustati saata mõnda isikut talupoegade juure,et see neid manitseks hääga jällegi tööle asuda ning loobuda vastupanu avaldamast oma härrastele[1] .Milliseid tagajärgi saavutasid need manitsused, on teadmata.Rae protokollidest aga ei ole enam näha, et oleks esitatud veel uusi kaebtusi.Söja edaspidisel kestvusel rahunevad talupojad juba iseenesest, nähes ära,et nendel oma võimuga on raske kätte saada mingit muudatust seisukorra parandamiseks.Söja alul aga panevad nad nagu aadlikudki kõik omad lootused vaenlastele.Räägitakse avalikult,peaksid poolakad kord juba tulema ja hävitama rootslasi,sest "Rootsi usk ei aitavat enam"[2].

---

1) Tartu rae prot.21.II.1700, T.L.A.

2) 8.aprillil 1700.a.kuulatakse üle Tartu raekojas Lepiku Hansu naine Anna kellegi talupoja süüdistuses,kes olevat ütelnud kiriku juures:" Gott gebe,der Pole käme nun undt möchte den Schweden ganz vertilgen,der Schwedische Glaube hilfft doch nicht mehr".

/Tartu rae prot.8.IV.1700, T.L.A./

Söja lahtipuhkemisel andis konsistoorium praostide kaudu õpetajatele käsu manitseda"talupoegi" ja elanikke" jääda ustavaks Jumalale,kuningale ja isamaale ning üksmeelselt võidelda ülekohtuse vaenlase vastu[1] .Kuid õpetajate mainitsused jäid tähelepanemata.Talupojad jälgisid meelsamini vaenlaste lubadusi kui oma ülemate nõuandmisi. Nagu selgub konsistooriumilt 27.veebruaril 1700.a. kuningale saadetud kaebtusest,ei leidnud Flemming ja Patkul oma sisemaa retkel veebruari lõpul ainult mingisugust vastupanu,vaid paljud läksid kogu nim nende poole üle.Seetõttu on Flemming võinud maal talitada oma tahtmise järele,ennast toita lasta ning "arvamata hulk vilja ja loomi" talupoegade abil toimetada laagrisse.Talupojad ise, tähendatakse nimetatud kaebtuses,on kõige pahemad vaenlased,tungivad mõisatesse,murravad aidad ja keldrid lahti ning võtavad kõik,mis kätte puutub.[2] Sääljuures aitavad nad isegi vaenlasi elanikkudelt varustuse röövimisel.1701.a.alul esitab Lassdoni õpetaja kaebtuse Dahlbergile kellegi talupoja

---

1) Köpp -- lhk.205.
2) Köpp -- lhk.206.

Jaan Midsingi üle,kes olevat tunginud ühes kahe Saksi ohvitseriga tähendet kirikumöisa, võtnud säält köige parema hobuse ning söitnud sellega major Klodti möisa sihis. Ohtul tagasi tulles,ei ole ta ära andnud hobust.[1]

Talupojad olid ligemas kontaktis vaenlasega,käisid ringi mööda maad ning ostsid üles suurel hulgal vilja,et seda edasi toimetada saksilastele.[2] Ka muretsesid nad vaenlasele teateid Rootsi söjaväeosade seisukoha üle,mis tihti raskendas rootslastel vaenlaste tagasitörjumist.Leidub isegi juhuseid,et talupojad avaldasid vastupanu ega tahtnud teha midagi selleks,et takistada vaenlaste edasiliikumist.Vönnu kreisis seletasid koguni osa talupoegi,nad ootavad ära,kes saavutab maal ülemvöimu oma kätte,et selle järele võtta löpulikku seisukohta söjasündmustes,mispärast Karl XII andis käsu nendest üles puua köige mässumeelsemaid.[3]

Möni nädal pärast Narva lahingut andis Karl XII omast pääkorterist Laiuselt ligemad määrused

---

1) E.V.K. XX-19.

2) Anonüümkiri Dalnbergile 12.II.1701,E.V.K.XX-19

3) Schartau--lhk.53.

talupoegadest maamiilitsa asutamiseks.Selle kuninga määruse järele tuli anda söjaväkke iga ratsateenistuse üksuse päält 10 talupoega;möisad,mis olid vabastatud ratsateenistusest,pidid esitama ühe talupoja iga 15.adramaa päält.Sarnaselt moodustatud meeskond oleks jagunenud üksikute kreisside (Riia,Vönnu,Tartu ja Pärnu) järele nelja ossa, mille juhatajateks arvas kuningas kutsuda senini söjaväeteenistusest eemalejäänud ohvitsere.
Selle määruse väljaandmisega näitas kuningas,et ta ei olnud kaotanud usku talupoegadelt abi saamises vaenlastele vastupanu organiseerimisel,missugused lootused osutusid aga täideviimatuteks.[1]
Mitmed kuningalt tehtud korraldused näitavad,kuivört valitsus hoolitses selle eest,et võimaldada maarahvale täita nendele päälepandud uusi kohustusi.Nii pidid kodujäänud talupojad töötama ka nende eest,kes olid läinud sötta.Samuti anti ka söduritele vali käsk talupoegadelt mitte omavoliliselt rekvireerida nende hobuseid ega härgi.[2]

---

1) Schartau--lhk.52.

2) Schartau--lhk.53.

Talupoegade vastutulematus Rootsi valitsusele ning nende mässuline meelsus saksilaste sissetungimisel on seda enam imestamisväärt,et Rootsi aega veel praegugi tuntakse meie ajaloos "hää aja" nime all,eriti mis puutub talupoegade elamisolude parandamiseks läbiviidud uuendustesse.

Rüütelkonna vastupanemisel ei läinud Rootsi võimul küll korda luua siin Soome ja Rootsi eeskujul vabat talurahva seisust,jäid püsima veel rahva pärispöli kui ka teoorjus.Kuid selle kergenduseks[1] võeti ette üksikute maaosade ümbermöötmised ning nende väärtuse ümberhindamine,mille järele määrati öiglasemalt talupoegade maksu ja teokohustused, mis üles märgiti nönda nimetatud vakuraamatutesse.

Loomulik on,et sarnase valitsuse tegevuse tagajärjel kasvas ka üldiselt talupoegade materjaalne jõukus,mida töendavad 17.sajandi löpul väljaantud luksusseadused.

Nii ilmus 28.jaanuaril 1668.a.kindral-kuberner Claudius Totti poolt määrus talupoegade pulmade kohta,milles ligemalt piirati kutsutavate külalis-

---

1) Transehe-Roseneck--lhk.75-76.

te arvu kui ka nendelt tarvitavate jookide hulka proportsionaalselt talupoegade jõukusele [1]).

1696.a.uuendati sama määrus,mida Dahlberg kinnitas uuesti 4.märtsil 1697.a.väljaantud ordonantsis [2]).Viimane määrus äratab seda enam tähelepanu, et teatavasti oli 1697.a.suur ikaldus.

Ka toodleaegsed Rootsi võimukandjad Liivis konstateerivad rahva majanduslikku tõusu.Teatava triumfina kõlab see,kui kindral-kuberner Hastfer tähendab omas 2.oktoobril 1695.a.maapäevale esitatud ettekandes: " Aber niemahlen hat dass Licht des innerlichen veritablen Wohlstandes die Provinces Liefland so beständig überstralet, als unter der gottseligen und sorgfältigsten Regierung Jhrer Köningl.Maytt.unsers regierenden Allergnädigsten Königes". [2])

Vaatamata köikidele valitsuselt talupoegade seisukorra parandamiseks teostatud reformidele, tuli tegelikult talupoegade suhetes möisnikkudega esile veel palju väärnähtusi.Sellega on

---

1) Liefländische Landes-Ordnungen,Anno 1707,lhk.29
2) Liefländische Landes-Ordnungen,Anno 1708, lhk.672.
3) Schirren,Recesse--lhk.246.

seletatavad talupoegade sagedased kaebtused kuningale arendaatorite üle,mis valitsuselt leiti tihti olevat küllalt põhjendatud.

20.novembril 1694.a.andis Karl XI Hastferile käsu,et ta katsuks kõrvaldada põhjusi,mis sundisid talupoegi abi otsima valitsuselt arendaatorite vastu.Samuti tehti ka asehalduritele kohuseks revideerida mõisaid,et talupoegi ei koormataks niisuguste kohustustega,mis ei ole ettenähtud kontraktis.Ühtlasi andis kuningas ka määruse,et juhul,kui mõni arendaator peaks nõudma talupojalt rohkem makse,kui see oli kindlaks määratud vakuraamatus,tuli see tagasi maksta kahekordselt.[1]

Talupoegade kaebtused kuningale mõisnikkude üle ei tulnud üksinda kroonu vaid ka aadlikkude mõisatest.[2] Seisukord viimastes oli sedavõrt raskekem,et talupoegade otsekoheseks ülemaks oli siin mõisnik ise.Mõisate pärisomanikkudele oli jäänud veel palju õigusi talupoegade üle.Nendelt oli küll võetud õigus kohtumõistmiseks suurematest kriminaalsüüdistustes,kuid nad võisid müüa,pantida ja edasi kinkida talupoegi,nende naisi ja

---

1) Schartau-- lhk.10.
2) Schartau-- lhk.11.

lapsi ning ära võtta nendele kasutamiseks antud maatükid.[1]

Möisate pärisomanikkude ja talupoegade omavahelise vahekorra selgitamine oli seotud teatavate raskustega,sest iga valitsuse vahelesegamine tekitas aadlikkudes rahulolematust,nagu katsuë taks sellega kärpida nende eesöigusi.

Liivi aadlikud olid aga eriti tundelikud köige selle vastu,mis käis nende eesöigustatud seisukoha kindlustamiseks ning,nagu Hastfer seda ise kinnitas,igasugune manitsus kristlikumale ümberkäimisele talupoegadega tundus nendele privileegide kitsendusena.[2]

Sarnastel olukordadel on arusaadavad talupoegade sagedased pögenemised möisatest,et otsida paremaid elamisvöimalusi uutes kohtades.

Aadlikud kaebavad alatasa valitsusele linnade ja kroonumöisate üle,kes varjavad,ärapögenenud talupoegi.Nii esitavad rüütelkondlased 14.novembril 1668.a.kindral-kuberner Tottile kaebtuse Riia linna üle,kes keelduvat väljaandmast jooksikuid.[3]

---

1) Schartau--lhk.11.
2) Schartau--lhk.11.
3) Transehe-Roseneck--lhk.94.

1684.a.märtsi-ja juulikuus nõuavad aadlikud kroonumõisatesse ärapõgenenud talupoegade tagasitoomist.Sama aasta juulikuus esitatakse valitsusele uued kaebtused Riia linna üle talupoegade varjamise pärast.[1] Sarnaseid näiteid võiks esile tuua veel mõningaid.[2]

Talupoegade sagedased kaebtused valitsusele kui ka nende alalised põgenemised linnadesse näitavad,et nende seisukorra parandamiseks väljaantud määrused ei olnud tegelikult läbi viidud sarnasel kujul,kui see oli ette nähtud valitsuselt.Rootsi agraarpoliitika-tihe side reduktsiooni ja revisjoni vahel-oli loonud talupoegade ja mõisnikkude vahekorra õige pinevaks,tekitades arvamist,nagu põhjustaks talupoegade emantsipatsioon aadlikkude ruineerimist.[3] Aadlile,kes olid aastasadade kestel olnud piiramatuks valitsejaks talupoegade üle,tundusid eriti rasketena kõik need uued korraldused,mis ei riivanud üksinda nende priviligeeritud seisukohta,vaid töid endaga

---

1) Schartau--lhk.68.
2) Vt.Schirren,Recesse..... .
3) Eckardt--lhk.100.

ligi ka teatavaid majanduslikke pahesid.Nendel ei olnud enam võimalik kasutada talupoegade kui oma pärisorjade tööjõudu ainult isiklisteks huvideks ega nõuda nendelt makse ainult enda äranägemise järele.Loomulikult kandus seepärast aadlikkude viha esijoones just talupoegadele,selle vihatud Rootsi valitsuse hooldamisobjektile. Talupojad aga omaltpoolt lootsid leida toetust valitsuselt,et mitte järele anda aadlikkude nõudmistele.Sellest siis tekkiski nende omavaheline vaen.Töega toonitab Eckardt,et Rootsi valitsus oli teinud mõlemad seisused üksteise vaenlasteks, kinnitades eksiarvamist, nagu suudetaks parandada talupoegade olukorda ainult siis,kui on võetud mõisnikkudelt kõik nende õigused [1].

---

1) Eckardt -- lhk.100.
Ka Transehe-Roseneck toonitab,et reduktsioon oli kaudselt toonud palju kahju ka talupoegadele.Aadel oli materjaalselt hävitatud ning piidi seepärast vaatama talupojale kui ainsale tulualikale,et kindlustada oma eksistentsi. (Vt.Tähendet autori tööd " Gutsherr und Bauer in Livland im 17.und 18.Jahrhundert".)
Sarnaste väidetega ei saa täiesti ühineda,sest 17.sajandi lõpposa on üldiselt märgitset kui Liivi majanduslik tõusuaeg.Nii ei või olla juttugi aadli ruineerimisest reduktsiooni läbi. (Vt.Schartau--lhk.15, Eckardt--lhk.94).

Talupoegade vaenu aadlikkude vastu konstateerivad need tapmiskatsed,mida korraldati vihatud möisnikkude körvaldamiseks.

Huvitavaid üksikasju esitab kapten Otto Dietrich Wrangeli tapmine Torma kihelkonnas sügisel 1698.a. Tähendet kapten Wrangeli vastu,kes juhtis oma venna äraolekul majapidamist möisas,oli tekkinud talupoegadest ühes kupjaga vandeselts,nagu juba võib arvata, tema karmi ümberkäimise pärast nendega.[1] Oma kavatsuste täideviimiseks palkasid nad kaks vöörast talupoega,kes löid ühel ööl kapten Wrangeli surnuks.[2] Kuningliku öuekohtu otsusega möisteti mörtsukale (teine nendest oli ära pögenenud) kui ka kaassüüdlastele väga raske karistus.[3] Mörtsukale,kupjale,ja

---

1) Tartu maakohtu kirjas Dahlbergile 29.aprillil 1699.a.formuleeritakse kapten Wrangeli tapmise pöhjust järgmiselt: " ....einige dortige Erb und gesindes bauren samt den Cubpias sich zusammen verbunden obbemelten Capitain Otto Wrangel, umb seiner gebrauchten f l e i s s i g e n a u f s i c h t verledigt zu werden,umbs leben bringen zu lassen". (E.V.K. XV-13).

2) Tartu maakohtu kiri Dahlbergile 29.IV.1699, E.V.K.XV-13.

3) Üldse oli sellesse loosse segatud pääle kahe mörtsuka veel 10 teist isikut,nimelt:Rause Rein,selle naine Marret,kupjas Johan,Mauro Rein,Peso Rein, Rause Märt,Knipo Rein,Kedi Märt (Mert),Andres Thomas ja selle vennänaine Anne. (Vt.kuningliku öuekohtu otsust 22.IV.1699, E.V.K.XV-13).

kolmele teisele talupojale määrati " teistele eeskujuks ja iseendale ärateenitud karistuseks" raske piinasurm: selle järele kui neid oli kaks korda põletatud kätelt tuliste tangidega,tuli nende keha purustada rattal.Mõrtsuka surmamine pidi sündina kuriteo kohal,kuna teiste süüdlaste surmaotsuse täideviimispaikadeks olid määratud Tartu linna viivad maanteed.Kahele teisele kaassüüdlasele määrati 20 paari vitsahoope ning eluaegne sunnitöö.Kuritöö kaasteadlastele, mölder Rause Reini naise Maretile möisteti 16 paari ja Rause Märdi tütre Annele 8 paari vitsahoope.Kuritöö viimasele süüalusele,Kedi Märdile,et ta oli katsunud sumbutada süütegu,möisteti 20 paari vitsahoope ja üheks aastaks " publiqvea arbeit".

Sarnased karmid karistused olid möeldud talupoegi valitsuselt,et hirmutada möishikkude vastu omavoli tarvitamast. .Dahlberg andis Tartu maakohtule käsu süüaluste surmaotsus täide viia nii möjuval kujul,et see jäädavalt hirmutaks teisi toimida nende eeskujul.[1]

---

1) Dahlberg-Tartu maakohtule 3.V.1699, E.V.K. IV-37a.

Tähendet instruktsiooni andmine kuninglikule maakohtule on seletatav Dahlbergi lepliku suhtumisega Liivi aadlile.Dahlbergi sihiks oli võita oppositsioonilist aadlit Rootsi poole,seepärast tuli kõrvaldada köiki seesmistest oludes valitsevaid vastolusid,mis võiksid veel suurendada aadlikkude rahulolematust.Talupoegadelt möisnikkude vastu tarvitatud vägivalla karm allasurumine pidi näitama aadlikkudele,et valitsus tegutseb öiglaselt ka nende suhtes.Sellega äratati aga talupoegades vihavaenu valitsuse vastu.Arusaadav on,et tähendet kihelkonnas pärast kaaslaste surma talupojad ei vaadanud enam hääl meelel Rootsi võimudele.

Talupojad ootasid vaid ainult parajat silmapilku,et vabaneda möisnikkudest kui ka rootslastest,kes olid küll parandanud nende majanduslikku seisukorda,kuid polnud siiski neid löpulikult päästnud möisnikkude survest.[1] Soodne juhus selleks osutuski saksilaste sissetungimisel.

---

1) Wernich süüdistab talupoegade mässus ainult aadlikke,sest allasurutud rahvas ei ttundvat mimgit armu.Wernichi väide,et rootslased ei ole absoluutselt midagi teinud talupoegade kasuks,ei ole millegagi pöhjendatav.Tuletagem selleks meelde vaid Rootsi valitsuselt talupoegade seisukorra parandamiseks läbiviidud uuendusi.(Vt.Wernich--lhk.195).

Kordus seesama nähtus,mis sündis 1639.a.ooberst Bothilt ettevõetud retkel Liivisse.[1] Mitmed sajad talupojad ühinesid ooberst Bothiga ja hakkasid rüüstama mahajäetuid mõisaid Pärnu ja Kokenhuseni ümbruses.Põhjust selleks oli andnud 1638.a. ettevõetud maade revisjon,mis puudutas ka talupoegade maksukohustusi,millise korralduse läbiviimisel olid esile tulnud nii mitmed väärnähtused.Rahulolematu element lootis leida seisukorra paranemist üldiste olukordade muutumisel,mille teostamiseks avanesid võimalused vaenlaste maletungimisega.

Samuti ei saa ka näha saksilaste sissetungimisel talupoegadelt alatud mässulisest liikumisest mingit poliitilist alust ega või tõlgitseda vaenlastele ülesnäidatud sümpaatia avaldusi nende soovidena liituda just Poola riigiga,seda võiksime vast konstateerida ainult aadlikkude kohta.Talupojad olid tol ajal kultuuriliselt veel liig madalal tasapinnal,et võida iseseisvalt orienteeruda poliitilistes küsimustes.Tegelikult oli nendel

---

1) A.Seraphim,Des Obersten Both Anschlag auf Livland.... lnk.7 I.

ükskõik,kelle kätte sattus Liivi,kui ainult seetõttu paraneks nende olukord.Selle teostamist loodetigi saada saksilastelt.

Saksilased ise õhutasid meelituste ja lubadustega talupoegi üle tulema nende ridadesse. Omis suhetes talupoegadega esinesid nad alati vastutulelikkudena,mis nendele võitis küllalt poolehoidu.22.veebruaril Flemmingilt väljaantud patendis elanikkudelt nõuetava kontributsiooni kohta tehakse erand talupoegadele ning keelatakse kõvasti ära nendelt sisse nõuda patendis ettenähtud kontributsiooni.[1] Talupoegadelt toodud proviandi eest maksid vaenlased kõrgemat hinda, kui seda oleks saadud rootslastelt,ning söötsid ja jootsid neid veel päälekauba.Seepärast pole ka imestada,kui talupojad viisid iga päev toiduaineid,puid ja heinu vaenlaste laagrisse. Sarnase nähtuse ärahoidmiseks esitati Dahlbergile kaebtus Rootsi sõdurite üle,kes vägivaldselt võtvat talupoegadelt ainult vähese tasu eest linna müügikstoodud kaupu.Kui see nii edasi kestab,olevat karta,et talupojad viivad kõik omad

---

1) E.V.K. Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.

saadused vaenlasele nimg ei too enam midagi linna.[1]

1701.a.alul esitas Strömfeld kaebtuse Rootsi söjaväelaste üle,kes rekvireerivat talupoegadelt omavoliliselt hobuseid ja härgi.Karl XII keelas ära niisuguse omavoli tarvitamise,kuid küsitav on,kuivört tegelikult kinni peeti sarnastest valitsuse määrustest.[2] Sellega möjusid ka Rootsi söjaväelased ise suurel määral selleks kaasa,miks talupojad sümpatiseerisid vaenlastele.[2]

Teisiti kujunesid olukorrad venelaste sissetungimisel.Talupojad ei keeldu nüüd üksinda andmast oma kaasabi vaenlastele,vaid vötavad ka

---

1) Anonüümkiri Dahlbergile-20.III.1700,E.V.K.XX-20
2) Schartau -- lhk.53.
3) 9.märtsil 1702.a.kaebab Adrian Virginius Otepääst Dahlbergile metsikute Soome ratsanikkude üle,kes hulguvad ümber,rüövivad ja varastavad köike,mis aga kätte satub,tungivad isegi elanikkude kallale,surmavad ja peksavad neid. Talupojad olevat meeleheitel,ja paljud nendest on seletanud,nad lähevad venelaste poole ning paluvad nendelt kaitset.(Sitzungsberichte 1921.....lhk.49-50).

ise aktiivselt osa venelaste röövsalkade tagasitörjumisest.Siit ja säält kuuldub koguni kiitvaid otsusi talupoegade vastupidavusest. 29.oktoobril 1700.a.kirjutab probst Glück Marienburgist Dahlbergile,et kohalikud talupojad olevat senini näidanud end alati ustavatena ning sönakuulelikkudena. Nad ei olevat keelnud oma kaasabi andmast kas olgu see teede korraldamisel,või piiride valvamisel. Ei vöivat kahelda,kui esitataks veel suuremaid nöudmisi talupoegadele,et nad ei oleks kohe valmis täitma neid.[1] Samuti teadustab 1700.a.löpul ka Adrian Virginius Otepääst,et talupojad on valmis end varustama relvadega ja ühinema söjaväega.[2] Söja edaspidise kestvusega hädaohu suurenemisel moodustavad talupojad juba iseseisvalt omaette meeskonde,mis tihti edukalt vöitlevad vaenlastega. Siinjuures ei või arvata,nagu oleksid mingisugused poliitilised kaalutlused või koguni söbralikkus Rootsi vastu möjutanud talupoegi välja astuma vaenlaste vastu.Nad olid vaid sunnitud seda tegema, et päästa end ja oma varandust venelaste eest,kes

---

1)B.M. 41-- lhk.612.

2)Sitzungsberichte 1921,--lhk.43-44.

käisid metsikult ümber vallutet maa elanikkudega.[1] Oleksid venelased muutnud oma söjapidamise taktikat,oleksid ka talupojad suhtunud nendele teisiti. Schlippenbach nimetab talupoegi kelmideks,kes hoidvat rohkem Vene kui Rootsi poole.Et neid öhutada välja astuma venelaste vastu,soovitab ta saata salkkond södureid Venesse,et need sääl pöletamise ja rüüstamisega ässitaks venelasi seda tegema veel suuremal määral Liivis.Selle üle vihastuksid siis talupojad ning hakkaksid vastu panema vaenlasele.[2]

Sarnastest olukordadest väljakasvanud talupoegade söjalist kaasabi ei suutnud tarvilisel määral ära kasutada Rootsi valitsus.Talupoegadel puudusid niihästi relvad kui ka vastavad juhid. Aadlikud keeldusid kategooriliselt juba Riia konvendil vötmast oma kätte talupoegadest miilitsa asutamise.Nimetada vöib vaid ainult möningaid

---

1) Venelased pöletasid maha terved külad,vedasid elanikke vangi,tapsid neid. Probst Glücki arvates väärivat venelased rohkem rüövlite kui södurite nime.(Vt.B.M.41-- lhk.684).

2) Schlippenbach-Skytte'le 25.XI.1700,E.V.K.XX-12b.

kirikuõpetajaid,kellel on teatavad teened talupoegade organiseerimisel. Selle selgitamiseks Vaatleme ligemalt,milles seisis Liivi õpetajate tegevus 1700.a.

Üldiselt tuleb konstateerida,et vastandiks aadlikkudelt ja talupoegadelt avaldatud oppositsioonilise meelsusele,tegutsesid Liivi õpetajad erilise energiaga Rootsi huvides.Eriti tuleks siin mainida Otepää õpetajat Adrian Virginiust. Keset üldist segadust,mis tekkis piiril 1700.a. lõpul venelaste sissetungi ootel,on Virginiuse esimeseks mõtteks,kuidas saaks maa kaitseks kaasa tõmmata võimalikult suuremal arvul talupoegi. Need otsused,millele ta jõuab,erinevad täiesti Schlippenbachilt tehtud ettepanekust.Mitte venelastelt maa laastamisega ning elanikkudega tapmisega ei peaks sundima talupoegi astuma söjaväkke, vaid esijoones tuleksid körvaldada köik põhjused, mis takistasid talupoegadel täitmast seda.Selleks esitab Virginius 11.novembril 1700.a.Dahlbergile pikema kava[1],milles leidusid nii mitmedki tähtsad näpunäited valitsusele.Virginiuse arvamisel seisid

---

1) Sitzungsberichte 1921,-- lhk.43-44.

need põhjused,mis ei võimaldanud talupoegadele osavõttu söjalisest tegevusest,söjasviibiva talupoja ja möisniku vahekorra selgitamatusest.Ei olnud võimalik talupojal olla korraga söjas ning samal ajal täita ka omi kohustusi möisniku vastu. Teiseks,talupoeg pidi sötta minnes kodust ligi võtma proviandi enda kui ka hobuse jaoks,missugune asjaolu aga raskendas tal maksta möisnikule köiki temalt nöutuid makse.Seepärast soovitaski Virginius valitsusele teha korraldust,et talupoeg oleks vabastatud maksude maksmisest kui ka teoorjusest söjas viibimise ajal.Et aga möisnikult ei võidud võtta köiki töötegijaid,leidis ta köige kohasema olevat kutsuda söjaväkke igast möisast teatav arv talupoegi proportsionaalselt selle maa suurusele.

Virginiuse ettepanekud ei jäänud tähelepanemata valitsuselt ja on väga võimalik,et nende eeskirjade järele Karl XII andiski välja 1701.a. alul juba eelpool nimetatud määrused talupoegadest miilitsa asutamise kohta,kui ka need korraldused, mis kohustasid kodujäänuid talupoegi töötama söjas-

viibivate eest.

Virginius võttis ka tegelikult osa maakaitse korraldamisest venelaste vastu,ühutas selleks ümbruskonna elanikke,kogus neid kokku ning paigutas nendest moodustatud meeskonde Rootsi söjaväe osadesse. Tänu omale isiklikule möjule võis ta seda edukamalt töötada eriti just talupoegade keskel,kes,nagu ta ise tähendab seda,tundsid ta vastu suurt usaldust.[1] Virginiuse energiline tegutsemine äratas ka valitsuses tähelepanu.5.detsembril 1700.a.avaldab Dahlberg Virginiusele kiitust ta püüete eest julgustada talupoegi vastupanu avaldamiseks vaenlase-le.[2] Missuguseid tagajärgi ta saavutas sel alal söja esimesel aastal,on raske selgitada ligemate teadete puudusel.Kuid et ta tegevus vaenlastele vastupanu organiseerimisel ei olnud tähtsuseta, näitavad venelaste ütelused,kes kutsusid Virginiust ta vahvuse ja osavuse tõttu " talupoegade päälikuks[3]. Sellega on ka seletatav venelaste vaen Virginiuse vastu,mis põhjustas ta traagilise surma Tartus

---

1) Sitzungsberichte 1921,--lhk.44-45.
2) Dahlberg-Virginiusele 5.XII.1700,E.V.K.IV-38b.
3) Vt.V.Reiman,Adrian Verginiuse surma mälestuseks. Sirvilauad 1907,--lhk.1-14.

juunil 1706.a.[1] .

Tähelepanuväärt teened Rootsi hüvides tegutsemisel on ka probst Ernst Glückil Marienburgist.Kahjuks on aga säilinud nii vähe teateid ta tegevuse kohta 1700.a.,et võimata oleks anda sellest kujukamat ülevaadet.Kuid ka käesolevate väheste andmete põhjal ei saa jätta tähendamata seda juhtivat osa,mis probst Glück on etendanud kaitsesalkade korraldamisel kasakate röövsalkade tagasitõrjumiseks.1700.-1701.a.kestel saadab ta Dahlbergile täpseid teateid[2] söjalise seisukorra üle Marienburgis ning sääl valitsevast meelolust.Ta on täpselt informeeritud köikidest söjategevusse puutuvatest küsimustest,milline asjaolu võimaldab tal juntida valitsuse tähelepanu nende puuduste körvaldamiseks,mis takistasid kaitsta edukalt maad vaenlase vastu.

---

2) Vt.Probst Glücks Berichte aus Marienburg an den Generalgouverneur Grafen Dahlberg vom Jahre 1701,mitgeteilt von Dr.Fr.Bienemann. (Baltische Monatsschrift, 41. Bamd,Reval 1894).

1) Gadebusch-- lhk.408.

Nii palub ta 29.oktoobril 1700.a.Dahlbergilt abiväe saatmist Marienburg'i,et sellega julgustada talupoegi välja astuma vaenlase vastu.Sarnased talupoegade vöitlusse ühutamiseks abivägede palumised korduvad ka söja edaspidisel kestusel,mis näitavad selgesti,kuivört probst Glück hoolitses selle eest,et rakendada talupoegadelt saadud kaasabi riigi kaitseks.

Nii olid piiri ligiduses elutsevad öpetajad aktiivselt tegevuses,et vaenlaste edasitungi takistamisega kindlustada Rootsi vöimu Liivis. Seepärast ei saa kuidagi ühineda Wernichi väidetega,nagu oleksid Liivi öpetajad olnud Rootsi vastased [1]. Saksilaste sissetungimisel pögenevad küll öpetajad,jättes maha omad kogudused, mispärast Dahlberg oli sunnitud koguni avaldama nendele valju noomituse [2]. Kuid sellest sündmusest ei või veel järeldada öpetajate mitteustavust Rootsile. Pögenemine oli maal üldine ning arusaadav on,kui ka öpetajad vaenlaste ootamatu kallalekippumisega

---

1) Wernich--lhk.195.

2) Vt.Dahlbergi patent 29.II.1700, Livl.Gouv.-Regierungs Patente 1696.-1703.

tekkinud üldises segaduses jätsid maha omad asukohad.Otse selle vastu näeme,et juba 1700 a. alul on nad valvel Rootsi võimu eest.Tuletagem selleks meelde vaid Vastseliina õpetajalt Thielelt Dahlbergile saadetud hoiatusi venelaste eest. Jsegi Liivi seesmiste sündmuste jälgimisel,aadli äraandlikkude sepitsuste paljastamisel esinevad õpetajad ustavate Rootsi alamatena.Nimetada võiks siin juba mainitud Johann Neudahli teadaannet Dahlbergile major Klodti ja ta poegade kontaktisolemisest Patkuliga.Sellega osutusid õpetajad möisnikkude poliitilisteks vastasteks,mis ei jätnud esile kutsumata nende omavahelist vaenu. Nii teatab 1702.a.alul Helme õpetaja Erasmus Pegau Dahlbergile,ta olevat oma kogu maal tuntud truualamliku ustavusega kuningliku majesteedi vastu saavutanud endale palju vaenlasi,mille üle aga ta ei kohkuvat veel [1]. Nende vaenlaste all möistab ta muidugi aadlikke,sest vaevalt on möeldav,et

---

1) Pegau-Dahlbergile 13.IV.1702.E.V.K. XX-19. Ka Dahlberg ise kiidab Erasmus Pegau truudust, kes on hoolega laiali saatnud väljaantud plakaate ja kelle energilisel initsiatiivil,on kogutud tüse meeskond. (Dahlberg-Pegau'le 14.III.1700.E.V.K. IV-38a).

tol ajal oleks arvestatud talupoegade arvamis-
tega.Ka eelpool kirjeldet Ascheradeni õpetaja
Rederi ja parun Schoultzi omavahelisel tülil
ei puudunud poliitiline alus.

Aadliga tekkinud konflikti tagajärjel kanna-
tasid õpetajad majanduslikkude raskuste all.
Möisnikud keeldusid nendele maksmast tasu,mis
nad olid kohustatud andma nende ülalpidamiseks.
Ei aidanud isegi valitsuse käsud,et viibimata
rahuldataks õpetajate palganõuded.Sarnastel
olukordadel on ka arusaadav,miks õpetajad tihti
kannatavad puudust ning avaldavad rahulolematust
möisnikkude hoolimatuse üle,kuidas nad suhtuvad
valitsuselt antud käskudele.Kui kaua tuli oода-
ta tasumata jäänud palga kättesaamist,näitab
Luhde õpetaja David Reinekeni kaebtus Dahlber-
gile.[1] Veel aprilli lõpul 1702.a.pole talle möi-
saomanikud öiendanud seda völgujäänud tasu,
mille sissenöudmiseks kreisifoogt Krebs tegi
tarvilikke korraldusi juba 1701.a.alul.

---

1) Reineken (ka Reinecken voi Renikenyt.Napiers-
ky- IV--lhk.9.)-Dahlbergile 21.IV.1702,
E.V.K.XX-19.

Sel puhul kirjutab Reineken 21.aprillil 1702.a. Dahlbergile: " Minu palga öiglusetu kinnipidamine,millest pean elama,ei ole üksinda taevakisendav patt,vaid ka häbistav despekt kõrgema võimu ees,et selle mitmekordsed käsud ja korraldused ei ole sugugi maksvad minu võlgnikkude juures[1].

Liivi õpetajate rootsimeelsus sai nii mõnelegi nendest saatuslikuks vaenlastelt maa vallutamisel.Oleme juba nimetanud Adrian Virginiuse kurba saatust. 1702.a.vangistasid venelased probst Ernst Glücki Marienburgist,Samasuguse saatuse osaliseks said ka mitmed teised õpetajad. Nimetada võiks Bartholomäus Rederit,Johann Neudahli, David Reinekeni ja Johann Heinrich Thiele:t.[2]

---

1) E.V.K. XX-19.

2) Üksikasjalisemaid teateid nende kohta esitab Napiersky omas "Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland,Riga 1843.

Olles ligemalt käsitanud aadlikkude,talupoegade ja kirikuõpetajate poliitilisi vaateid 1700.a.,selgitame,kuidas suhtus Liivi kodanikkond tol ajal asetleidvatele sündmustele.

Liivi kodanikkonna seisukoha võtmine 1700.a.alanud võitluses oli erilise tähtsusega niihästi Rootsi kui ka Patkuli huvides.Liivis asuva Rootsi söjaväe vähesuse töttu olenes linnade kaitsemine suurel määral kodanikkudelt saadavast kaasabist.Ka võisid kodanikud kaubitsemisel saadud varanduste rohkusel aineliselt tuntavamalt toetada valitsust,kui seda oleksid suutnud teha aadlikud või talupojad.Siinjuures tuleks esijoones nimetada Riia linna,kui tähtsaim ja kindlustatuim punkt Liivis.Seepärast langeski saksilaste operatsiooni raskuspunkt Riia vallutamisele,mille önnestumisest või ebaönnestumisest rippus ka nende söjakäigu edaspidine saatus.Flemming ja Patkul püüdsid meelitada Riia kodanikke salajate saadikute kaudu oma poole,lubades nendele,kui läheks ainult korda

möjutada Dahlbergit,et see kapituleeriks,samasuguseid öigusi nagu oli Danzigil,ühes köikide eelmiste privileegide restitueerimisega ja seni-ni Rootsi kuningale makstud maksude tuntava vähendamisega [1]. Sellele järgnes 23.märtsil 1700.a.Varssavist väljaantud kaitsekiri,milles August II töotas oma kuninglikku kaitset köikidele Liivi linnadele ja sääl kaubitsevatele välja-maalastele (hollandlasteleja inglastele),kaubanduse vabadust ja muid teisi hüvesid,ähvardades aga täiestiä ära hävitada neid linnu,kus kodanikud peaksid hakkama talle vastu panema [2].

13.aprillil 1700.a.ilmus "Europäische Relationis № 30" teade Miitavist saadetud sönumite pöhjal,et Riia magistraat ja kodanikud on pidanud vaenlastega läbirääkimisi linna üleandmise tingimustest [3]. Valitsuselt lükatakse kategooriliselt tagasi sarnased Riia kodanikkude

---

1) Nordberg I -- lhk.137.
2) Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv E.V.K.
3) Anonüümkiri aprillist= 1700.a.E.V.K.IV-38a. Vt.ka"Bericht eines Curländers,Mitau 2.IV. 1700";E.V.K.Eestimaa kindral-kuberneri arhiiv.

süüdistused,nähakse nendes vaid vaenlaste ala-
tut laimu. 19.aprillil 1700.a.kirjutab
Dahlberg Cnypercrona'le Danzigi,et linnas valit-
seb täielik üksmeelsus garnisoni ja kodanikkonna
vahel,kes on otsustanud ohverdada oma elu ja
varanduse kuninga ja isamaa eest.[1]
Kuigi nende valitsuse teadetele tuleb suhtuda
ainult teatavate reservatsioonidega (oli ju
valitsuse huvides varjata linna äraandlikke
plaane),on siiski vähe põhjuseid arvamiseks,
et vaenlaste meelitused oleksid leidnud soodsat
pinda Riia kodanikkudes,nagu seda konstateerib
Wernich.[2] Oli juba üldiselt teada,et saksilaste
söjalisse ettevöttesse oli segatud Patkul,kes
tegutses Liivi aadli huvides.Aadlikkudega kompro
missi saavutamiseks võis kodanikkonnal olla
küll vähe tahet ning loo tust,kui arvestada
nende endiste omavaheliste suhetega.

Riia linna ja aadlikkude vahel oli valitse-

---

1) E.V.K.IV-38a.
Vt.ka Dahlbergi kiri Cnypercrona'le 26.IV.
1700, E.V.K.IV-38a.

2) Wernich -- lhk.204.

nuid alaline vaen,mida osaliselt tulebpidada juba ordult linnaga peetud võitluse jatkuks.[1] Majanduslikult kui ka kultuuriliselt progreseeruv kodanikkond nihkus järk-järgult ikka enam esiplaanile avalikus elus,millist asjaolu ei võinud aga sallida aadel.Nii võistlesid need mölemad seisused üksteisega,püüdes kumbki nendest saada omale suuremaid öigusi linna juhtimisel.Eriliseks tuliöunaks aadli ja kodanikkonna vahel oli Stephan Bathory ajalt eksisteeriv linnuse krahvi kohus.Aadlile tundus häbistava alandusena,et ta liikmed Riias allusid kodaniku kohtumöistmisele.Kodanikud omaltpoolt kaebasid aadlikkude üle,kes rikkusid nende öigusi ning käisid nendega unkelt ümber avalikkudel pidustustel.[2]

Rootsi kuningatele linna vabanemispüüdeid aadlik- ülemvöimult soodustav poliitika suurendas veelgi nende omavahelist konflikti.Nii tösteti Oliva

---

1) Mettig, Geschichte der Stadt Riga--lhk.343.

2) Mettig, Geschichte der Stadt Riga--lhk.344.

rahu järele,tänuks linnalt ülesnäidatud vastupidavuse eest võitluses poolakate ja venelaste vastu, Riia raehärrad aadli seisusse ning nimetati linn äsimeseks pärast Stokholmi [1] .Sellega muutusid Riia juhtival kohal asuvad kodanikud aadlikkude rivaalideks,kes pretendeerisid nende eesöigustatud seisukohale.Olukord halvenes veelgi 17.sajandi löpu poole.Karl XI aadli vastane poliitika andis linnale uut hoogu oma öiguste maksmapanemiseks, mis tundus eriti valusana aadlile,kes oli ise kaotanud oma poliitilise iseseisvuse.Aadlikkude vaen linna vabaduse vastu ilmneb köige markantsemal kujul Patkulis eneses.Ta näitas avalikult oma viha linna vastu,käis brutaalselt ümber linna esindajatega ning levitas nende konta ebaöigeid süüdistusi.Linnalt saadeti selle üle kaebtus kuningale,kuid nendel pönjustel tekkinud protsess tuli katkestada Patkuli Stokholmi ärasöitmise pärast [2] .

Vaevalt oleks võinud nüüd linn,kui olidmöö-

---

1) Mettig, Geschichte der Stadt Riga --lnk.337.
2) Mettig, Geschichte der Stadt Riga --lnk.351-352.

dunud vaid möned aastad eelpool tähendatud vahejuhtumisest,loota samalt Patkulilt suurte lubaduste teostamist.Töeliselt oligi Patkul möelnud neid lubadusi ainult abinöuna,et meelitada linna alluma vaenlasele.Augustiga sölmitud kapitulatsioonis toonitatakse rüütelkonna ja kodanikkonna vahekorda käsitavas punktis köikide privileegide ja benefiitsiate äravötmist linnalt ning nende ülekandmist Liivi rüütelkonnale[1]. Tähendet kapitulatsioonist avaldati kohe pääle söja lahtipunkemist möned eksemplarid trükis, milles aga vastav punkt ilmus muudetud kujul. Siin ei räägitud enam eesöigustest ega nende äravötmisest,vaid mainiti ainult uute korralduste vajadust,mis kindlustaksid Riia linna kaitseabinöusid.[2] Sellega lootis Patkul vöita omale poolehoidu linnas.Kuid tegelikult pole märgata mingit sümpaatia avaldust Patkulile.Eriti ilmneb see Riia linnalt ja kodanikkonnalt nöutud Patkuli vastase deklaratsiooni andmisloos.

---

1) Bunge VII--lnk.18.
2) Das Jnland № 42.

21.juunil 1700.a.,sellega samal päeval,mil rüütelkonnale ette kanti " Nohtwendige Puncta" esitas Dahlberg linnale nöudmise,et linn ja kodanikkond esitaks deklaratsiooni,mis asetaks Patkuli kogu ilma ees häbisse.[1] Dahlbergi nöudele oli linn palju vastutulelikum kui aadel.Oldi kohe valmis andma sellekohast seletust.Vaielused tekkisid vaid ainult küsimuse ümber,kuidas anda seletust.Puhkes[2] esile jälle endine vastolu linna aristokraatse ja demokraatse elemendi- rae ja gildide- vahel.Raad nöudis,et kodanikkond annaks eraldi seletuse,kodanikud aga ei suutnud aru saada nendest pöhjustest,miks raad keeldub andmast nendega ühist seletust.Vaielused venisid pikale ja alles 16.augustil 1700.a.sündis deklaratsioonide allakirjutamine. 24.augustil esitati juba löpulikult rae ja gildide seletused Dahlbergile[3]. Ka Dahlbergil ise on linna vastu Patkuli asjus palju suurem usaldus,kui seda vöiksime

---

1) Dahlberg-Riia linnale 21.VI.1700,E.V.K.IV-38a.
2) Buchholtz -- 159.
3) Buchholtz -- 159.

konstateerida rüütelkondlaste kohta.Riia konvendil seab ta isegi linna aadlile eeskujuks,kiites linna otsekohest nõusolekut Patkuli vastu soovitud seletust.

Dahlbergi usaldus linna vastu ei olnud sugugi põhjendamatu.Kodanikud ei olnud üksinda tegevad linna kaitse korraldamisel (väga küsitav on,kas ilma nende kaasabita oleks Dahlberg suutnud vastu panna vaenlasele),vaid nad püüdsid ka ise näidata oma truudust kuninga vastu.

Kuninga maabumisel Pärnus korraldati Riias 14.oktoobril 1700.a.tänujumalateenistus ning kuninga tervitamiseks saadeti eriline deputatsioon,mis koosnes bürgermeistrist Johann von Oettingenist, raehärrast von Benkendorfist ja kahest gildide esindajast.Dahlberg andis nendele ligi linnale väga meelitavas toonis koostatud soovituse,milles kiideti kodanikkude sõnakuulelikkust ja vastutulelikkust.[1]

---

1) Dahlberg-kuningale 15.X.1700,E.V.K. IV-38b. Samal ajal saatis ka Eestimaa rüütelkond ja Tallinna linn omad saadikud Pärnu.Esitatud ei olnud üksinda Liivi rüütelkond.Sel puhul saadab Dahlberg 20.oktoobril 1700.a.kuningale vabanduse,tähendades,et rüütelkondlastel ei

Dahlbergi kiitev otsus Riia kodanikkude ustavusest tundub olevat väne liialdatud.

Töeliselt ei võinud Rootsi sõbralikkus olla nii väga sugavasti juurdunud Liivi kodanikkonnas.

Karl XI absolutistlikus suunas läbiviidud laiaullatuslised reformid puudutasid ka linnade huve,mis soodustas kodanikkonna ühtlustunde lõtvenemist Rootsiga.Linnad olid nagu rüütelkondlased ki tuntaval määral kannatanud reduktsiooni all. Riia linn üksinda kaotas peaaegu kõik omad suuremad mõisad,mis olid doneeritud endistelt Rootsi kuningatelt [1]. Mõisate tagastamisega kaotasid linnad oma tähtsama sissetuleku allika,missugune asjaolu mõjus aga takistavalt linna vabale arenemisele.

---

olnud võimalik kõige parema tahtmise juures valida omi esindajaid Pärnu saatmiseks,sest kuningliku määrusega on nendel keelatud ilma sellekohase loata igasuguse koosoleku pidamine.Seepärast olevat rüütelkondlased palunud Dahlbergi esitada nende nimel vabandus,et kuningas ei paneks pahaks nende äraolekut.Kui nendele lubataks kokku tulla, võiksid nad veel saata deputatsiooni Pärnu. (E.V.K. IV-38b.).

1) Mettig, Geschichte der Stadt Riga--lhk.351.

Ka seesmistes korraldustes said linnad tunda kuninga autokraatset meelsust,mis ei võinud sugugi meeldida autonoomse valitsuskorrale püüdvale kodanikkonnale.Eriti võiks ses suhtes mainida Riia linna. 1681.a.tenti linnale noomitus loata katekiskmuse väljaandmise pärast.ning 1688.a.vähendati märksa linnakonsistooriumi õigusi.Sellekohase protesti avaldamisel vastati kuningalt,et linn peaks tulevikus hoiduma kuninglikkude korralduste kritiseerimisest ning alluma alandlikult köikidele sarnastele määrustele[1].

Lisaks valitsusega 17.sajandi lõpul tekkinud vastolule tuli veel puht rahvuslik küsimus, mis osutus tähtsaks teguriks kodanikkude moraalseks eemaldumiseks Rootsist.Linnaelanikud olid enamikus rahvuselt saksalased,valitsuse esindajad aga rootslased.See natsionaalne vahe ei jätnud esile kutsumata nende omavahelisi konflikte,mis esinesid kaunis teraval kujul Pärnu linnavalitsusel ülikooliga.Raad ei tahtnud tunnustada ülikoolilt esitatud Rootsi elemendi ülemvõimu ning loobus

---

1) Mettig,Geschichte der Stadt Riga--lhk.350.

koguni rootsi keele tarvitamisest avalikus läbikäimises ülikooli valitsusega [1]. Nähtavasti oli ka kodanikkude keeldumine korterite andmisest ülikooli personaalile ja üliõpilastele osaliselt tingitud natsionaalsest vaenust rootslaste vastu [2].

Niisiis leidub mitmeidki põhjusi arvamiseks, et kodanikkude ustavus oli tingitud osaliselt olude mõjust. Kodanikud olid sunnitud end näitama Rootsi ustavate alamatena, et saada kaitset Patkuli kui ka idast ähvardavate venelaste vastu. Patkulilt oli oodata ainult negatiivset, veel vähem võidi loota midagi hääd Venest, seepärast tuli paratamatult leppida Rootsiga. Nii on see suuremal määral selgitatav kodanikkude isikliste huvidega, kui nad söja lahtipuhkemisel võtavad energiliselt osa linna kaitmisest. Esimese hädaohu möödumisel hakkavad nad juba protesteerima nendelt seaduspäraselt nõutud kohustuste vastu. Elanikud keelduvad valvepostidel käimast ja on

---

1) Schneider--lhk. 187.
2) Schneider--lhk. 189.

sönakuulmatud valitsuselt antud käskude täitmisel.Nagu rae protokollidest näha,nõudsid Tartu elanikud juba märtsi alaul 1700.a.valvekorra kaotamist.Raad esitas sellekohase kodanikkude nõudmise komandant Skytte'le,kes ei võtnud seda aga sugugi kuulda[1]. Vaatamata sellele,ilmuvad kodanikud valvekorrale väga korratult;mõned ei tule üldse,vaid saadavad asetäitjad,ise aga lähevad jalutama (spazieren gegangen)[2].

Samuti püüavad ka linnad kõrvale pöigelda sõjaväele varustuse muretsemisest. 1.aprillil 1700.a. kaebab Skytte Dahlbergile,et Tartu linn ei ole nõus andma läbiminevale Vellingki väele toidumoona linna patrimoniaal kui ka kirikute mõisatest,põhjendades oma keeldumist kuningatelt saadud privileegidega,mille järele tähendet mõisad olid vabastatud igasuguste kohustaste kandmisest, Skytte arvamisel ei võiks käesoleval juhul vabastada linna sarnasest väikesest kontributsioonist, mida on kohustatud eranditult kandma köik mõisad terves kreisis.Päälegi olevat abiväqi määra-

---

1) Tartu rae prot.1.III.1700, T.L.A.
2) Tartu rae prot.12.IV.1700, T.L.A.

tud niisama Tartum linna kui terve maa kaitseks.[1] Dahlberg pooldas täiesti Skytte vaateid.Veel samal päeval,kui oli Riga saabunud Skytte kaebtus, kirjutab ta väga asjalikus toonis Tartu raele, tähendades,et linnal ei olevat mingit põhjust toetuda oma privileegidele,kui küsimus on sarnasest üldisest kohustusest,nagu Soome abiväele varustuse muretsemine,millest peavad köik osa võtma.[2] Ka Riia kaupmehed ei taha müüa söjaväele nahku, ja kui nad seda teevadki,siis ainult väga körge hinna eest.Seepärast oli Dahlberg sunnitud andma Riia raele käsu,kutsuda kokku köik linna kaupmehed, nendelt järele pärida,kui suured on nendel nahkade tagavarad,ning saadud andmete kontrollimiseks panda toime läbiotsimised linnas.Leitud nahkade tagavarad tulevad kohe rekvireerida odava hinna eest kroonule.Siinjuures tuleb eriti ära märkida, et Dahlberg keelab ära võtta midagi ilma vastava rahalise tasuta.[3]

---

1) Skytte-Dahlbergile 1.IV.1700, E.V.K.XX-12.
2) Dahlberg-Tartu raele 4.IV.1700,E.V.K.IV-38a.
3) Dahlberg-Riia raele 5.XII,1700,E.V.K.IV-38b.

Sõjaväe varustamiseks määratud kontributsiooni sissenõudmisel on kodanikud vastutulematud valitsusele.Ligemaid andmeid selleks leiame Tartu rae protokollidest.

11.juulil 1700.a.kaebavad kontributsiooni sissenõudjad linnavalitsusele raehärra Olrau üle,kes ei olevat rohkem andnud kui ainult 20 taalrit. 8 ½ võlgujäänud taalrit keelduvat ta maksmast. Samasugune kaebtus esitatakse ka bürgermeister Meyeri äbikaasa üle,kes ei tahtvat üldse midagi anda kroonule.Vastavalt nendele kaebtustele otsustab linnavalitsus nõuda raehärra Olrau'lt veel 4 taalrit,kuna bürgermeister Meyeri abikaasa peab viibimata õiendama oma võla,vastasel korral antakse selle sissenõudmine kohtuvõimudele.[1]

Oktoobrikuus 1700.a.korduvad uued kaebtused kodanikkude üle,kes ei ole veel tasunud kõike nendelt nõutud kontributsiooni.Linnavalitsus otsustab pikendada maksu tähtaega veel 8 päeva võrra,lubades siis juba anda asjale seaduslikku käiku.[2]

---

1) Tartu rae prot. 11.VII.1700, T.LA.

2) Tartu rae prot. 19.X.1700, T.L.A.

Eriliseks vaidlusobjektiks kodanikkudel valitsusega on korterite küsimus.Vaenlaste sissetungimisel koondatakse söjavägi linnadesse ning paigutatakse eramajadesse.Elanikud aga ei taha kanda seda kohustust.Nii nöudsid Tartu linna kodanikud 25.mail 1700.a.,et asetataks södureid jälle eeslinna.Samal ajal esitas ka raad komandant Skytte'le palve,teda vabastada söjaväele korterite andmisest.Skytte oli nöud ehitama söduritele parakke,kui ainult kodanikud aitaksid teda selles [1] .Korterite küsimus muutus löpuks nii pönevaks,et koguni Dahlberg oli sunnitud end vahele segama. 24.oktoobril 1700.a.kirjutab ta Tartu bürgermeistritele ja raele,avaldades imestust,et härrad assessorid keelduvad niisugustel aegadel korterite andmisest ning tekitavad seepärast suuri sekeldusi.Ühtlasi soovitab ta raele loobuda asjatust vaielusest nendega ning jätta kogu selle asja lahendamine komandandi hoolde. [2]

Et linnaelanikud tegutsesid pääasjalikult

---

1) Gadebusch--lhk.106.

2) E.V.K. IV-38b.

kaubanduse ja tööstuse alal,ilmnevad ka söja ajal nendes tegevuses esijoones ärilised huvid.Söja pärast tekkinud üldise majandusliku kriisi töttu avanes eriti soodne pind spekuleerimiseks,millist juhust ei jäetud kasutamata.Seetöttu tekkisid nii mitmedki kokkupörked valitsusega.

Oleme juba maininud Riia kaupmeeste nahkade lugu. Sel puhul avaldas Dahlberg suurt pahameelt Riia linnavalitsusele,et kaupmehed nii körgeks on töstnud nahkade hinnad,mis teatavasti on sisse ostetud juba enne söda.Sellega edendavat nad ebakristlikku liiakasuvötmist,millist nähtust tulevat seda enam hukka möista,et nahkade järele valitsusel on suur tarvidus[1].

Ka möisapidajad kaebavad kodanikkude üle,kes ostavad talupoegadelt üles vilja,loomi ja teist provianti.Talupojad viivat ära köik,mis aga leidub ning sattuvat seepärast raskesse seisukorda.Sarnase nähtuse ärahoidmiseks tegi Dahlberg korralduse linnavalitsusele,mitte ühtki talupoega lasta koormaga sisse linnaväravatest,kui tal ei ole selleks ette näidata vastavat luba möisapidajalt.[2]

---

1) Dahlberg-Riia raele 5.XII.1700,E.V.K.IV-38b.
2) Dahlberg-Riia raele 10.X. 1700,E.V.K.IV-38b.

IV Lõppsõna:üldine kokkuvõte.

1700 on ärevusrikkamaid aastaid Rootsi võimu viimasest valitsemisajajärgust.
Juba aastad enne 1700 ei olnud kuigi rahulikud. Peeter I troonile astumisega muutus Venemaa teguriks,millega tuli tõsiselt arvestada.Võib juba arvata,milline rahutus valdas Rootsi valitsust ja Liivi elanikke.Venelaste hädaoht sai esmajärgulise tähtsusega päevaküsimuseks.Tegelikult puhkes sõda aga Poola poolt,kust seda kõige vähem kardeti. See tuli täiesti ootamatult Rootsi tsentraalvõimule Stokholmis,kuigi Dahlbergil olid teatavad kahtlused juba 1699.a.alul.
Seisukord Liivis oli äärmiselt raske.Valitsus ei võinud palju usalduda elanikkude abile.Aadlikud, välja arvatud mõned üksikud,keeldusid oma kaasabi andmast valitsusele.Sõja lahtipuhkemine oli nendele vaid soovitavaks sündmuseks ning igatsusega oodati Liivimaa sattumist teise riigi võimu alla,et üldiste olukordade muutumisega saavutada endise eesõigus

tatud seisukoha restitueerimist.
Samuti lootsid ka talupojad saada söja läbi oma seisukorra paranemist.Reduktsioon oli muutnud eriliselt pinevaks talupoegade vahekorra mõisnikkudega,kelle ülemvõimult löpulikku pääsemist nad ootasid asjatult Rootsi valitsuselt.Venelased oma meelitustega suutsid panna talupoegi uskuma,et igatset vabaduse andmine seisab ainult nende kätes.Seepärast on arusaadav,miks talupojad hakkavad mässama saksilaste sissetungimisel.
Ustavateks Rootsile jäid ainult kirikuõpetajad ja kodanikud.Kogu 1700.a.kestel on kirikuõpetajad valvel Rootsi võimu eest Liivis.
Ka pole märgata mingit poolehoidu Patkulile Liivi kodanikkonnas,kuigi nende loiaalsus Rootsile on osaliselt tingitud olude mõjust.

L i s a Nº 1.

An H.Graf.Mellin.

Jch hätte zwar gerne auf MhgH.Grafen iungste eingekomene Schreiben vom 30.Jan.und 3.febr.willig antworten wollen,wen mich nicht die durch einen sonderl.unvermuntl.Zufall verhindete Post davon abgehalten.Den Jch habe mitler zeit an diesem ohrte erfahren mussen,dass nachdem d.H.Gen.L.t. Fleming bey den Sächsischen Trouppen in d.nachbarschafft angekomen,am verwichenen Sontage alsstt. d.11.dieses,kein bedenken getragen in J.K.M. grentzen mit ihren Trouppen zu rücken,unsere vorwachten,die bloss zur verwehrung unser deserteurs u.bedeckung d.überdünischen unterthanen ausgesetzet werden mussen,feindl.anzu greiffen,dieselbe zu repoussiren,weiln Sie d.force nicht wied.stehenr können,u.mit wegnehmung einiger gefangenen,worunte auch d.comendirende officirer sampt einiger ertödteten und blessirten,sich herauf an d.Düna Strohm gegen die Stadt über postiret,ihre Qvartier herumb genomen u.endl.vorgestern nacht die Schan-

ze Cobron,welche jenseit d.Düna lieget,u.nicht vollen komen angefertiget stürmend.hand attaqviret,u.gar leicht,weilen man den ohrt wegen d.unvollenkomene bevestigung stärcker zu besetzen nicht rahtsam erachtet erobert,worauf Sie nach d.zeit nicht allein gegen die Stadt zu arbeiten angefangen,sondern auch ihre Troupen nach dieser seiten allgemälig her über ziehe: so dass man auch an diesem ohrte nicht anders alss einer vorhabenden Entreprise,wovon Sie auch sich sehr ventiren sollen,zu vermuthen. Unter wessen Nanem u.ordre nun diese feindseelige Aggression geschehen seyn mag,hat man zwar auf meine geschehene befragung nicht weiter erklären wollen,allein weil d.gemeine ruff von übertragung d.Trouppen an Dennemark bekand,Sie auch von dessen Rechnung da gelegen,man auch mit dem Könige in Pohlen u.d.Republ.noch zur zeit keinen missverstand hat,u.dahero von dannen nictes zu besorgen,so wird es wohl nicht anders seyn können,alss dass solches auf.dänische Rechnung wegen d.zwischen Pohlen u.Dennenmark getroffenen off-und defensiven Alliance geschehen

seyn muste.Jch habe zwar von diesem Concert lange gehöret,u.mir dieselbe zur guten warnung u.vigilance dienen lassen,dass man aber so ohne einige gegebene od.manifestirte Ursache eine solche feindseelige aggresion vornehmen solte,habeJch so vielweniger von honesten Generalen vermuthen können,weilen Jhnen nicht die geringste Ursache dazu gegeben,u.man hier bloss in Terminis justae defensionis verblieben.Wass Gott u.die honeste welt davon judiciren wird,lasse Jch dahin gestellet seyn,Jndess werde Jch nicht unterlassen, mich zu aller rechschaffenen Assistence anzuschicken.Sie prahlen aber sehr von einem Brandenb. succurs von einigen 1000.man,darumb Jch MhgH.br. dienstl.ersuche mir mit wenigen part zu geben,ob etwas darin seyn mag.Jch muss mich d.sicheren wegen ietz und bey d.Post bedienen,deswegen meine brief an H.Comiss Cnypercrona adressiret werden können,von welchen Jch dieselbe erwarte.

Riga d.15.febr.1700.

(Arakiri Dahlbergi kirjast.
E.V.K. IV - 38a.).

L i s a N2 2.

Erleuchter Hochgebohrner Herr
tt.
Gräffl.Königl.May Raht,Feldtmar-
schall und General Gouverneur,
Gnädiger Herr.

Das grosse unglück,so leyder die Stadt Riga würkl;getroffen wirdt sonder Zweyffel auch die ordinair Post behindert haben,das selbige bis gestern abendt alhir aus geblieben und nicht eher ankommen könen,dahero den ein schreiben
ten
so an Ew: Erl: Hochgräffl: Excellence von H.Comis: Herbers aus Plescow war nacher Dorpt zur Sicheren bestellung an H.Obrist und Commendanten Skytte abgehen lassen müssen,so auch Ew:Erl: Hochgräffl:Excell: nunmehro zur gnädige entsigelung wirdt überkommen seyn.indessen ist das geschrey wegen Belägerung der Stadt Riga zum schrecken aller hiesigen landes einwohner dergestaldt erschollen,das auch ohne aufhalten alle baurschafft und Possessores der güther sich auf die Flucht begeben undt theils für

den Pohlen,theils für den Reüssen,aus furcht der eine hir,der ander dort nur ihr leben zu salviren suchen,wodurcht auch weilen alle gesinder und fast alle höfe gar lehr und wüste stehen,das fast nicht ein Mensch mehr zusehen ist,sondern Vieler orten hir herumb reüber, undt schnaphanen,welche mit brennen und rauben sich schon finden undt sehen lassen,verspühret werden.Es hatts demnach,auch weilen nichts gutes aus Reüsslandt mit Ersten zu vermuthen ist,der H.Obrister Skytte die zu Neuhausen als auch Marienburg stehende wenige Manschafft in sicherheit zubringen,undt nacher Dorpt abgehen zulassen mir beordert,welche nembl.von Neuhausen auch vörgestern mit gröster mühe und gefahr der Reüber sich vor hir abbegeben haben.Jch vor meine Persohn bin indessen nebst einen bey mir habenden Corporal in unterthänigster treue alhir bis Ew:Etl: Hochgräffl. Excell: oder in ermangelung solcher meines Obristen weitere Ordre stehen geblieben,damit ich alhir an der grentze eins,undt das ander noch observiren,undt alsdan mit nähern bericht

entweder an Ew:Erl:ten Hochgräffl: Excell:
od.den H.ren Obrister nacher Dorpt einkommen
könne;Sonsten ist allen umbständen nach auch
aus Reüsslandt,nunmehro nichts anders den ein
gewisser Krig zu vermuhten weilen dieselbe ihre
völcker mehr und mehr zusammen ziehen,der
gantze adel ist auf,undt so wohl in Plescow
als Novogrodt schon gemustert,der Randevous
/wie gesaget wirdt/ soll bey Novogrodt gehalten
werden;inallen mühlen in Reüsslandt,als auch
hir an der grentze,wirdt hauffen weis mehl ver-
fertiget wo zu ein jeder baur nach proportion
seines landes,_____ an fertigen Mehl nae-
cher Plescow zulieffern imponiret ist;von hir
1.Meile von der grentze funde vor etl:tagen
ein Reüscher Obrister aus Plescow zu bedeckung
der Wege,und pässe,das weder der eine ein,noch
der ander aus Reüsslandt von dehnen unsrigen
kommen könte mit einigen Soldaten,undt Reütern
sich an,undt wie man ferner vernimbt,sollen
ihrer mit nechsten mehr folgen.Jnsonderheit
habe ich Ew:Erl:ten Hochgräffl:Excellence unter-
thänigst fürzustellen wie heute vor 8 tagen

3 Sächsche officier in der nacht bey Plescow angekommen,undt auch hinein gelassen seyndt, undt nachdehme dieselbe sich so fort zum Woywode begeben haben,wiederumb darauf gleich in selbi/ gen nacht,mit frischer schÿsse nacher Moscow abgegangen seyndt man zweÿfelt nicht es sey der Gen:Major Carlewitz gewesen,welcher den auch unter andern,die in Moscow bis dato unter dem Exercitio gehaltene 6000 man,überholen werde. Daß der Czaar nacher Plescow überkommen werde wirdt nicht gezweyfelt,weilen zudehm ende eines Ploscowitischen bürgers haus Offanassin Russinoff Meubeliret,undt angefertiget wirdt.Vorgestern passirte alhir aus den Creützburgischen ein glasmacher,nacher Plescow dieser berichtete dieses,das alda in einem städtchen 18.Meil von Riga Schaul genandt zur Rigischen Bombardirung eine grosse partey Pechkräntze undt andere Feurwerken laboriret undt verfertiget werden. Mittletweile verharre noch alhir in aller unter thänigen treüe zu Meines allergnädigsten Köni- ten ges,undt Herrn dienste,bey abwartung Ew:Erl:

Hochgräffl:Excellence ferner gnädigen Befehl,
als der ich lebe undt erstreben werde.

Ew:Erlauchten Hochgräffl:

Excellence

Unterthänig gehorsambster

Neuhausen d.23.Feb: Knecht

A.1700. Florian T:v.Thilau.

Prod.Riga den 6.Martii 1700.

(E.V.K.